

Вісник містить результати наукових досліджень провідних фахівців, науковців, здобувачів наукових ступенів та звань із питань сучасного розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин, місця та перспектив держав на світових ринках товарів, послуг, факторів виробництва, впливу та наслідків глобалізації для їх розвитку, шляхів і прогнозів розвитку міжнародної економічної системи. Матеріали можуть бути корисні для науково-педагогічних працівників, науковців, аспірантів та студентів, широкого загалу читачів, які цікавляться питаннями світогосподарського розвитку.

Вестник включает результаты научных исследований ведущих специалистов, ученых, соискателей научных степеней и звания в вопросах современного развития мирового хозяйства и международных экономических отношений, места и перспектив стран на мировых рынках товаров, услуг и факторов производства, влияния и последствий глобализации на их развитие, путей и прогнозов развития международной экономической системы. Материалы могут быть полезны научно-педагогическим работникам, ученым, аспирантам и студентам, широкому кругу читателей, которые интересуются вопросами мирохозяйственного развития.

*Друкується за рішенням вченої ради
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Протокол № 4 від 26.11.2009 р.*

Редакційна колегія:

д-р екон. наук, проф. **І. Л. Сазонець** (відп. редактор), д-р екон. наук, проф. **С. Ю. Хамініч** (заст. відп. редактора), д-р екон. наук, проф. **О. Б. Чернега**, д-р екон. наук **М. І. Макаренко**, д-р екон. наук, проф. **В. І. Крамаренко**, д-р наук з держ. управл. **М. Х. Корецький**, д-р екон. наук, доц. **О. М. Сазонець**, д-р екон. наук, доц. **Н. В. Стукало**, д-р екон. наук, доц. **Н. І. Дучинська**, д-р екон. наук, доц. **В. О. Гришкін**, д-р екон. наук, проф. **Л. М. Тимошенко**, канд. екон. наук, доц. **В. А. Федорова**, канд. екон. наук, доц. **Н. П. Мешко**, канд. екон. наук, доц. **Н. І. Галан**, канд. екон. наук, доц. **О. В. Дзяд** (відп. секретар), канд. екон. наук, доц. **В. А. Ткач**

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. **Ю. В. Орловська**
д-р екон. наук, проф. **І. І. Павленко**

УДК 339.9

Н. І. Верхоглядова, Ю. В. Орловська, Г. В. Дугінець

ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ (НА ОСНОВІ АНКЕТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ)

На основі анкетування підприємств розроблено перелік напрямів стимулювання експортного потенціалу Дніпропетровського регіону як основного чинника подолання світової фінансово-економічної кризи в країні.

Ключові слова: підприємства, експортний потенціал, регіон, стимулювання експорту, заходи державного стимулювання експортного потенціалу.

Вступ. Для того щоб Дніпропетровський регіон став рівноправним членом міжнародних економічних відносин, необхідно реалізовувати заходи, спрямовані на використання існуючих конкурентних переваг. Це дозволить регіону не лише зміцнити власний конкурентний статус, а й сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності економіки країни на зовнішніх ринках. Принципове значення для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків й активізації на цій основі їх соціально-економічного розвитку є експортний потенціал регіону.

Важливу роль у теоретичному та практичному осмисленні проблематики досліджень експортного потенціалу відіграють праці вітчизняних вчених В. М. Гейця, А. І. Кредісова, Ю. В. Макогона, С. І. Соколенка, А. С. Філіпенка, І. В. Брикової, Ю. М. Василенка, Л. С. Шеховцевої та інших [1–2; 4]. Однак варто зазначити, що вони розглядають ці питання в контексті або України взагалі або свого рідного регіону. Незважаючи на існуючі глибокі системні дослідження, поза увагою залишається пошук шляхів стимулювання експортного потенціалу так званих старопромислових регіонів, до яких, наприклад, відноситься Дніпропетровська область.

Постановка завдання. Вагомість зазначеної проблеми в умовах загострення світової фінансової кризи, необхідність вирішення та її актуальність сформували мету дослідження, яка полягає у визначенні напрямів стимулювання експортного потенціалу Дніпропетровського регіону. Методологічною основою дослідження виступали праці вітчизняних вчених, інформаційно-аналітичні матеріали Всесвітнього економічного форуму та статистичні дані Держкомстату України. У ході дослідження використовувалися методи анкетування, порівняльного аналізу, аналогії.

Результати. Певні підприємства й організації Дніпропетровського регіону є конкурентоспроможними та прагнуть підвищити свій експортний потенціал, особливо в умовах пошуку шляхів подолання економічної кризи. Отже, з метою вивчення, урахування та координації їх позицій відносно визначеної проблеми авторами було розроблено комплексну анкету щодо оцінки експортного потенціалу Дніпропетровського регіону. Проведення такого ґрунтовного аналізу на основі деталізованих запитань забезпечило охоплення всіх можливих проблемних питань, пов'язаних із національними торговельними інтересами в рамках підвищення експортного потенціалу підприємств Дніпропетровського регіону.

Для визначення подальших кроків на цьому шляху було проведено анкетування великих промислових підприємств області з метою визначення:

- промислових секторів, у яких дніпропетровські підприємства сьогодні стикаються з технічними бар'єрами в торгівлі з іншими державами;
- промислових товарів (секторів), які мають найвищий експортний потенціал;
- впливу світової фінансової кризи на стан зовнішньоекономічної діяльності підприємств Дніпропетровської області;
- на основі самооцінки сучасного стану експортної діяльності дніпропетровських підприємств.

Така інформація дозволила визначити пріоритети з питань технічного регулювання доступу продукції на ринок, установлення тісних контактів із представниками зарубіжної промисловості та бізнесу з метою врахування їх інтересів, а також розширення експортоспроможності продукції підприємств Дніпропетровщини.

Анкетування було проведено серед 102 підприємств. Необхідно зазначити, що опитувані юридичні суб'єкти є провідними підприємствами основних експортоорієнтованих галузей Дніпропетровського регіону, таких як металургія, машинобудування й металообробка, хімічна та переробна промисловість, агропромисловий комплекс. Тобто наведений далі аналіз результатів анкетування відображає реальний стан в експортній діяльності регіону. Теоретична похибка вибірки становить 2,3 %.

Згідно з результатами дослідження у першому півріччі 2009 року змінилися деякі показники порівняно з аналогічним періодом минулого року, а саме:

- обсяг реалізованої продукції на експорт зменшився на 50 % підприємств, а на 20 % підприємств він збільшився;
- обсяг запасів готової продукції став меншим у 60 % підприємств, і лише на 20 % підприємств збільшився;
- обсяг виробленої продукції на 38 % підприємств залишився без змін, зменшення та збільшення відбулися на 30 % та на 32 % підприємств відповідно.

Значний вплив посилення світової фінансової кризи позначився на чисельності працюючих на підприємстві. Так, на 67 % дніпропетровських підприємств цей показник зменшився, і лише на 8 % – збільшився. Унаслідок інфляції відпускна ціна на основну продукцію зменшилась на 50 % підприємств, а на 20 % – вона не змінилась.

Слід відзначити, що у другому півріччі 2009 року порівняно з першим півріччям майже на 64 % підприємств керівництво прогнозує, що обсяг виробленої продукції залишиться без змін і лише на 8 % підприємств він зменшиться. Обсяг реалізованої продукції на експорт зменшиться на 45 % опитуваних підприємств, а на 35 % залишиться без змін. Необхідно зауважити, що у другому півріччі обсяг запасів готової продукції залишиться без змін на 69 % підприємств. Майже на 25 % він зменшиться.

У другому півріччі 2009 року внаслідок дій щодо стримування інфляції чисельність працюючих на підприємствах, за прогнозами керівництва, зменшиться вже на 62 % підприємств (проти 67 % у першому півріччі), причому залишиться без змін на 30 % підприємств.

Унаслідок стабілізації на валютному ринку на 50 % опитуваних підприємств відпускна ціна на основну продукцію прогнозується без змін. І лише на 20 % передбачається її зменшення.

У результаті анкетування виявлено, які конкурентні переваги експортної продукції використовують підприємства Дніпропетровського регіону, а саме: більш низькі ціни використовують 36 % підприємств, краща якість продукції – 24 %, післяпродажний сервіс – 1,5 % (такий низький відсоток свідчить про складні умови здійснення післяпродажного сервісу на території іншої країни), відсутність анало-

гів експортної продукції – 7 % (у майбутньому є можливість підвищити значення цього показника за рахунок використання інтелектуального потенціалу регіону при експорті високотехнологічної продукції), відомість марки продукції (бренду) – 5 % підприємств, тривалість зв'язків із споживачем продукції – 25 % підприємств, інші конкурентні переваги – 1,5 % підприємств.

За результатами анкетування визначено, як змінилися позиції всіх виробників Дніпропетровського регіону на внутрішньому ринку збуту порівняно з аналогічною імпортованою продукцією. Так, у 20 % опитуваних підприємств на ринку немає конкурентів. У 20 % підприємств частка ринку суттєво (більш 20 %) знизилася. Але у 35 % опитуваних підприємств частка ринку практично не змінилась. Про збільшення ринку не зазначило жодне підприємство.

Експортний потенціал залежить від конкурентоспроможності, тому досить цікавими є результати анкетування відносно кількості конкурентів на ринку основної продукції на сьогодні.

Так, на українських ринках немає конкурентів у 10 % підприємств. У країнах СНД – у 5 % підприємств, із країн далекого зарубіжжя – лише 1 %. Від 1 до 5 конкурентів серед українських підприємств заявили 15 % опитуваних. Із країн СНД та країн далекого зарубіжжя – по 7 %. Вагалися з відповіддю 33 % опитуваних, причому на 6 % підприємств важко оцінити кількість українських конкурентів, на 10 % підприємств – конкурентів із країн СНД, та на 17 % підприємств – із країн далекого зарубіжжя.

Такий значний відсоток неінформованих підприємств свідчить про відсутність налагодженої системи пошуку торговельних партнерів. Необхідно зазначити, що на рівні країни з метою просування українських товарів на зовнішні ринки та на виконання розпорядження уряду України від 03.12.08 р. № 1509-р «Про затвердження плану заходів із зменшення негативного сальдо у зовнішній торгівлі» починаючи з листопада 2008 року Мінекономіки створюється інформаційна система моніторингу зовнішніх ринків та надання консультативних послуг для українського товаровиробника.

Система надасть можливість оптимізувати діяльність окремих департаментів Мінекономіки та торговельно-економічних місій (ТЕМ) у складі закордонних дипломатичних установ України та надасть загальнодоступну державну інформаційну і правову підтримку діяльності вітчизняних експортерів.

Але, на думку авторів, необхідно створити таку систему на рівні окремих регіонів. Таким чином, пошукові механізми інформаційної системи дадуть змогу здійснювати двосторонній пошук торговельних партнерів як для регіональних, так і для іноземних компаній.

Далі в результаті анкетування було визначено, чи мали місце випадки обмеження конкуренції на ринках країн-партнерів, які зашкоджували бізнесу опитуваних підприємств. Необхідно зазначити, що «так» відповіли 45 % опитуваних, визначаючи такі випадки обмеження конкуренції на ринках країн-партнерів, з якими вони мали справу: картелі – 7 %, зловживання домінуючою позицією – 25 %, вертикальні або горизонтальні обмеження конкуренції – 55 %; серед інших варіантів 3 % опитуваних зазначають значну вартість сертифікації продукції в Російській Федерації.

Наступним кроком було визначення рівня впливу проблем застосування в країнах процедур, пов'язаних з імпортом, експортом чи транзитом, серед яких: прозорість (оприлюднення) та доступ до регуляторних нормативно-правових актів; вимоги до документації; вимоги до інформації/даних; збори та платежі; інспекції та перевірки під час митного оформлення; недостатній рівень уніфікованості підходу до подання документів для проходження митних процедур; митна оцінка вартості товарів;

координація між різними адміністративними органами, що працюють на кордоні; процедури оскарження. Серед опитуваних 44 % відзначили, що названі проблеми не вплинули на зовнішньоекономічну діяльність. Незначний вплив зазначили 36 % підприємств, причому з них 14 % опитуваних відзначили інспекції та перевірки під час митного оформлення, а також вимоги до документації та інформації. Суттєвий вплив зазначили 3 % опитуваних підприємств, причому 30 % з них указали інспекції та перевірки під час митного оформлення.

Рівень впливу торговельних бар'єрів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності було розподілено таким чином: не має впливу на 48 % підприємств, незначно вплинули на 34 % підприємств, серед яких значне місце займають санітарні й фітосанітарні заходи (23 %), експортні тарифи (20 %); технічне регулювання, стандарти (18 %). Суттєвий вплив зазначили 3 % опитуваних підприємств, причому санітарні і фітосанітарні заходи мають суттєвий вплив на 30 % підприємств.

Опитувані підприємства забезпечені замовленнями на експорт продукції по факту за перше півріччя: на 6 місяців були забезпечені 68 % опитуваних, на 5 місяців – уже 11 % підприємств, на 4 місяці – 5 %, на 3 місяці – 11 %, на 2 місяці – 5 % підприємств.

За результатами опитування на друге півріччя забезпечено: на 6 місяців – 50 % підприємств, на 4 місяці – 28 %, на 3 місяці – 20 %, на 1 місяць – 2 % підприємств. Отже, негативні тенденції розвитку світової економіки значно вплинули на експортну діяльність підприємств Дніпропетровського регіону. Причому серед факторів, що найбільше стримують виробництво на опитуваних підприємствах, було зазначено низький платоспроможний попит на продукцію, що випускається, – 20 % підприємств та висока конкуренція з боку зарубіжних аналогічних товарів – 16 % підприємств. На нестачу оборотних коштів поскаржилися 16 % опитуваних, що є наслідком: по-перше, посилення вимог для отримання кредитів та зменшення припливу іноземних інвестицій в економіку регіону, а по-друге, погіршення збуту продукції, що експортується. Застаріле обладнання є стримуючим фактором для 9 % підприємств.

Високі податки та відсутність налагодженої системи збуту як струмуючі фактори виробництва зазначили на 7 % опитуваних підприємств.

За результатами опитування конкуренція з боку аналогічної продукції на зовнішньому ринку у другому півріччі порівняно з першим півріччям зростає на 25 % підприємств, не змінюється – на 70 % опитуваних підприємств.

В умовах економічної кризи та скорочення попиту на продукцію на зовнішніх ринках на 10 % керівництво 36 % підприємств готове піти на зменшення обсягів експорту (55 %), зниження цін на продукцію (30 %), затримку платежів з боку покупців продукції (12 %), використання негрошових розрахунків (бартер та ін.) (3 %).

При зниженні попиту на 25 % керівництво 53 % опитуваних підприємств, перш за все, готове на зменшення обсягів експорту (30 %), зниження цін на продукцію (30 %), затримку платежів з боку покупців продукції (30 %), використання негрошових розрахунків (бартер та ін.) (10 %). При зниженні попиту на 50 % керівництво 44 % опитуваних підприємств, перш за все, готове на зменшення обсягів експорту (50 %), зниження цін на продукцію (18 %), затримку платежів з боку покупців продукції (12 %), використання негрошових розрахунків (бартер та ін.) (20 %).

Наведені вище результати анкетування свідчать про те, що зі скороченням попиту підприємства регіону стають більш схильними до бартерної форми розрахунків.

При проведенні анкетування більшість керівників підприємств указували на існування певних проблем, у вирішенні яких вони очікують допомоги від керівництва області. Авторами було сформовано коло найбільш поширених проблемних питань.

По-перше, більшість керівників скаржилися на відсутність налагодженої системи пошуку торговельних партнерів. Вирішити цю проблему дозволить створення за кордоном державних експортних представництв окремих підприємств та регіону, а також створення регіональної інформаційної мережі підтримки експортерів за рахунок позабюджетних коштів.

По-друге, підприємства не мають можливості в умовах економічної кризи ефективно впроваджувати технічні інновації з метою створення унікальної продукції для світових ринків, за рахунок чого стає можливим підвищення конкурентоспроможності підприємства. Вирішити цю проблему дозволить пільгове кредитування з місцевого бюджету підприємств, які активно впроваджують нові технології.

По-третє, значна кількість підприємств скаржилися на труднощі в подоланні наслідків економічної кризи власними силами. Отже, підприємства очікують державної підтримки (пільги, лобіювання їх інтересів на всеукраїнському та міжнародному рівнях та ін.) при створенні зовнішньоекономічних об'єднань з декількох підприємств (експортних кластерів).

Висновки. Багаторічний досвід провідних світових експортерів як із числа розвинутих, так і нових індустріальних країн переконує в наступному. Феномен конкурентоспроможного експорту не виникає за помахом «невидимої руки» ринкової економіки. Цей результат досягається за допомогою цілеспрямованої політики держави щодо «вирощування національних лідерів», створення умов, які забезпечують сприятливі передумови для виходу національних компаній на зовнішні ринки. Сукупність цих заходів складе систему економічного розвитку експортного потенціалу регіону. Таким чином, авторами було розроблено перелік напрямів стимулювання експортного потенціалу Дніпропетровського регіону як основного чинника подолання світової фінансово-економічної кризи в країні.

Для керівництва на підприємствах:

- удосконалення системи збору інформації стосовно торговельної діяльності як самого підприємства, так і ділових партнерів та, особливо, конкурентів;
- переорієнтація із країн СНД на країни далекого зарубіжжя, а саме Індію та Китай, оскільки саме ці країни мають найбільші темпи економічного зростання за останній рік;
- диверсифікація географічної структури експорту;
- збільшення унікальності експортованої продукції за рахунок НДДКР, інновацій, тобто необхідно більш ефективно використовувати інтелектуальний капітал регіону;
- більш активне введення інновації з метою створення нових видів продукції;
- розробка експортної стратегії з урахуванням як загальносвітових тенденцій, так і внутрішньокорпоративних процесів партнерів та конкурентів;
- підвищення кількості співробітників підприємства (насамперед у відділах, безпосередньо пов'язаних з експортом), які володіють іноземними мовами та прийомами ведення бізнесу на Заході;
- обробка та узагальнення інформації стосовно зовнішньоторговельної діяльності з метою передачі її на користь регіональної системи підтримки експортерів.

Заходи державного стимулювання експортного потенціалу:

- створення за кордоном державних експортних представництв або стимулювання створення експортних представництв окремих підприємств та регіону взагалі;
- стимулювання виробництва нових видів продукції на підприємствах-експортерах із використанням інтелектуального капіталу регіону;

- створення регіональної інформаційної мережі підтримки експортерів за рахунок позабюджетних коштів та власних коштів підприємств-експортерів, які зацікавлені у створенні такої мережі;
- стимулювання НДДКР і технічних інновацій серед підприємств-експортерів, насамперед, на яких можливе створення унікальної продукції для світових ринків;
- стимулювання виходу на зовнішній ринок великих підприємств або створення зовнішньоекономічних об'єднань із декількох підприємств (експортних кластерів).

Бібліографічні посилання

1. **Брикова І. В.** Теоретичні основи міжнародної конкурентоспроможності регіону / І. В. Брикова // Економіка та підприємство. – 2005. – № 15. – С. 23.
2. **Василенко Ю.** Структурні зміни в експортній діяльності України / Ю. Василенко // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 70–77.
3. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка; відп. за вип. В. А. Головка. – К. : Консультант, 2009. – 632 с.
4. **Шеховцева Л. С.** Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л. С. Шеховцева // Стратегии. – 2001. – № 4. – С. 11–13.
5. Матеріали Державного управління статистики в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dneprstat.gov.ua/>
6. World Economic Forum 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/index.htm>

Надійшла до редколегії 16.02.10.

УДК 339.9

Н. І. Галан, Т. Ю. Толочна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено основні концепції, елементи, форми та інструменти реалізації корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Установлено залежність застосування набору ініціатив КСВ українськими компаніями від їх розмірів. Запропоновано механізм стимулювання вітчизняного бізнесу до соціально-відповідальної поведінки.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна відповідальність бізнесу, сталий розвиток, індекси сталого розвитку Доу-Джонса, малий та середній бізнес, Україна.

Вступ. Унаслідок посилення впливу глобальної конкуренції відбувається динамічне зменшення кількості інструментів, здатних забезпечити стійкі конкурентні переваги компаній на ринку. Це спричинило переплетіння економічної діяльності із впровадженням та розвитком інструментів КСВ у стратегіях іноземних та вітчизняних компаній. Основними мотиваційними чинниками, що сприяють імплементації концепції КСВ, є: покращення репутаційного менеджменту (публічне визнання укріплює позиції бренду та іміджу компанії в цілому); опосередковане зростання продажів (завдяки підтримці населенням соціально-відповідальних компаній); зростання зацікавленості інвесторів (відповідно до рекомендацій «Принципів відповідального інвестування», розроблених Нью-Йоркською фондовою біржею); розширення мож-

© Н. І. Галан, Т. Ю. Толочна, 2010

ливостей залучення, утримання, мотивації персоналу компанії (79 % респондентів надають перевагу роботі в соціально-відповідальних компаніях, що пов'язано з рівнем заробітної плати, якістю соціального пакета тощо) [1, 71].

За даними Міжнародної консалтингової компанії 78 % українських бізнес-структур незалежно від рівня розвитку знайомі з поняттям «корпоративна соціальна відповідальність» [1, 69], проте сама система КСВ в Україні не сформована. Це підвищує актуальність проблематики, що обумовлюється неможливістю забезпечення наявними механізмами консолідації міцності та ефективності альянсу основних учасників системи КСВ (бізнесу, держави та суспільства). Для України є характерними велика варіативність і мізерний рівень соціально-відповідальних форм активності бізнесу, що спричинено відсутністю державної політики сприяння формуванню КСВ; конгруентної системи соціальних інтересів бізнесу, держави та суспільства; адаптованих стандартів соціальної відповідальності бізнесу.

Дослідження теоретико-методологічних засад та механізмів імплементації КСВ висвітлені в роботах таких українських та зарубіжних науковців, як З. Галушка, П. Друкер, А. Кредісов, Ф. Котлер, Н. Лі, С. Мочерний, С. Мельник, Є. Панченко, В. Стельмах, Т. Смовженко, З. Скринник, М. Фрідман, Р. Хейвуд та ін. [2–11]. Водночас питання забезпечення ефективної взаємодії держави та бізнесу у сфері стимулювання його соціально-відповідальної поведінки, обґрунтування відповідних механізмів для України є недостатнім, особливо за умов глобалізації бізнесу та експансії міжнародних компаній на національні ринки країн із перехідним характером економіки. З позицій зазначених проблем обраний напрям досліджень є актуальним та перспективним.

Постановка завдання. Метою даної роботи є розробка інструментарію забезпечення синергетичної взаємодії держави та бізнесу шляхом визначення та впровадження стимулів до його соціально-відповідальної поведінки. Методологічну та теоретичну основу дослідження сформулювали роботи провідних вітчизняних й зарубіжних вчених. Задля досягнення його мети застосовувалися методи аналізу та синтезу, системного узагальнення, наукової абстракції, кількісних та якісних порівнянь.

Результати. Аналіз сучасних досліджень із питань формування та розвитку КСВ надає змогу виокремити три підходи до її визначення:

- 1) концепція корпоративного егоїзму: компанія здійснює свою діяльність, спрямовану на отримання максимальних прибутків, за умови дотримання принципів вільної конкуренції [13; 10];
- 2) концепція корпоративного альтруїзму: компанія робить значний внесок у підвищення якості життя суспільства [14; 15];
- 3) концепція розумного егоїзму: здійснення компанією соціальних внесків на добровільній основі сприяє зростанню капіталізації фірми в довгостроковій перспективі за рахунок покращення іміджу, залучення нових клієнтів, зростання обсягів продажів, водночас створюючи побічний ефект скорочення поточних прибутків [16; 12].

У загальному розумінні КСВ – відповідна до специфіки та рівня розвитку корпорації добровільно сформована сукупність зобов'язань, націлених на реалізацію важливих внутрішніх та зовнішніх соціальних програм, результати яких сприяють розвитку компанії, покращенню її іміджу, становленню корпоративної ідентичності, розвитку корпоративних брендів, а також розширенню конструктивних партнерських зв'язків із державою, діловими колами, місцевими спільнотами та громадськими організаціями.

Основними елементами КСВ виступає відповідальність перед:

- 1) споживачами (за якість продукції та послуг);
- 2) партнерами та акціонерами (за результати діяльності компанії, корпоративну етику та виконання своїх зобов'язань);
- 3) персоналом (за належну соціальну політику, забезпечення сприятливого морально-культурного клімату й дотримання трудового кодексу та прав людини);
- 4) державою (за вирішення гострих соціальних проблем і раціональне використання природних та інших ресурсів);
- 5) міжнародною та місцевою спільнотами (за збереження екології);
- 6) суспільством у цілому (за реалізацію соціальних ініціатив).

Світовий досвід у сфері КСВ бере початок з 80-х років XX століття у зв'язку із загостренням уваги громадськості до проблем екології та зародженням соціального аудиту, а головне – з початком визнання основним капіталом нової економіки XXI століття не фінансових та природних ресурсів, а людського потенціалу та довіри до бізнесу. Поширення КСВ відбувається в результаті застосування рядом розвинених країн концепції сталого розвитку в діяльності корпоративних структур. Це пов'язано з тим, що країни – світові лідери, а також значна кількість країн із транзитивними економіками взяли на себе міжнародні зобов'язання відповідно до «Порядку денного на XXI сторіччя», затвердженого Конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), та «Йоганнесбургської декларації щодо сталого розвитку» (світовий саміт, 2002 р.). Упродовж останнього десятиріччя в багатьох компаніях та концернах США, Великобританії, Франції, Німеччини, Швеції, Швейцарії, Австралії, Японії та Сингапуру впроваджено посаду віце-президента з корпоративної соціальної відповідальності, що об'єднує окремі функції управління персоналом, екологічної політики, внутрішнього та зовнішнього піару. Сьогодні результативність імплементації концепції КСВ є одним із восьми параметрів, за якими оцінюються кандидати до рейтингу Fortune-500 [17, 22]. Основним чинником поширення КСВ у світі стало значне скорочення кількості маркетингових інструментів, що гарантують стійкі конкурентні переваги, унаслідок насичення ринків, їх глобалізації та підвищення вимог споживачів.

У світовій практиці широкого застосування набули три форми соціальної звітності:

- 1) вільна (не передбачає проведення соціального аудиту);
- 2) комплексна, яка передбачає використання однієї з трьох методик: потрійного підсумку (англ. Triple Bottom-Line), Лондонської групи порівняльного аналізу (англ. London Benchmarking Group) або групи корпоративного громадянства (англ. Corporate Social Citizenship);
- 3) стандартизована (відповідно до стандартів AA 1000, SA 8000, ISO 14000 та GRI – Global Reporting Initiative) [18, 56].

Результати імплементації концепції КСВ у свою діяльність міжнародні компанії оприлюднюють, головним чином, у звітах про соціальний розвиток, корпоративну соціальну відповідальність, стійкий розвиток та в екологічних корпоративних звітах. Як правило, звіти мають рекомендований характер та є обов'язковими для отримання державних пільг і привілеїв. Усі згадані звіти згідно із стандартом індикаторів «трьох кошиків», зазначених у Глобальному договорі ООН 2000 р. та «Керівництві із звітності у галузі стійкого розвитку», включають 50 основних та 46 додаткових показників результативності КСВ за трьома групами: економічний розвиток компанії, екологічність виробництва та соціальна політика підприємства. Станом на 2008 рік понад 800 найбільших компаній та корпорацій світу добровільно застосовують такий тип звітності [19, 113–115; 333].

Одним із найважливіших міжнародних показників оцінки КСВ є світовий фондовий індекс сталого розвитку Доу-Джонса (англ. Dow-Jones Sustainability Index, DJSI), запроваджений 1999 року за ініціативою міжнародної бізнес-спільноти. Цей індекс розраховується за великою кількістю параметрів шляхом заповнення компаніями спеціальних щорічних анкет. Отримані дані перевіряються спеціально уповноваженим аудитором – сьогодні це авторитетна консалтингова компанія PricewaterhouseCoopers. Близько 60 % параметрів є однаковими для всіх компаній незалежно від їх галузевої спрямованості, решта 40 % – диференційовані відповідно до секторів економіки. Після розрахунків за спеціальною «зваженою» шкалою визначаються місця компаній у світовому рейтингу за рівнем їх внеску у сталий розвиток економіки. Індекс DJSI World у 2009 році визначався для понад 2 500 компаній світу [19, 115; 20]. У табл. 1 наведено перелік компаній – секторальних лідерів за DJSI World 2009.

У 2001 році індекс сталого розвитку Доу-Джонса отримав дві європейські модифікації: DJSI STOXX – для компаній європейського походження та DJSI EURO STOXX – для компаній, штаб-квартири яких розміщуються у країнах єврозони. У 2009 році ці індекси розраховувалися для 600 європейських компаній [19, 115; 20].

Таблиця 1

Компанії – секторальні лідери за рівнем внеску у сталий розвиток світової економіки відповідно до DJSI World 2009

Назва компанії	Сектор економіки	Країна походження
<i>Bayerische Motoren Werke AG (BMW)</i>	Автомобілебудування	Німеччина
<i>Australia & New Zealand Banking Group Ltd</i>	Банківська справа	Австралія
<i>Xstrata Plc.</i>	Добувна галузь	Великобританія
<i>DSM NV</i>	Хімічна галузь	Нідерланди
<i>Panasonic Electric Works Co Ltd</i>	Технології	Японія
<i>Itaúsa-Investimentos Itaú S. A.</i>	Фінансові послуги	Бразилія
<i>Unilever</i>	Харчова галузь	Нідерланди
<i>Roche Holding AG</i>	Фармацевтична галузь	Швейцарія
<i>TNT N.V.</i>	Виробничі продукти та послуги	Нідерланди
<i>Swiss Re</i>	Страховання	Швейцарія
<i>Pearson Plc.</i>	ЗМІ	Великобританія
<i>Total SA</i>	Нафтопереробка	Франція
<i>Adidas AG</i>	Особисті та сімейні товари	Німеччина
<i>GPT Group</i>	Нерухомість	Австралія
<i>Kingfisher Plc.</i>	Роздрібна торгівля	Великобританія
<i>Nokia Corp.</i>	Технології	Фінляндія
<i>Telefonica, S. A.</i>	Телекомунікації	Іспанія
<i>Sodexo</i>	Подорожі та дозвілля	Франція
<i>Cia Energetica Minas Gerais (CEMIG)</i>	Комунальні послуги	Бразилія

Джерело: Dow Jones Sustainability Indexes [20]

Як свідчать дані табл. 1 і 2, європейські компанії – лідери в окремих секторах за версією індексу Доу-Джонса STOXX (BMW AG, Adidas AG) підтверджують своє лідерство і на світовому рівні. КСВ є одним із ключових напрямів сучасної ідеології

для більшості міжнародних компаній, що визначає основні пріоритети їх соціально відповідальної поведінки:

- створення нових робочих місць;
- забезпечення високої прибутковості та стабільної зайнятості;
- надання соціальних пакетів персоналу (освіта, охорона здоров'я, відпочинок, пенсійне забезпечення);
- підвищення кваліфікації та професійна підготовка кадрів;
- фінансування наукових та освітніх проектів (надання грантів, стипендій);
- участь у вирішенні соціальних питань у регіоні присутності компанії (підтримка та розвиток освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, інфраструктури; боротьба зі СНІДом, наркоманією);
- вирішення екологічних та інших глобальних проблем;
- благодійна, спонсорська, меценатська діяльність.

Таблиця 2

Компанії – секторальні лідери за рівнем внеску у сталий розвиток європейської економіки відповідно до DJSI STOXX 2009

Назва компанії	Сектор економіки	Країна походження
<i>Bayerische Motoren Werke AG (BMW)</i>	Автомобілебудування	Німеччина
<i>Barclays</i>	Банківська справа	Великобританія
<i>BHP Billiton</i>	Добувна галузь	Великобританія
<i>AkzoNobel</i>	Хімічна галузь	Великобританія
<i>Fomento de Construcy Contra</i>	Технології	Іспанія
<i>3i Group Plc.</i>	Фінансові послуги	Великобританія
<i>Coca-Cola HBC</i>	Продукти харчування	Греція
<i>AstraZeneca</i>	Фармацевтична галузь	Великобританія
<i>ABB</i>	Виробничі продукти та послуги	Швейцарія
<i>Allianz</i>	Страховання	Німеччина
<i>British Sky Broadcasting</i>	ЗМІ	Великобританія
<i>Aker Solutions</i>	Нафтопереробка	Норвегія
<i>Adidas AG</i>	Особисті та сімейні товари	Німеччина
<i>British Land Company</i>	Нерухомість	Великобританія
<i>Carrefour Supermarche</i>	Роздрібна торгівля	Франція
<i>Indra Sistemas</i>	Технології	Іспанія
<i>BT GRP</i>	Телекомунікації	Великобританія
<i>ACCOR</i>	Подорожі та дозвілля	Франція
<i>E.ON</i>	Комунальні послуги	Німеччина

Джерело: Dow Jones Sustainability Indexes [20]

Вивчення світового досвіду реалізації соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) свідчить про наявність трьох основних моделей КСВ [23, 82–83]:

1) американська модель: КСВ ініціюється самими компаніями, передбачає їх максимальну самостійність у визначенні свого соціального внеску в умовах мінімального державного втручання через законодавче заохочення соціальних інвестицій шляхом надання податкових пільг;

2) континентально-європейська модель: система жорсткого державного регулювання КСВ за допомогою встановлення національних норм, стандартів та законів;

3) британська модель: активна підтримка та регулювання бізнесу з боку держави (особливо у сфері соціального забезпечення та охорони здоров'я) із застосуванням елементів американської та континентально-європейської моделей.

На наш погляд, основний вплив на практику КСВ в Україні здійснюють:

- структура економіки (превалювання галузей важкої промисловості);
- важкий регуляторний тягар (сприяє поширенню тіньової зайнятості);
- слабкі місцеві громади (система їх фінансування на основі трансфертів із держбюджету обмежує їх можливості в реалізації соціальних програм та створює необхідність залучення бізнесу);
- відсутність інституційної підтримки (гальмування розвитку КСВ через відсутність урядового органу, що генерує єдину стратегію її впровадження, та розвинутої мережі неурядових організацій (НУО) з її підтримки);
- збільшення присутності міжнародних компаній (розвиток КСВ за рахунок упровадження міжнародної практики нерезидентами);
- неефективна система соціального захисту (недофінансування системи охорони здоров'я, освіти, культури дає поштовхи до ініціації фінансової допомоги з боку бізнесу).

Додатковими чинниками розвитку КСВ в Україні є впровадження світових стандартів ISO 8000, AA 1000, рекомендацій GRI у практику вітчизняного бізнесу, усвідомлення КСВ як інструменту підвищення вартості та капіталізації компанії, зростаюча конкуренція з боку вітчизняних та іноземних підприємств, необхідність залучення та утримання висококваліфікованих фахівців, тиск з боку громадськості щодо підтримки екології тощо [22, 52].

Аналіз останніх тенденцій у вітчизняній практиці КСВ свідчить про зростання кількості випадків впровадження концепцій СВБ. Так, у квітні 2006 року до ініціативи Глобального Договору ООН приєдналося 128 українських компаній, з них 79 – великі компанії, 49 – підприємства малого та середнього бізнесу (МСБ) [24, 117]. У зв'язку з поширенням практики імплементації концепцій КСВ вітчизняними компаніями відбулося розширення кількості форм її реалізації, які можна згрупувати відповідно до елементу КСВ [24, 117; 25]:

- 1) відносно персоналу: соціальні гарантії, пенсійне забезпечення, охорона праці та здоров'я персоналу, мотиваційні схеми оплати праці, навчання і розвиток персоналу, бонусні програми, розвиток корпоративної культури;
- 2) відносно партнерів та акціонерів: чесна реклама, вчасна та обґрунтована виплата дивідендів, виконання зобов'язань у повному обсязі;
- 3) відносно держави: своєчасна сплата податків, орієнтація на вітчизняні високі та наукомісткі технології, проведення патріотичної політики закупівлі, кадрової та збутової політик;

4) відносно місцевої спільноти та суспільства в цілому: гранти, корпоративне спонсорство, соціальний маркетинг, благодійність, соціальні інвестиції, оптимізація використання ресурсів, прозорість діяльності та доступність інформації про її результати, екологічні програми, безпечне виробництво, контроль над відходами виробництва.

За даними проекту «Гвардія соціально відповідальних компаній України» у квітні 2009 року найбільш відкритими та активними у сфері КСВ стали ЗАТ «СКМ» (управляючі компанії), ТОВ «ДТЕК» (енергетика), ЗАТ «Київстар Дж. Ес. Ем.» (мобільний зв'язок), «Nemiroff Холдинг» (горілчана галузь) та концерн «НІКО» (дистриб'ютор автомобільного ринку) [26].

Нами встановлено залежність набору ініціатив КСВ від розмірів підприємства. На рис. 1–3 наведено схеми реалізації КСВ для малого (на прикладі ПП «Коннов

и Созановский»), середнього (на прикладі ТОВ «Астерс») та великого бізнесу (на прикладі ЗАТ «Київстар Дж. Ес. Ем.»).

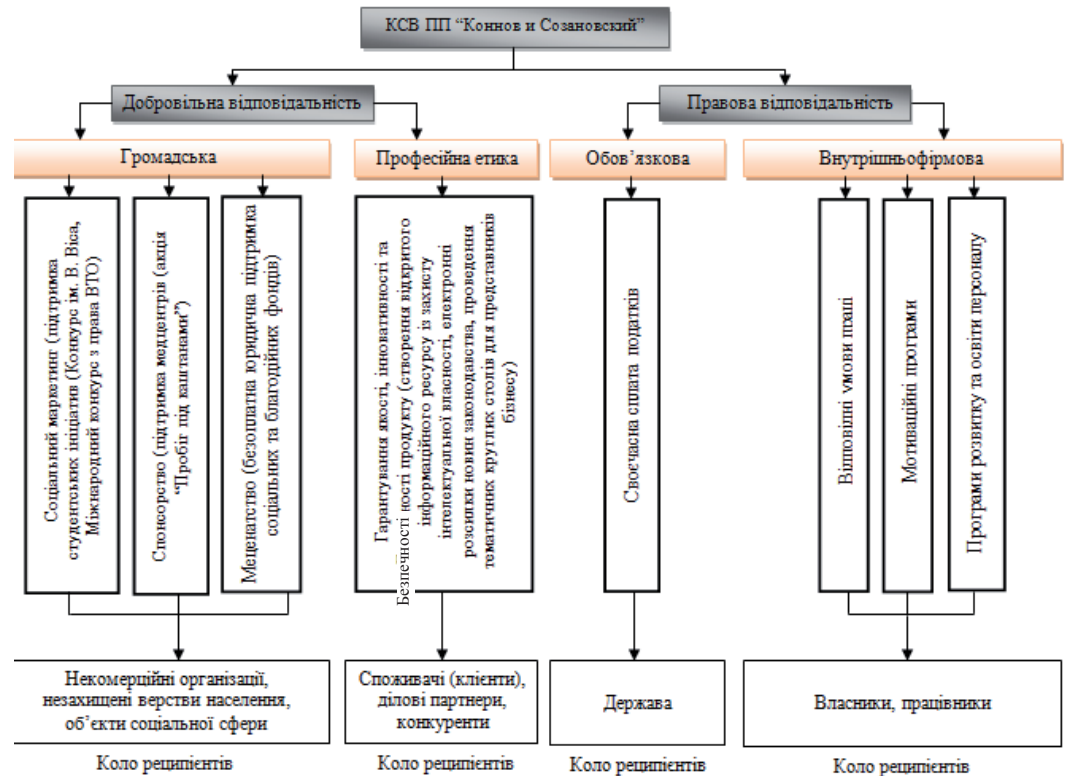

Рис. 1. Схема реалізації КСВ малим підприємством (розроблено автором на основі офіційних матеріалів ПП «Коннов и Созановский» [27])

Базовий набір соціальних ініціатив, який включає соціальний маркетинг, спонсорство та меценатство (блок добровільної громадської відповідальності); гарантування якості та безпеки продукту/послуги (блок професійної етики); своєчасна сплата податків (блок обов'язкової відповідальності), а також забезпечення відповідних умов праці, мотиваційних програм та проектів розвитку персоналу (блок внутрішньофірмової відповідальності) у повному обсязі використовується суб'єктами малого бізнесу.

Порівняно вузький набір інструментів КСВ малих підприємств обумовлюється цілями її застосування:

- висвітлення соціальної діяльності на умовах поширення інформації про підприємство;
- акцентування уваги керівництва на розвитку персоналу як ключового ресурсу компанії.

Представниками середнього бізнесу до базового набору інструментів КСВ додаються грошові гранти (блок добровільної громадської відповідальності), виплата підприємницького доходу як індикатор дотримання відповідальності перед власниками та впровадження соціальних пакетів (блок внутрішньофірмової відповідальності).

Найбільшу кількість соціальних ініціатив використовують великі компанії: до ініціатив, що використовуються середніми підприємствами, додаються реалізація

екологічних програм (блок добровільної громадської відповідальності) та пенсійне забезпечення в рамках блоку внутрішньофірмової відповідальності.

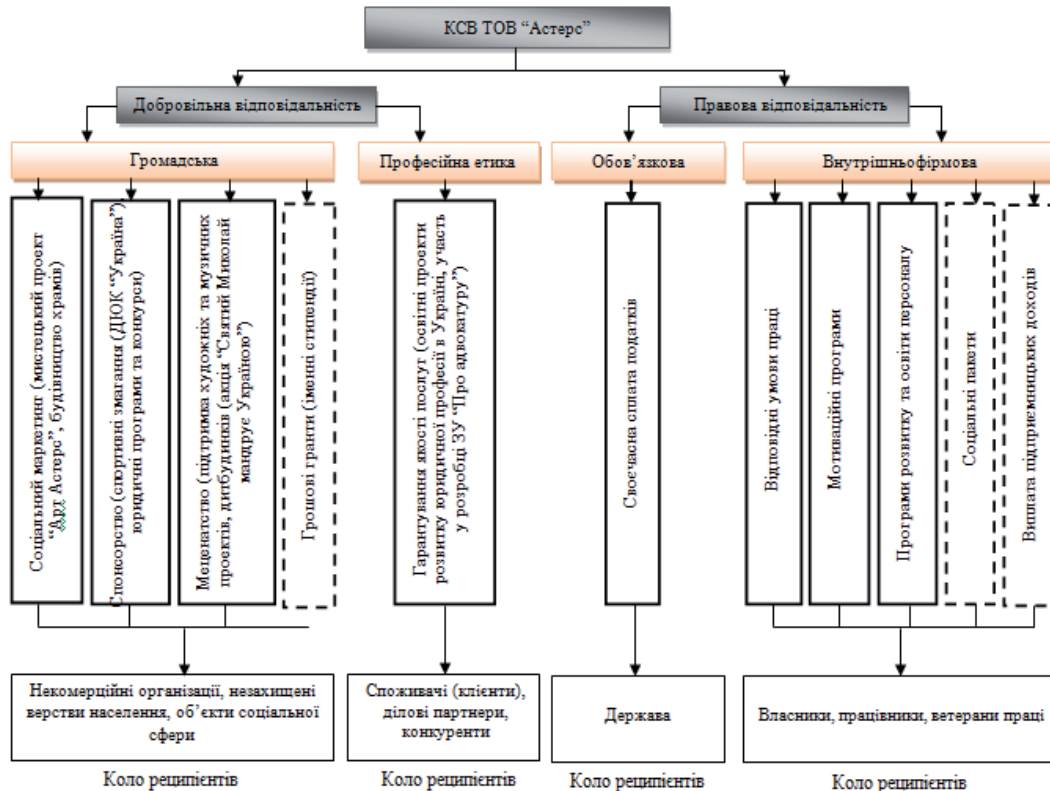

Рис. 2. Схема реалізації КСВ суб'єктами середнього бізнесу (розроблено автором на основі офіційних матеріалів ТОВ «Астерс» [28])

Дослідження практики КСВ в Україні обумовили необхідність поширення цього досвіду шляхом поетапного формування стимулів до синергетичної взаємодії держави, бізнесу та НУО.

Базовим кроком розповсюдження КСВ є створення інституційного механізму її регулювання в Україні.

Як регулятор може виступати Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва (ДКРПП), у структурі якого доцільно створити Департамент з питань корпоративної соціальної відповідальності підприємств України.

Фінансування цього підрозділу бажано здійснювати ДКРПП на пріоритетних умовах та пропорційній основі розподілу консолідованого бюджету Комітету. Функціями Департаменту мають стати:

- формування законодавчої та інформаційної бази КСВ;
- розробка принципів та стандартів КСВ, уніфікованих форм соціальної звітності для підприємств відповідно до їх розміру;
- створення робочої групи незалежних експертів із соціального та екологічного аудиту;
- проведення щорічного конкурсу «Соціально-відповідальний бізнес», форумів, семінарів, «круглих столів».

Другим кроком є впровадження соціальної звітності, вимоги до якої визначені ООН та ОЕСР (посібник зі звітності у сфері стійкого розвитку GRI, стандарти ISO 8000, AA 1000, стандарти оформлення корпоративної соціальної звітності), на принципах добровільності та державного сприяння. Департамент має також узяти на себе функцію забезпечення регулярного діалогу держави та бізнесу за основними напрямками реалізації КСВ. Пропонуємо запровадити комплексну звітність із КСВ для великого та середнього бізнесу відповідно до міжнародних стандартів GRI з урахуванням капітальних внесків у впровадження сучасних технологій з метою підвищення споживчих властивостей та соціальної значущості вироблених товарів/послуг, фінансових витрат на спеціальне устаткування з розвитку екології та безпеки виробництва (економічний блок); заходів, спрямованих на зниження негативного впливу виробництва на навколишнє середовище (екологічний блок); соціального розвитку власного персоналу, а також благодійних проєктів (соціальний блок). Звітність із КСВ малого бізнесу може здійснюватися у формі переліку здійснених за минулий період релевантних заходів та проєктів. Примусове впровадження соціальної звітності не рекомендується, оскільки може призвести до перетворення КСВ в інструмент адміністративного тиску.

16

новлених стандартів. Переможця доцільно визначати конкурсною комісією з представників Департаменту, місцевого самоврядування, асоціацій бізнесу, громадських організацій, наукових і мистецьких кіл, а також з урахуванням суспільної думки, визначеної за допомогою відкритого інтернет-голосування.

Аналогічна практика відзнак поширена в Данії, де активно використовується номінація «Соціальна відзнака», що запроваджена у 2000 році Міністерством соціальних справ Данії як інструмент для вимірювання ступеня соціальної відповідальності компаній. За кількісну оцінку КСВ використовується Соціальний індекс, який показує ступінь відповідальності компанії перед своїми працівниками, власниками та суспільством [12, 96].

Ще одним кроком у поширенні КСВ в Україні є вдосконалення системи оподаткування. Згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» компанії, благодійні внески яких становлять від 2 до 5 % від суми прибутку за минулий період, мають право віднести їх на валові витрати, чим зменшать суму прибутку до оподаткування. Соціальні ініціативи, сума яких виходить за встановлені межі, здійснюються за рахунок чистого прибутку підприємства [30], що не стимулює значні суми благодійних внесків та не заохочує МСБ до КСВ. Доцільним є збільшення інтервалу відносної суми прибутку, яка може бути віднесена на валові витрати (наприклад, до 1–20 %). Можливо, слід також розглянути впровадження окремих пільг при сплаті податку на прибуток (наприклад, на 1–5 %) для компаній, що здійснюють найбільші соціальні витрати у країні.

Як заключний крок доцільним буде формування ідеологічної політики за трьома напрямками:

1) соціальна реклама (висвітлення основних суспільних проблем та ключових компаній-меценатів у їх вирішенні, популяризація КСВ як невід'ємного елементу бізнес-практики);

2) пропаганда (демонстрація через ЗМІ вагомих переваг КСВ для бізнесу, вітчизняних та іноземних прикладів вдалої практики КСВ);

3) поширення досвіду шляхом контактних комунікацій (проведення форумів, семінарів, «круглих столів»).

Реалізація КСВ бізнесом має:

- закріплюватися в місії, цінностях та принципах діяльності компанії;
- добровільно відображатися в соціальній звітності;
- спрямовуватися, головним чином, на споживачів, персонал та постачальників;
- здійснюватися шляхом розробки та впровадження екологічної політики з метою ефективного використання природних ресурсів, мінімізації відходів, їх повторного використання та переробки. Важливим елементом екологічної політики компанії також є вдосконалення процесів та процедур екологічної якості виробничої діяльності та продукції на всіх стадіях життєвого циклу.

У сучасних умовах зростає роль НУО як важливої ланки між державою та бізнесом у поширенні успішних моделей здійснення КСВ підприємствами України. Діяльність НУО доцільно зосередити на систематичному проведенні форумів, семінарів, тренінгів, «круглих столів» за участю бізнес-асоціацій, союзів підприємців, урядовців, а також представників академічного середовища з метою висвітлення ключових проблем реалізації КСВ у вітчизняному бізнесі, формування пропозицій щодо їх вирішення, обміну досвідом між вітчизняними та іноземними підприємствами.

Висновки. Дослідження концепцій та моделей реалізації КСВ дозволяє наголосувати на необхідності її розповсюдження серед вітчизняних підприємств як одного із ключових інструментів забезпечення стійких конкурентних переваг у сучасних умовах посилення глобальної конкуренції як на вітчизняному, так і світовому ринках. Аналіз

індексів оцінки якості імплементації КСВ міжнародними компаніями та визначення основних форм СББ, якими користуються закордонні бізнеси, свідчить про їх переважну спрямованість на філантропію, що обумовлено переорієнтацією ідеології підприємств на визнання потенціалу людських ресурсів головною силою, що формує нову вартість.

Вивчення досвіду реалізації КСВ великими, середніми та малими компаніями України дозволило дійти висновку, що всі вони діють згідно з концепцією корпоративного альтруїзму та використовують певний набір інструментів КСВ. Подальші дослідження можуть здійснюватися в напрямі визначення особливостей імплементації КСВ вітчизняними компаніями залежно від галузевої приналежності, організаційної форми бізнесу та географічної диверсифікації її діяльності.

Важливим для популяризації КСВ в Україні є залучення таких гравців як держава та НУО відповідно до синтезу американської та британської моделей поширення КСВ.

Основні зусилля держави мають бути зосереджені на створенні інституціонального механізму регулювання КСВ, упровадженні соціальної звітності та відзнак для соціально-відповідального бізнесу, удосконаленні системи оподаткування та проведенні ідеологічної політики.

Бібліографічні посилання

1. **Полищук О.** Не подмочи! / О. Полищук // Бизнес. – 2007. – № 36. – С. 68–71.
2. **Галушка З. І.** Соціальна відповідальність як функція держави у сучасній економіці: необхідність, межі, завдання / З. І. Галушка // Вісник НБУ. – 2008. – № 3. – С. 31–36.
3. **Кредісов А. І.** Менеджмент для керівників / А. І. Кредісов, Є. Г. Панченко, В. А. Кредісов. – К. : Знання, 1999. – 556 с.
4. **Мочерний С. В.** Основи підприємницької діяльності: навч. посібн. / С. В. Мочерний, О. А. Устенко, С. І. Чеботар. – К. : Академвидав, 2001. – 280 с.
5. **Мельник С. В.** Соціальна відповідальність бізнесу як складова соціальної політики України / С. В. Мельник // Економіка та держава. – 2007. – № 5. – С. 71–73.
6. **Стельмах В. С.** Гроші – люди – соціум: параметри взаємин / В. С. Стельмах, Т. С. Смовженко, З. Є. Скринник. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – 374 с.
7. **Скринник З. Є.** У грошей своя філософія / З. Є. Скринник // Вісник НБУ. – 2005. – № 10. – С. 44–47.
8. **Drucker P. F.** Management: Tasks, Responsibilities, Practices / P. F. Drucker. – N.Y.: Harper & Row, 1974. – 840 p.
9. **Kotler P.** Corporate Social Responsibility: Doing the Most Good for Your Company and Your Case / P. Kotler, N. Lee. – N. J.: John Wiley & Sons, 2005. – 307 p.
10. **Friedman M.** The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.colorado.edu
11. **Хэйвуд Р.** Все о Public Relations: Как добиться успеха в бизнесе, используя связи с общественностью: [пер. с англ., под общ. ред. Ю. В. Шленова] / Р. Хейвуд. – М. : Лаборатория базовых знаний, 1999. – 255 с.
12. **Юрков М. О.** Соціальна відповідальність бізнесу. Світовий досвід та розвиток в Україні / М. О. Юрков // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 7–8 (81–82). – С. 89–98.
13. Визначення категорії **Corporate Social Responsibility**. Офіційна веб-сторінка організації **Business for Social Responsibility (BSR)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bsr.org
14. Визначення категорії **Corporate Social Responsibility**. Офіційна веб-сторінка організації **Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org
15. Визначення категорії **Corporate Social Responsibility**. Офіційна веб-сторінка організації **World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wbcsd.org
16. Визначення категорії **Corporate Social Responsibility**. Офіційна сторінка електронного порталу організації **International Business Leaders Forum (IBLF)** [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: www.iblf.org

17. **Савицкая Л.** Корпоративная социальная ответственность: кому быть лидером в XXI веке? / Л. Савицкая // Управление компанией. – 2007. – № 7. – С. 21–25.
18. **Василенко Е.** Социальная ответственность бизнеса: мировой опыт и российские реалии / Е. Василенко // Власть. – 2006. – № 1. – С. 54–59.
19. **Костин А. Е.** Корпоративная социальная ответственность и устойчивое развитие: мировой опыт и концепция для России / А. Е. Костин // Менеджмент в России и за рубежом. – 2005. – № 3. – С. 112–121.
20. Dow Jones Sustainability Indexes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.sustainability-index.com
21. **Москаленко А. А.** Социальное партнерство и корпоративная социальная ответственность / А. А. Москаленко // Нефть, газ и бизнес. – 2005. – № 1. – С. 51–55.
22. **Царик М. І.** Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні / М. І. Царик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5 (34). – С. 49–52.
23. **Бутко М.** Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Економіка України. – 2009. – № 7 (572). – С. 74–85.
24. **Широкова М. С.** Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу як нова бізнес-філософія та її становлення в Україні / М. С. Широкова // Грані. – 2008. – № 3(59). – С. 115–120.
25. Корпоративная социальная ответственность. Офіційна веб-сторінка програми розвитку ООН «ПРООН Беларусь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.by>
26. Гвардия социально ответственных компаний. Офіційна веб-сторінка корпорації «Парус-Донецк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parusdon.donetsk.ua>
27. Інформація про компанію «Коннов и Созановский». Офіційна сторінка компанії «Коннов и Созановский» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru.konnov.com>
28. Інформація про компанію «Астерс». Офіційна веб-сторінка компанії «Астерс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asterslaw.com>
29. Інформація про компанію «Київстар Дж. Ес. Ем.». Офіційна веб-сторінка компанії «Київстар Дж. Ес. Ем.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kyivstar.ua>
30. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.94 № 335/94 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

Надійшла до редколегії 21.02.10.

УДК 339.5

К. М. Гудим

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Проаналізовано зовнішньоторговельні потоки та систематизовано провідні тенденції зовнішньої торгівлі України. Виділено основні інструменти стимулювання експортних операцій в Україні. Установлено перешкоди на шляху інтеграції української економіки до міжнародного економічного простору та пріоритетні завдання зовнішньоторговельної політики.

Ключові слова: товари, послуги, експорт, імпорт, зовнішньоторговельна політика, протекціонізм, лібералізація, інструменти зовнішньої торгівлі, Україна.

Вступ. Умови та результати експортної діяльності країни значною мірою визначають характер її участі в системі міжнародної торгівлі та інших форм зовнішньо-

© К. М. Гудим, 2010

економічного співробітництва. Обсяги експорту визначають обсяги імпорту. За відсутності інших форм співробітництва в довгостроковій перспективі обсяги імпорту мають дорівнювати величині експорту. Точніше, можливі коливання двох показників, які за результатами отриманого року можуть впливати на збільшення або зменшення зовнішньої заборгованості країни, або, навпаки, її кредитних активів. Але зростання значення інших сфер міжнародної діяльності, передусім валютно-фінансових форм зовнішньоекономічної діяльності, веде до більшої незалежності імпорту товарів від їх експорту і до перенесення такої «незалежності» на інші види господарської діяльності, результатом яких є залучення грошових коштів, валютно-фінансових активів у країну.

Дослідження та аналіз основних проблем і напрямів міжнародної торговельної інтеграції в сучасних умовах розвитку економіки України мають стратегічне значення. Провідні фахівці та вчені – С. Афонцев, М. Бутко, В. Головинська, Т. Циганкова та ін. – у своїх працях формують основні найбільш ефективні напрями розвитку зовнішньоторговельної політики в Україні в сучасних умовах [1–5].

Постановка завдання. Основна мета дослідження полягала у виявленні та систематизації провідних тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні й обґрунтуванні на цій основі, з урахуванням вимог СОТ, завдань зовнішньоторговельної політики. Важливим елементом при цьому виступає аналіз питання співвідношення обсягів експортних та імпортних операцій, вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на формування національної зовнішньоторговельної політики.

Методологічну базу дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і провідних фахівців, статистичні й аналітичні матеріали міжнародних організацій. У процесі дослідження були використані такі методи, як: абстрактно-логічний, математичний, статистичний, аналітичний.

Результати. Традиційно основу українського товарного експорту становить продукція металургійної промисловості, машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, агропромислового комплексу, легкої, харчової і місцевої промисловості. Для України характерним є домінування в структурі експорту трудомісткої продукції над капіталомісткою.

Виробництво продукції, що відноситься до категорії трудомісткої, супроводжується надмірними навантаженнями на навколишнє середовище. У довгостроковій перспективі така спеціалізація неминує формуватиме сприятливий статус держави в системі міжнародних кооперацій та поділу праці, її перетворення на макросуб'єкти допоміжного, екологічно брудного виробництва. Розуміння цього спонукає до проведення виваженої регіональної політики з урахуванням необхідності модернізації традиційних видів виробництва у східних областях України та розвитку експортного виробництва в її західних та центральних областях.

Основними інструментами, що забезпечують просування українського експорту на сучасному етапі, є:

- стимулювання виробництва експортної продукції, зокрема продукції високого ступеня обробки, а також наукомісткої високотехнічної продукції;
- сприяння модернізації та технічному переозброєнню експортоорієнтованих виробничих потужностей;
- оптимізація національного правового та нормативно-інституційного режиму здійснення експортних операцій;
- удосконалення механізму фінансування та кредитування виробництв, які здійснюють експорт;

- налагодження ефективної системи страхування експортних операцій;
- забезпечення отримання сертифікатів на продукцію вітчизняного виробництва відповідно до метрологічного та стандартизаційного оформлення вимог західних ринків;
- стимулювання інвестиційної діяльності як національних, так і іноземних фізичних та юридичних осіб в експортоорієнтованому секторі економіки за допомогою податкових, усього широкого спектра фінансових та організаційних механізмів;
- розробка та формування системи національних пріоритетів у міжнародній торгівлі та їх практична імплементація засобами державного регулювання.

Основними видами українського товарного імпорту традиційно є паливно-енергетичні ресурси, продукти нафтопереробки, сировина та продукція хімічної і нафтопереробної промисловості, вироби чорної та кольорової металургії, товари легкої промисловості, машинобудування, електроніка, товари харчової промисловості.

У результаті основні напрямки оптимізації імпорту в Україні можна визначити в такому переліку заходів та регулюючих методик:

- проведення радикальної раціоналізації енерго- та матеріалоспоживання, поширення заощадливих технологій у виробництві та в побуті;
- перехід на використання альтернативних імпорتنих енергоносіїв сонячної, вітрової енергії, супутнього газу, метану, вугільних шарів, етилового спирту;
- збільшення розвідок та власного видобутку нафти й газу, більш повний видобуток промислових родовищ;
- поширення виробництва на території України тих товарів іноземних марок, які характеризуються найкращими споживацькими властивостями та користуються високим попитом;
- запровадження ефективних механізмів антидемпінгових розслідувань та процедур стосовно тих іноземних фірм, які можуть бути звинуваченими в недобросовісній конкуренції;
- розвиток альтернативних імпортним поставкам національних виробництв;
- стимулювання інвестицій у розвиток тих галузей економіки, які програють у міжнародній конкурентній боротьбі, зокрема і на національному ринку через об'єктивний дефіцит у них фінансових ресурсів.

Ключові проблеми розвитку зовнішньої торгівлі України пов'язані з диверсифікацією її геополітичних або регіональних пріоритетів, з оптимізацією структури експорту й імпорту, з гармонізацією національного законодавства відповідно до вимог і норм СОТ.

Стратегічна мета полягає в реалізації у світовій економіці порівняльних і конкурентних переваг України, що об'єктивно існують у різних галузях господарства і можуть знайти практичне втілення в діяльності українських підприємств і фірм на міжнародній арені.

За аналізований період відбувається поступове нарощення обсягів експортних та імпорتنих операцій (див. табл. 1). При цьому найбільш динамічний процес функціонування зовнішньоекономічної діяльності спостерігається між Україною та країнами СНД. Даний факт обумовлений історичними та геополітичними складовими.

Розвиток міжнародних торговельних відносин між Україною та країнами ЄС має диспаритетний характер: темпи нарощення обсягів імпорتنих операцій в 1,6 разу перевищують темпи нарощення обсягів операцій з експорту (див. табл. 1). Низькі темпи розвитку вітчизняної економіки, нестабільна політична ситуація, невідповідність механізмів української законодавчої бази світовим стандартам формують не-

гативний імідж країни у світовому просторі, низький рівень конкурентоздатності українських товарів. У результаті дані складові унеможливають формування рівноправних еквівалентних відносин між Україною та країнами ЄС.

Таблиця 1

Зовнішня торгівля України з країнами світу у 2005–2008 рр. [6]

Рік	Країни СНД		Країни ЄС		Азія		Африка		Усього
	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США	%	млн дол. США
Експорт									
2005	10 730,6	33,8	10 233,4	32,2	8 377,4	26,4	2 393,9	7,5	31 735,3
2006	12 663,5	35,9	12 087,9	34,3	8 133,8	23,1	2 373,7	6,7	35 258,9
2007	18 614,6	40,8	13 916,4	30,5	10 354,0	22,7	2 792,0	6,1	45 677,0
2008	23 809,4	39,0	18 129,5	29,7	15 231,0	24,9	3 902,4	6,4	61 072,3
Імпорт									
2005	17 029,3	49,7	12 191,9	35,6	4 644,5	13,5	426,2	1,2	34 291,9
2006	20 184,6	47,1	16 194,6	37,8	6 071,4	14,2	413,0	1,0	42 863,6
2007	25 569,5	44,5	22 218,7	38,7	8 942,0	15,6	673,1	1,2	57 403,3
2008	33 569,4	42,3	28 868,4	36,4	15 306,2	19,3	1 559,1	2,0	79 303,1

Інтенсивний характер мають міжнародні торговельні відносини між Україною та країнами Азії. Наведені дані свідчать про сталий та потужний розвиток економіки конкретного регіону (див. табл. 1).

Лідерські позиції в міжнародних торговельних відносинах за аналізований період Україна зберігала лише по відношенню до країн Африки, що обумовлено низьким рівнем розвитку економіко-політичної, соціально-культурної сфери цього регіону.

Однак, як відомо, глибше та ширше зовнішньоторговельну ситуацію у країні характеризує сальдо торговельного балансу. Протягом січня – червня 2009 року спостерігалось зниження основних показників розвитку зовнішньої торгівлі порівняно із січнем – червнем 2008 року. Зовнішньоторговельний оборот (товари і послуги) за січень – червень 2009 року становив 43 млрд 719,8 млн дол. і зменшився в 1,9 разу (на 39 млрд 970,7 млн дол.) у порівнянні із січнем – червнем 2008 року. Сальдо торговельного балансу (товари та послуги) було від'ємним у сумі 471,7 млн дол., у січні – червні 2008 року воно також було від'ємним і становило 7 млрд 69,2 млн дол. [8].

Обсяги експорту товарів та послуг у січні – червні 2009 року становили 21 млрд 624,0 млн дол. і зменшилися в порівнянні із січнем – червнем 2008 року в 1,8 разу або на 16 млрд 686,6 млн дол.

Експорт товарів у січні – червні 2009 року знизився в 1,9 разу (на 15 млрд 257,0 млн дол.) і становив 17 млрд 330,0 млн дол. [8]. Зменшення обсягів експорту товарів у січні – червні 2009 року, у першу чергу, пов'язане із зменшенням експорту:

– продукції металургійного комплексу – у 2,5 разу (на 8 млрд 785,0 млн дол.), з них: чорних металів – у 2,7 разу (на 7 млрд 763,9 млн дол.); виробів з чорних металів – у 1,7 разу (на 706,6 млн дол.);

– продукції машинобудування в 1,8 разу або на 2 млрд 314,5 млн дол., з них: транспортних засобів та шляхового обладнання – у 2,8 разу (на 1 млрд 342,1 млн дол.); електричних машин та устаткування – у 1,5 разу (на 488,4 млн дол.); котлів, машин, апаратів – у 1,4 разу (на 486,7 млн дол.);

– мінеральних продуктів – у 2,3 разу (на 1 млрд 863,8 млн дол.), з них: енергетичних матеріалів; нафти та продуктів її перегонки – у 2,7 разу (на 1 млрд 281,6 млн дол.); руди, шлаків та золи – у 1,9 разу (на 444,9 млн дол.);

– продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – у 2,3 разу (на 1 млрд 785,8 млн дол.), з них: добрив – у 2,2 разу (на 533,7 млн дол.); продуктів неорганічної хімії – у 2,8 разу (на 508,7 млн дол.); органічних хімічних сполук – у 6,2 разу (на 288,4 млн дол.);

– продукції легкої промисловості – у 1,7 разу (на 335,6 млн дол.), з них: шкіри та шкіри необроблені – у 2,8 разу (на 113,8 млн дол.); одягу текстильного – у 1,5 разу (на 92,4 млн дол.). Поряд із цим відбулося збільшення експорту продукції агропромислового комплексу – на 7,3 %, або на 284,2 млн дол., з них: зернових культур – у 1,6 разу (на 617,8 млн дол.); насіння і плодів олійних рослин – у 4,7 разу (на 245,3 млн дол.) [8].

Найбільша питома вага в українському експорті належить продукції металургійного комплексу (33,7 %), продукції АПК та харчової промисловості (24,0 %), продукції машинобудування (16,9 %), мінеральним продуктам (8,4 %), продукції хімічної промисловості (7,9 %) тощо.

Зменшення експорту товарів у січні – червні 2009 року відбулося за всіма географічними напрямками: до країн СНД – у 1,9 разу, до країн Європи – у 2,2 разу, до країн Азії – у 1,4 разу, до країн Африки – у 1,5 разу [9].

Таблиця 2

Основні торговельні партнери по експорту товарів у січні – червні 2009 року [8]

Країни	Обсяг експорту товарів (млн дол. США)	Темпи зростання (зниження) січень – червень 2009 до січня – червня 2008, %	Питома вага в загальному експорті товарів, %
Російська Федерація	3 467, 9	44, 0	20,0
Туреччина	955,4	38,1	5,5
Китай	814,8	248,7	4,7
Казахстан	785,6	96,2	4,5
Білорусь	546,9	51,8	3,2
Італія	526,8	36,7	3,0
Індія	517,7	199,2	3,0
Німеччина	507,0	52,3	2,9
Єгипет	491,0	75,2	2,8
Польща	464,6	41,4	2,7

Обсяги імпорту товарів та послуг зменшилися в порівнянні із січнем – червнем 2008 року в 2,1 разу (на 23 млрд 284,1 млн дол.) і становили 22 млрд 95,8 млн дол. Зовнішньоторговельний оборот України товарами та послугами з країнами СНД у січні – червні 2009 року зменшився в порівнянні із січнем – червнем 2008 року в 1,9 разу і становив 16 млрд 627,2 млн дол. При цьому обсяги експорту зменшилися в 1,8 разу і становили 7 млрд 607,7 млн дол., а імпорт зменшився в 2 рази і становив 9 млрд 19,5 млн дол. Сальдо торгівлі товарами та послугами із цими країнами є від'ємним у сумі 1 млрд 411,8 млн дол. [10]. Російська Федерація залишалася основним торговельним партнером України (питома вага РФ у зовнішньоторговельному обороті товарами та послугами становить 21,6 %), однак її частка поступається торгівлі із країнами ЄС.

Питома вага країн ЄС у зовнішньоторговельному обороті товарами та послугами України за січень – червень 2009 року становить 30,6 %. Серед країн ЄС важли-

вими торговельними партнерами України є Німеччина, Польща та Італія. На їх долю припадає відповідно 5,8; 3,5 та 2,5 % зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами України за січень – червень 2009 року [9].

Основне місце в структурі імпорту України займають продовольство, сільськогосподарська сировина, медикаменти, вироби легкої промисловості. Закупівлі ж машин і устаткування помітно зменшилися в порівнянні з дореформеним рівнем, причому істотну частину серед них становлять легкові автомобілі, побутова й організаційна техніка.

Негативним моментом є те, що насичення українського ринку імпортованими товарами відбувається не тільки за рахунок вільних ніш, але й у результаті витіснення аналогічних вітчизняних товарів. Питома вага споживчих товарів, що надходять із-за кордону, досягла 60 % фондів роздрібної торгівлі, причому за деякими позиціями (взуття, трикотаж, телевізори, магнітофони тощо) частка імпорту ще вища. Це поглиблює труднощі українських товаровиробників у агропромисловому комплексі, легкої промисловості, фармацевтиці, на підприємствах, що випускають побутову техніку.

Особливо небезпечною видається залежність України від завезення продовольчих товарів, що досягає 50 % до їх споживання при граничному рівні безпеки у світовій практиці – 30 %. При фактичній відсутності контролю над імпортом установлені ставки мита на продовольство (основна ставка в 15 % при ставках у 15–20 % на деякі його види) не становлять серйозної перепони для закордонних постачальників через дотування їх виробництва (до 30–40 % витрат виробництва) і субсидування експорту у зв'язку з постійними великими надлишками продовольчих товарів.

На фоні сильного аграрного протекціонізму на Заході сільське господарство й АПК України в цілому є найбільш незахищеною галуззю перед зовнішньоторговельною експансією закордонних держав. Подібне становище, без сумніву, сприяє деградації сільського господарства, що продовжується (за роки реформ виробництво продовольства знизилося на 1/3), хоча і не грає головної ролі в цьому процесі.

У результаті структура українського зовнішньоторговельного обміну все більше характеризується рисами, властивими слаборозвиненим в економічному відношенні країнам. Нинішня модель входження України у світове господарство, в основі якої лежить обмін сировини на товари переважно споживчого призначення, створює перешкоди для прогресивних структурних зрушень в українській економіці.

Загострення проблеми обумовлюється посиленням впливу світового ринку на внутрішнє ціноутворення. Цьому сприяли як «шокове» скасування контролю за цінами в країні і введення конвертованості гривні на внутрішньому ринку, так і проголошений курс на зближення внутрішніх цін до рівня світових.

Світові ціни стали орієнтиром для вітчизняних експортоорієнтованих галузей. Почався перехід і до похідних від світових цін усередині української торгівлі вітчизняними товарами, що заміщують імпорт. Як результат, внутрішні ціни на більшість основних українських товарів перевищили світові (у перерахуванні на поточний курс гривні).

Подібний процес негативно впливає на українську економіку, внутрішнє ціноутворення якої в період здійснення державних планів урахувало особливості господарського механізму – сформовані структурні диспропорції, високу ресурсоемність, технологічне відставання від Заходу тощо.

Переорієнтування в цих умовах на світові ціни без структурних перетворень, упровадження новітніх технологій і наявності сформованої ринкової структури зроблять значну частину продукції вітчизняної промисловості неконкурентоспроможною по цінових параметрах. У результаті відбувається прогресуюче падіння цінової конкуренції української продукції не тільки на зовнішньому, але і на внутріш-

ньому ринку: до неконкурентоспроможності за якісними ознаками багатьох українських готових виробів додалася й цінова неконкурентоспроможність.

Тим часом, як свідчить світовий досвід, внутрішні і світові ціни на продукцію будь-якої країни, як правило, розрізняються. Саме це і є об'єктивною економічною основою міжнародного поділу праці й зовнішньої торгівлі, що базується на ньому. Внутрішні ціни відображають суспільно необхідні витрати праці, що складаються в кожній окремо взятій країні з огляду на особливості її соціально-економічного розвитку і з урахуванням зв'язків зі світовим ринком.

Висновки. Аналізуючи проблему співвідношення зовнішньоекономічної лібералізації і протекціонізму в Україні, необхідно звернути увагу на основний висновок, що міститься в одному з останніх досліджень західноєвропейських вчених із проблем економічної трансформації різних країн, постсоціалістичних зокрема.

На ранніх стадіях переходу до ринкової економіки лібералізація зовнішньої торгівлі не тільки не буде сприяти модернізації економіки, але навіть може їй зашкодити. Немає прикладу великої країни, що провела б успішну модернізацію, не вдаючись до поєднання «вільного підприємництва» з державним втручанням. Керування ринком і пряме втручання в ринкові відносини є частиною процесу будування ринку. Якщо просто лібералізувати неконкурентоспроможну галузь, то це не приведе до появи конкурентоспроможних фірм, які добре орієнтуються в глобальному середовищі. Фахівці рекомендують погодитись із необхідністю тимчасового захисту національного ринку в тих випадках, коли швидка й беззастережна лібералізація загрожує настільки ж швидкою руйнацією виробничого потенціалу і появою перешкод на шляху зростання, пов'язаних із погіршенням стану платіжного балансу.

Перспективи подальших досліджень будуть пов'язані з удосконаленням стратегічних напрямів зовнішньоторговельної політики України та систематизацією чинників, що впливають на її розвиток та реалізацію.

Бібліографічні посилання

1. **Афонцев С.** Присоединение к ВТО: экономико-политические перспективы / С. Афонцев // Pro et Contra. – 2005. – Весна. – С. 27.
2. **Буковинский А. Е.** Теория международной торговли / А. Е. Буковинский. – М. : Дело, 2004. – 327 с.
3. **Бутко М.** Залучення інвестицій зовнішньоекономічної діяльності в Україну: сучасний стан і перспективи / М. Бутко // Финансовые рынки и ценные бумаги. – 2007. – № 18. – С. 6–10.
4. **Головинська В.** Україна і Світова організація торгівлі: стан, проблеми, перспективи інтеграції / В. Головинська. – Українська академія держ. управління при Президенті України; Центр дослідження адміністративної реформи. – К. : Видавництво УАДУ, 2005. – 167 с.
5. **Циганкова Т. М.** Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : [монографія] / Т. М. Циганкова. – К. : КНЕУ, 2006. – 576 с.
6. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Форум автономних правих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.reactor.org.ua>
8. Державна підтримка українського експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua>
9. Офіційний сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wto.org>
10. Сайт МЗС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua>

Надійшла до редколегії 26.02.10.

УДК 339.9: 656.078

О. І. Дачій

*Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України***ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СВІТУ**

Визначено напрями співпраці України з інтеграційними угрупованнями. Обґрунтовано перспективні напрями міжнародного інтеграційного співробітництва України з різними країнами світу.

Ключові слова: зовнішня і внутрішня політика, інтеграційне угруповання, світогосподарський процес, соціально-економічні важелі.

Вступ. В останнє десятиліття спостерігається активізація участі України в глобальних світогосподарських процесах, у результаті яких все більше поглиблюються політичні й економічні зв'язки України з багатьма країнами в різних регіонах світу. Проте внаслідок проведення неефективної зовнішньої і внутрішньої політики Україна втратила як свої позиції за багатьма напрямами зовнішньоекономічної діяльності, так і можливість увійти до світового господарства як рівноправний партнер.

Серед вітчизняних і зарубіжних учених, що присвятили свої праці дослідженню внутрішньорегіональних і міжрегіональних зв'язків, перш за все, слід зазначити: Р. Алексєєва, С. Афонцева, Г. Башнянина, В. Білчака, С. Василенко, В. Захарова, Л. Козика, П. Кохна, Л. Руденко, О. Рогача, Є. Савельєва, Є. Строева, О. Шниркова та інших.

Постановка завдання. Мета даного дослідження полягала в тому, щоб визначити напрями співпраці України з інтеграційними угрупованнями та обґрунтувати перспективні напрями міжнародного інтеграційного співробітництва України з різними країнами світу.

Результати. Успіхи розвитку економічної інтеграції в Західній Європі привернули увагу до цієї проблеми низку інших регіонів світу, що розвиваються. У Латинській Америці, Африці й Азії виникло кілька десятків об'єднань вільної торгівлі, митних або економічних союзів і угод [3, 12; 4, 26].

Одним із найбільш помітних інтеграційних угруповань, що розвиваються, стали організації й функціонування північноамериканської зони вільної торгівлі – НАФТА (North American Free Trade Agreement – NAFTA). Це було пов'язане з тим, що існуюча економічна інтеграція США з Канадою та їх співробітництво із західноєвропейськими партнерами перестали відповідати вимогам сучасної економіки США. У результаті господарські процеси в Північній Америці вийшли за межі однієї держави. Був укладений договір про північноамериканську зону вільної торгівлі, що набув чинності 1 січня 1994 року [2, 8].

У НАФТА крім США й Канади входить Мексика. Територія блоку має велику територію з населенням 370 млн чоловік і потужним економічним потенціалом. Щорічне виробництво товарів і послуг цими країнами становить понад 10 трлн дол. США. На їх частку доводиться близько 20 % усього обсягу світової торгівлі.

Діючі на сьогодні основні положення договору включають:

- скасування мита на товари, якими торгують між собою США, Канада, Мексика;
- захист північноамериканського ринку від експансії азіатських і європейських компаній, що намагаються уникнути американського мита шляхом реекспорту своїх товарів у США через Мексику;

© О. І. Дачій, 2010

- зняття заборони на капіталовкладення й конкуренцію американських та канадських компаній у банківській і страховій справі в Мексиці;
- створення тристоронніх груп для розв'язання проблем, пов'язаних з охороною навколишнього середовища.

Як показала практика, найбільшу вигоду від укладеної угоди одержали споживачі, оскільки в результаті посилення конкуренції й зниження тарифів знизилися ціни на широке коло товарів. В особливо вигідному становищі виявилися американські промисловці, оскільки зріс приплив у США дешевої робочої сили.

Гарантоване зростання доходів уже помітне в таких секторах американської економіки, як виробництво електроніки, комп'ютерного забезпечення, будматеріалів, автозапчастин тощо. Водночас помітні збитки несуть американські фермери, що виробляють цукор, цитрусові, зимові овочі. Що стосується Мексики, то вона за допомогою НАФТА планує в найближчі роки прискорити темпи свого економічного розвитку (приблизно 1,6–2,6 % приросту ВВП Мексика одержує за рахунок НАФТА). У підсумку, як оцінюють експерти, Мексика зможе скоротити період реформування своєї економіки й залучення до клубу розвинених країн (з 50 років до 10–15 років).

Менше від усіх вигід від НАФТА поки що одержує Канада. Її економіка тісно пов'язана із США, але ледь помітно з Мексикою. Однак у міру розвитку НАФТА Канада буде все більше втягуватися в регіональні інтеграційні процеси й одержувати дивіденди від ринку, що розширюється.

Необхідно, однак, відзначити, що спочатку, особливо в перші два роки свого функціонування, НАФТА не виправдала надій відносно створення додаткових робочих місць у країнах-учасниках за рахунок збільшення обсягів експорту. Крім того, додатне торговельне сальдо в торгівлі США з Мексикою зникло, поступившись місцем дефіциту в 1995 році. У кінцевому підсумку, за планами творців НАФТА, повноцінний північноамериканський загальний ринок може бути створений тільки до 2010 року. Але вже зараз американські економісти моделюють створення самодостатнього панамериканського торговельного блоку довжиною від Аляски до Вогненної Землі.

На сьогодні інтеграційні процеси активізуються й у Південній Америці. У свій час був утворений Центральноамериканський загальний ринок (ЦАЗР). Однак політична й економічна криза не дозволяє реалізувати плани інтеграції в рамках ЦАЗР. До середини 90-х рр. інтеграційні процеси активізувалися за допомогою укладання торговельного пакту МЕРКОСУР (Mercado Comun del Sur) між Аргентиною, Бразилією, Уругваєм і Парагваєм. За наступні роки «Загальний ринок країн Південного конуса» (МЕРКОСУР) перетворився в одне з найбільш динамічних інтеграційних угруповань світу. До початку XXI ст. майже на 100 % товарів взаємної торгівлі мито було скасоване [3, 82].

Якщо в середині 90-х рр. уважалося, що латиноамериканські країни більше тягнуться до блоку НАФТА, то зараз ця ситуація змінилася. До МЕРКОСУР на основі угоди про вільну торгівлю приєдналися Чилі й Болівія (як асоційовані члени). Ідуть переговори про співробітництво між МЕРКОСУР і Андською групою, куди крім Болівії входять Венесуела, Колумбія, Перу, Еквадор [5, 104].

Як показує аналіз, створення МЕРКОСУР привело до різкого збільшення взаємної торгівлі між країнами, що беруть участь в угоді, розширення торговельно-економічного співробітництва з іншими регіональними торговельними угрупованнями. Помітно зросла взаємна інвестиційна активність, збільшуються інвестиції з-за кордону. Успішна діяльність МЕРКОСУР впливає на політичну стабільність у всьому південноамериканському регіоні.

На відміну від західноєвропейської моделі інтеграції це південноамериканське об'єднання свідчить, що різні за своїм рівнем держави можуть не тільки співіснувати в єдиній економічній організації, але й успішно співпрацювати й розвиватися. Однак для цього потрібна ретельна підготовка всіх ланок взаємодії міжнародних об'єднань, висококваліфіковане керівництво їх діяльністю, уміння знайти для кожної країни своє місце в цьому процесі, згладити протиріччя, бажання й уміння йти на компроміси.

Інтеграційні процеси у своєму регіоні прагнуть розвивати й африканські держави. У 1989 році у північній частині Африканського континенту був утворений Союз Арабського Магрибу за участю Алжиру, Лівії, Мавританії, Марокко й Тунісу. Договір про цей Союз передбачає організацію широкомасштабного економічного співробітництва на рівні локальної регіональної інтеграції, тому що регіон Північної Африки являє собою п'ять замкнутих у національних межах і відокремлених один від одного ринків [1, 93].

Прагнення ж інших африканських країн до економічної інтеграції практично означає спробу відсталих, що фактично не мають між собою економічних зв'язків, держав створити в окремих субрегіонах Африки сприятливі умови для розвитку промисловості, орієнтованої на задоволення основних потреб внутрішнього ринку.

Вступаючи в економічні й митні союзи, африканські країни планували на основі скоординованої політики розвивати взаємні економічні зв'язки, створити в окремих регіонах відносно ємні ринки як головну базу для модернізації національних економік. Інтеграція розглядалася ними як альтернативний шлях розвитку і як спосіб досягнення прогресу при «опорі на власні фактори».

Така концепція припускає, що структурна перебудова економіки може бути досягнута за рахунок використання, насамперед, місцевих ресурсів, а також усілякої мобілізації внутрішніх факторів розвитку. Ця ідея одержала свій розвиток і в планах Організації Африканської Єдності щодо створення до 2005 року африканського економічного співтовариства.

Однак сучасна практика інтеграційних процесів в Африці стосовно реалізації проголошуваних керівниками африканських держав напрямів поглибленого співробітництва показує, що, в основному, усі встановлювані цілі й завдання залишаються поки лише благими побажаннями. Економічне співробітництво бідних і нерозвинених країн у традиційних інтеграційних формах не веде до виходу з «порочного кола бідності», не забезпечує скільки-небудь відчутний господарський прогрес. Разом із тим ідея «африканського загального ринку», незважаючи на всі невдачі його створення, як і раніше досить популярна на континенті [1, 65].

Не торкаючись вузькогалузевих міжнародних об'єднань, таких як ОПЕК й інші, слід також зазначити, що прагнення до інтеграції, тісного взаємовигідного співробітництва відзначається й серед арабських держав Перської затоки. З 1981 року створена і функціонує Рада зі співробітництва арабських держав, що включає Саудівську Аравію, Кувейт, Катар, Бахрейн, Об'єднані Арабські Емірати й Оман («нафтова шістка»). У 1992 році було оголошено про створення Організації економічного співробітництва центральноазіатських держав (ОЕС-ЕКО), яка, за задумом засновників, повинна стати праобразом майбутнього Центральноазіатського загального ринку, що повинен включати й мусульманські пострадянські республіки, такі як Казахстан і Азербайджан [1, 66].

Відзначаючи співробітництво країн, що розвиваються, а також їх прагнення до інтеграції, варто також мати на увазі, що реальні інтеграційні процеси там ще досить слабкі й помітно розрізняються між собою за характером, рушійними факторами, темпами розвитку. Більшість країн, що розвиваються, практично перебувають поза

процесом інтеграції в її справжньому стані, тобто в процесі безпосередніх міжнародних зв'язків, що позитивно розвиваються, на рівні як окремих фірм і підприємств, так і на рівні національного господарства в цілому.

Як показує аналіз, економічне співробітництво країн, що розвиваються, і проголошення ними інтеграційних цілей є лише підготовчим шаблоном реального регіонального інтеграційного процесу. Багато із проголошених інтеграційних угруповань через незрілість соціально-економічних відносин, структурну недиференційованість національних господарств, нерозвиненість ринкової й фінансової інфраструктури приречені на невдачу.

В останні роки особливо активно здійснюються інтеграційні процеси в Східній Азії. Протягом майже 30 років найбільш успішно діє Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), у яку входить один із чотирьох азіатських «тигрів» – Сінгапур, а також країни «нової хвилі» – Малайзія, Індонезія, Таїланд, Бруней і Філіппіни [2, 6; 6, 110].

Успіх взаємного співробітництва в рамках цього угруповання тісно пов'язаний із: бурхливим економічним зростанням більшості із країн – учасниць АСЕАН; порівнянністю рівнів їх розвитку; добре налагодженими й історично укладеними традиціями взаємної торгівлі; відрегульованою формою співробітництва. У планах АСЕАН фігурує зниження мита країн-учасниць у середньому на 5 % по 38 тис. найменувань товарів.

Перспективи розвитку економічної інтеграції в Східній Азії в значній мірі пов'язані зі створенням організації Азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), що являє собою міждержавну організацію, яка поєднує 21 державу регіону [7, 112]. Як відомо, АТЕС було створене в 1989 році за пропозицією Австралії з метою розвитку економічного співробітництва в басейні Тихого океану. Спочатку до нього входили 12 країн: Австралія, Бруней, Канада, Індонезія, Японія, Малайзія, Нова Зеландія, Філіппіни, Сінгапур, Південна Корея, Таїланд і США. У наступні роки до них приєдналися Китай, Гонконг (Сянган), Тайвань, Мексика, Чилі, Папуа – Нова Гвінея, а в 1998 році – В'єтнам, Перу й Росія [8, 79].

На той час АТЕС формально має консультативний статус, однак у рамках його робочих органів визначаються регіональні правила ведення торгівлі, інвестиційної й фінансової діяльності, проводяться зустрічі галузевих міністрів і експертів із питань співробітництва в тих або інших сферах.

У 1993 році відбулася перша зустріч лідерів країн АТЕС, у ході якої виявилися серйозні розбіжності із приводу нерівномірності розподілу благ від інтеграційних процесів, що розгортаються в регіоні. За оцінками експертів, лібералізація торгівлі в АТЕС повинна приводити до зростання реальних доходів країн-членів на 2 %, однак вигоди сьогодні одержують, насамперед, найбільш конкурентоспроможні країни.

Оцінюючи процеси економічної інтеграції в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР), багато фахівців [1, 122] указують на особливі умови й своєрідність її розвитку. До основних особливостей інтеграційних процесів в АТР можна віднести такі:

По-перше, інтеграційні процеси в організаціях АТЕС відбуваються при провідній ролі ТНК, що створюють господарське підґрунтя для міждержавного співробітництва. Це виявилось, зокрема, у тому, що утворення неурядових регіональних економічних організацій, таких як Тихоокеанська економічна рада (ТЕС) і Рада по тихоокеанському економічному співробітництву (РТЕС) набагато випередило створення самої АТЕС. Разом із тим ТЕС і РТЕС ґрунтувалися на базі національних комітетів, які мали стійкі зв'язки зі своїми урядами й одержували від них всебічну підтримку.

По-друге, процес інтеграції охоплює країни з істотно різними рівнями економічного розвитку, різними культурами й соціально-політичними системами. Унікальна роль АТЕС полягає в тому, що в організації поєднуються дві великі економічні держави ХХ ст. – США і Японія, а також економічний гігант Китай. Що стосується Японії, то АТЕС є єдиною міжнародною структурою інтеграційного типу, куди входить ця держава. Важливо відзначити той факт, що в АТЕС одночасно входять КНР і Тайвань, що мають непрості взаємини, і зв'язки між якими вимагають сприятливих зовнішніх умов.

По-третє, інтеграція в масштабах АТР включає субрегіональні економічні союзи (АСЕАН, НАФТА, Південно-Тихоокеанський форум і ін.), тобто припускає різні рівні регіональної інтеграції, наприклад за ступенем лібералізації зовнішньої торгівлі.

По-четверте, ідеологія тихоокеанського «відкритого регіоналізму», розвинена в РТЕС і ТЕС, розглядає дану регіональну інтеграцію як елемент світогосподарського економічного глобалізму. При цьому еволюція світової економіки представляється як процес поступового об'єднання й взаємопроникнення регіональних економічних союзів. Концепція «відкритого регіоналізму» припускає також, що всередині тихоокеанського регіону знімаються обмеження на рух товарів, капіталів, робочої сили, приймаються зобов'язання з відмови від протекціонізму, стимулюються внутрішньо-регіональні зовнішньоекономічні зв'язки.

Водночас, оцінюючи в цілому ступінь зрілості інтеграційних відносин у рамках АТР, слід зазначити, що він поки що невисокий. Так, зону торгівлі в системі АСЕАН можна віднести до першого етапу розвитку економічної інтеграції, тобто до зони вільної торгівлі зі скасуванням частини тарифів та інших обмежень. Щодо АТЕС поки що можна говорити навіть не як про зону вільної торгівлі, а як про «відкриту економічну асоціацію».

Перспективи розвитку АТЕС та інтеграційних процесів у рамках цього об'єднання на найближчі роки розглядаються в трьох варіантах.

Перший – розвиток АТЕС буде проходити за сценарієм, що прийнятий на нараді в Багорі (1994 р., Індонезія). Відповідно до нього буде створена зона вільної торгівлі й лібералізація інвестиційної сфери до 2020 року (для промислово розвинених країн – до 2010 року). Зниження митних тарифів буде відбуватися відповідно до угод, укладених у рамках СОТ.

Другий, як думають експерти, найбільш імовірний варіант, закріпить за АТЕС роль глобального форуму для обговорення проблем торгівлі в регіоні. У цих умовах може підвищитися господарська роль інших, більш економічно інтегрованих регіональних угруповань, тим більше що ступінь інтегрованості господарств окремих країн у субрегіонних групах АТР відносно високий, і вони можуть стати своєрідними полюсами бізнесу, осередками прискореного розвитку інтеграційних процесів регіону в цілому. Уже існують: «трикутник зростання» – південнокитайська економічна зона (КНР, Гонконг, Тайвань); «золотий трикутник зростання» (Індонезія, Малайзія, Сінгапур); економічна зона країн басейну Японського моря; індокитайська економічна зона.

Третій варіант припускає перемогу в об'єднанні протекціоністських настроїв у США і ЄС, що буде перешкоджати швидкій лібералізації регіональної та світової торгівлі й може обмежити рамки господарських інтеграційних процесів в АТЕС тільки азійськими країнами.

Швидке стійке зростання багатьох країн АТР сприяло формуванню загальної думки про те, що центр світового економічного розвитку поступово зрушується в бік басейну Тихого океану.

Уже в середині 90-х рр. на країни АТЕС доводилося 38,2 % населення світу й 55,7 % його ВВП (на той час як на ЄС, наприклад, відповідно 6,7 і 20,5 % ВВП). Близьку до ЄС питому вагу мають і країни НАФТА.

На АТЕС доводиться також 43,9 % обсягу світової торгівлі товарами, 32,9 % торгівлі послугами й 64,1 % експорту технологій. У сфері зовнішньої торгівлі залежність від внутрішньорегіональних угод у рамках АТЕС і країн, що входять у неї, становила 70 %, на той час як у країн ЄС цей показник досягав 55 %. Досить швидкими темпами зростає товарообіг між трьома головними учасниками АТЕС: Японією, США й країнами Південно-Східної Азії (без Японії). У наступні роки зростання показників угруповання активно тривало. За деякими оцінками, середньорічні темпи економічного приросту АТЕС в 2003–2006 рр. становили 3–3,5 %. Причому азіатські країни щодо цього будуть і надалі значно випереджати промислово розвинених західних партнерів.

Орієнтуючи в цілому свою зовнішньоекономічну політику на всіляке співробітництво з ЄС, Україна вже із середини 90-х рр. усе більше уваги приділяє розвитку економічних відносин з іншими регіональними інтеграційними угрупованнями, насамперед із країнами АТР. Із загального обсягу внутрішньорегіонального товарообміну в країнах АТР, оцінюваного близько 2 трлн дол., на частку України поки що не доводиться й 1 %. При цьому європейська орієнтованість країни в останні роки заважала побачити на Сході нові реалії майбутнього господарювання в світі.

Тому ми вважаємо, що сьогодні дуже актуальним є питання про необхідність розширення інтеграційного співробітництва України в АТР. За оцінкою деяких експертів, часткова інтеграція в рамках АТЕС може здійснюватися для України на більш вигідних умовах, ніж інтеграційні процеси з ЄС. При гіпотетичному вступі в ЄС Україна зобов'язана буде виконувати всі вимоги Союзу, вироблені без неї. АТЕС – це ще молоде угруповання, що зростає. У ньому допускається діяльність на основі індивідуальних і взаємних планів країн, а критерії членства не є універсальними. Тому, співпрацюючи з інтеграційними угрупованнями в АТР, Україна зберігає можливості реально відстоювати свої пріоритети, захищати національні інтереси при побудові сучасних інтеграційних механізмів.

Співпраця України з АТЕС відкрила б для неї нові економічні обрії у сфері інтеграції із країнами АТР, але, з іншого боку, несе й певні небезпеки. Серед них – вплив дешевих споживчих товарів із країн Східної Азії (особливо Китаю), що підриває власне виробництво. Інша небезпека полягає в тому, що Україна може закріпити свою роль як сировинного й продовольчого придатка Східної Азії.

Безперечно, на якийсь порівняно тривалий період реалізація цих побоювань неминуча. Однак при зміцненні ринкових основ в українській економіці, виробленні глибоких підходів щодо входження України в господарські зв'язки з країнами АТР реальні результати можливих небезпек можуть бути зведені до мінімуму. Варто також визнати, що «азіатський» шлях у глобальні економічні процеси на сьогодні досить бажаний для України й відповідає її геополітичним інтересам. Україна, що межує з ЄС, співпрацюючи з АТЕС, може відігравати роль торговельно-економічного, у тому числі транспортного, «мосту» між ЄС і тихоокеанськими азіатськими державами як євразійський господарський полігон.

Висновки. Таким чином, у сфері міжнародного економічного співробітництва Україна сьогодні стоїть перед непростим вибором: іти прискореними темпами шляхом усе більш тісних зв'язків із західноєвропейським інтеграційним угрупованням, не забуваючи про перспективність економічної інтеграції на Сході, або ж у першу чергу реанімувати процес інтеграції колишніх республік Радянського Союзу, від-

новлення порушених зв'язків із країнами – колишніми членами РЕВ. Нинішня зовнішньоекономічна політика України в значній мірі свідчить про спроби поєднання цих двох підходів. Однак для її практичної реалізації необхідні відповідні політичні й соціально-економічні важелі, які на практиці сьогодні поки що відсутні.

Бібліографічні посилання

1. **Адвокушин Е. Ф.** Международные экономические отношения / Е. Ф. Адвокушин. – М. : Юрист, 2001. – 368 с.
2. **Амиров В.** Страны АСЕАН – разные пути выхода из кризиса / В. Амиров // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 5. – С. 5–7.
3. **Білорус О. Г.** Глобалізація і національна стратегія / О. Г. Білорус. – К. : ВО «Батьківщина», 2001. – 300 с.
4. **Гальчинський А. С.** Україна на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
5. **Світова економіка** / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К. : Либідь, 2003. – 582 с.
6. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія (у співавторстві) / за ред. Д. Г. Лук'яненка. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.
7. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2006. – 816 с.
8. **Федуняк С. Г.** Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі / С. Г. Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.

Надійшла до редколегії 03.02.10.

УДК 339.9

В. І. Дубницький

Донецький економіко-гуманітарний інститут

МЕЖІ НАЗДОГАНЯЮЧОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто проблему впливу процесу глобалізації на умови розвитку країн «периферійного» сегмента світової економіки. Досліджено межі наздоганяючої модернізації в рамках постмодернізму в контексті уроків і завдань національної економіки.

Ключові слова: глобалізація, «периферія» світової економіки, наздоганяюча модернізація, постмодернізм, національна економіка, Україна.

Вступ. Глобалізація – принципово нова й найвищою мірою значима особливість сучасного світу й світового розвитку. У цій її якості вона не могла не внести найглибших змін у систему міжнародних відносин на рубежі ХХ–ХХІ ст.: пострадянський світоустрій, основи якого закладені в 1990-х рр. об'єктивно покликаний стати не чим іншим, як формою політичної організації глобалізуючого світу.

Глобалізація вимагає внесення усвідомлюваного цілеспрямованого початку в організацію й функціонування світу, його міжнародно-політичного порядку, народження тут нового «століття розуму» (*age of reason*), хоча сучасні процеси нерідко йдуть, на перший погляд, у протилежному напрямку. У перспективі значення цього

початку буде тільки зростати. Вплив глобалізації на еволюцію та перспективи світової політики й міжнародних відносин вимагає оцінки сутності цього явища. Існування глобалізації економіки як явища не оскаржується, однак визначення в цілому глобалізації та її напрямів (наприклад, фінансова глобалізація, інформаційна глобалізація, глобалізація світових економічних відносин) має чималі наукові труднощі, що збільшуються політичним звучанням проблеми, безпрецедентними за масштабом і концентрацією інтересами матеріального й не в меншому ступені ідеологічного характеру.

Як зазначає М. Кастельс, глобальна економіка – це зовсім нова історична реальність, відмінна від світової економіки, у якій процеси накопичення капіталу відбувалися в усьому світі і яка, згідно з навчанням Ф. Броделя й І. Валлерстайна, існувала щонайменше із XVI століття. Глобальна економіка – це економіка, у якій національні економіки залежать від діяльності глобалізованого ядра. Останнє містить у собі фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне проведення, певною мірою науки й технології та відповідні види праці [1, 64]. Глобалізація як процес інтерналізації господарських та інших зв'язків між країнами має свою давню історію й у цьому сенсі значення відповідних сучасних тенденцій не варто перебільшувати. Сьогодні є підстави говорити про якісно новий етап глобалізації. У цьому сенсі актуальними є дослідження, присвячені проблемам інтегрального бачення глобалізації, межах наздоганяючої модернізації, виклику глобалізації економіки для країн СНД, у тому числі для України.

Наукових публікацій за даною проблематикою досить багато. Так, закономірності становлення постіндустріального суспільства, загальні характеристики глобалізації розглянуто в працях: Д. Белла [2], М. Кастельса [3], Дж. Даннінга [4], А. Нормана [5], Р. Робертсона [6], П. Друкера [7], К. Кумара [8], П. Кругмана [9], Р. Цвильова [10], С. Глазьева [11], В. Іноземцева [12; 13], Ф. Фукуяма [14], Є. Кочетова [15], М. Нікітіної [16], Ю. Макогона [17], В. Дергачова [18]. Чимало досліджень присвячено впливу глобалізації на так званий світ, що розвивається, оскільки ще сильніше, ніж у країнах Центру, негативні тенденції, пов'язані з постіндустріалізацією, проявляються на його периферії. Більше того, як відзначають Д. Кохен [19], Є. Лутвак [20], Р. Франк і П. Кук [21], у постіндустріальну епоху для багатьох країн Сходу й Півдня можливості здійснювати незалежний і повноцінний розвиток, зменшилися. Їх технологічне відставання від розвинених країн, а також від ТНК збільшується, здатність проводити національно орієнтовану економічну політику обмежується. Зростання зовнішнього боргу, наприклад для України (насамперед міжнародним фінансовим організаціям), також перешкоджає подальшому розвитку. Відома ідея «золотого мільярда», яка передбачає, що лише шоста частина населення землі в майбутньому буде вести гідний спосіб життя, виникла не на порожньому місці [20, 73].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження напрямків впливу процесу глобальної економіки на можливості розвитку національної економіки. Методологічну основу дослідження сформулювали праці зарубіжних та вітчизняних авторів. У ході дослідження використовувалися методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, історичного підходу та порівняння.

Результати. Глобальні зрушення, що відбуваються, позначаються в науковій літературі по-різному – «постіндустріальна стадія», «технотронна ера», «інформаційна революція», «інноваційне суспільство» та ін. Але суть у них одна. Родоначалник концепції постіндустріалізму Даніел Белл уже на початку 70-х рр. XX ст. вказав на визначальні риси складного нового суспільного устрою. Якщо в доіндустріальну епоху головним виробничим ресурсом була мускульна сила, в індустріальну – ма-

шинна техніка, то на постіндустріальній стадії таким ресурсом стає знання, інтелект. Метою тут є не кількість зроблених благ, але їх якість, і ширше – якість життя. Людська діяльність усе більш знаходить духовний вимір. Фізична праця поступається місцем розумовій. Рутинні робочі функції змінюються творчими. Не «саларіат» (наймані робітники), а «когнітаріат» – учені, інженери, фахівці, досить незалежні завдяки своєму інтелектуальному рівню, – стають лідерами суспільства й творцями перманентних технологічних новацій. Дійсно, остання чверть XX ст., початок XXI ст. виявили небачений технологічний зліт, що перевершує, мабуть, феномен промислової революції (кінець XIX ст.).

Початок XXI ст. характеризується соціально-гуманітарними трансформаціями, що визначають параметри глобального соціального порядку сучасного світу і обумовлені тими технологічними зрушеннями, які почалися три десятиліття тому. Ключова роль технологічного фактору в процесі економічного зростання й подолання наслідків всесвітньої фінансової кризи більшості країн світу реалізується на сучасному етапі через систему державних технологічних пріоритетів, що виступають рушійною силою прогресивних структурних зрушень в економіці. Сфера впливу наукомістких технологій обмежується не тільки економічною системою, зокрема такими її важливими характеристиками, як ВВП, обсяги промислового виробництва, зайнятість, продуктивність праці персоналу й технологічного встаткування, але й суспільним ладом, оскільки суспільство формується під впливом технологічних змін і одночасно регулює напрямки їх розвитку [22, 4].

Загальносвітова ситуація в епоху глобалізації економіки розвивається багато в чому по іншому сценарію, особливо це стосується соціальної сфери. У ній проступають тенденції й риси, які суттєво зменшують оптимізм і викликають побоювання. Дані тенденції глобалізаційного процесу прямо або побічно пов'язані з новими постіндустріальними технологіями. Так, наприклад, упровадження автоматизації й електронних технологій суттєво скорочує кількість робочих місць. Звичайно, у різних країнах існують відмінності. Наприклад, у Швеції низько кваліфікованого персоналу у сфері послуг у процентному співвідношенні втричі більше, ніж у Німеччині. Японія, яка в роботизації виробничих операцій набагато випередила весь інший світ, ще якось справляється із проблемою безробіття завдяки унікальній специфіці своїх знаменитих фірм, у тому числі вертикально інтегрованих структур «кейрецу», і традиційному мистецтву соціального компромісу. Очікується, що продукція біотехнології взагалі поставить під сумнів існування фермерської верстви й селянства.

Нині тенденція має такий вигляд: верхня верства населення (біля третини) за рахунок припливу фахівців з нових технологій, у тому числі із країн Периферії, трохи збільшується й матеріально суттєво виграє; інша третина за життєвим рівнем має гірший вигляд, ніж середній клас пару десятиліть тому; нарешті, остання третина взагалі балансує на межі бідності. Таким чином, соціальна поляризація помітно загострюється. Фактично, вражаючими темпами розвивається глобалізація світового господарства, у якій дивним чином переплітаються тенденції хаотичного фритредерського дерегулювання й централізації. За оцінками журналу «Економіст», 5 найбільших ТНК контролює більше половини світового виробництва товарів тривалого користування, літаків, електронного встаткування й іншої продукції. Шість промислових гігантів забезпечують три чверті нафти, що добувається у світі, й 95 % залізної руди. Особливо значний ступінь концентрації в галузях, пов'язаних з телеінформаційними й інформаційними технологіями. За оцінкою Дж. Фостера, дві-три компанії практично контролюють міжнародну мережу телекомунікацій [16].

Електронні технології з величезною силою підхльоснули *фінансову глобалізацію*. У міжнародній фінансовій комп'ютерній мережі з незвичайною легкістю перекидаються величезні суми грошей з одного кінця світу на інший. Щоденний обсяг цих трансакцій досягає до 1 трлн доларів. Як результат, відбувається зростаюче відділення фінансових потоків від реальної сфери торгівлі й виробництва. За оцінкою Д. Сарі й П. Кеннеді, щоденний обсяг валютних торгів взагалі у сотні раз перевищує вартість реально обмінюваних товарів і послуг [19].

Постіндустріальна епоха народила й відповідну ідеологію – *постмодернізм*. Термін «постмодернізм» був уведений на початку 80-х рр. XX ст. Ф. Ліотаром, який дав таку дефініцію: «постмодернізм – це скептицизм стосовно метанарративам (*incredulity towards metanarrative*), де метанарративи – це будь-які концепції в дусі раціоналістичних традицій Освіти (економічні, соціологічні, історичні та ін.), які претендують на пояснювальну силу й істинність, тобто відповідність досліджуваній реальності, і які – можна додати – натхненні впевненістю в просвітницьких функціях, що емансипують наукове знання» [21].

У побудовах постмодерністських теоретиків Заходу можна виділити чотири основні теми:

– Перша з них – *агностична*. Знання (за Ж. Дерріда) розпадається на словесні конструкції різних груп людей, що переслідують свої інтереси. Ці конструкції можна тільки інтерпретувати, але не оцінювати за якимись загальними стандартами. Сфера знань, таким чином, перетворюється в «гнучкі мережі мовних ігор» (*flexible networks of language games*).

– Друга тема – *прагматична*. Наша інтелектуальна продукція не тільки виражається в мові, але й реалізується на практиці. Критерій – успіх, досягнення задуманого. Якщо ідея працює, то вона операційна, що аж ніяк не тотожно істинності. Тому що (за Р. Рорті) ще із часів Ніцше стало ясно, що істина є зовсім не суб'єкт – об'єктне відношення, відповідність наших уявлень про предмет із самим предметом, а просто «прагнення до влади над безліччю відчуттів», до їхнього впорядкування для досягнення якоїсь мети.

– Третя тема – *еклектична* – свідомо (за В. Хоросом) установка на еклектизм. Коли ми прагнемо не до істини, а до розв'язання конкретного завдання, то припустимо різні засоби, можна пробувати те чи друге, третє, змішувати їх, комбінувати – аби тільки «вийшло».

– Четверту тему постмодернізму можна умовно (за Д. Харвесом) назвати *анархodemократичною*. Якщо знання розподілене за певними групами людей, залучених у свої «мовні ігри», то в ім'я чого ведуться ці ігри, для чого існують ці групи? Відповідь – для організації влади. Усілякий плюралізм, горизонтальні зв'язки між індивідами на противагу вертикальним – такі соціальні гасла постмодернізму.

Нові технології, наприклад нанотехнології, принесли із собою таке поглиблення спеціалізації в науці, у суспільному відтворенні, що зараз як ніколи важко зберегти єдність і цілісність наукового знання. Знання все більше отримує (за Р. Доланом) прагматичний, прикладний, інструментальний характер, що відображається й на системі освіти – від пізнавальних та емансипуючих функцій, вона явно дрейфує в напрямку якоїсь «всесвітньої» системи тренажу, навчання вузько-конкретним навичкам, а не до кваліфікованих знань, а також виконавчим процедурам. Крім цього, на решті споживчий вибух, «консьюмеризм», який у процесі глобалізації був стимульований новими технологіями й одночасно сам сприяв їхньому впровадженню. Саме культ споживання, почасти на шкоду відтворення, привів до формування того, що О. Тоффлер влучно назвав «суспільством, що викидає (*throwaway society*)», – коли

купуються речі, щоб їх швидко викидати, а заодно змінювати швидко цінності, звички, відносини, стилі життя та ін.

У незахідних регіонах, на жаль, і в Україні навряд чи в недалекому майбутньому можуть бути використані новітні постіндустріальні або технотронні технології – немає ні коштів (наприклад, на нанотехнології), ні потреби їх впроваджувати при достатку вільних робочих рук. Це означає, що в контексті світового ринку продукція менш розвинених держав буде все більш програвати в конкурентоспроможності. У західній літературі із глобалізації та її складових уже досить давно вживається термін «інформаційно-технологічний неокolonіалізм». Він виражається в різних формах: у тенденції зниження світових цін на сировину, у переведенні середньотехнологічних, а також «брудних» проведень із розвинених країн у периферійні, із залишенням собі «хайтеку». В епоху глобалізації економіки однією з характерних форм є так звані САП (*structural adjust-mend programs*) – позики, надавані «слабакам» Світовим банком, МВФ та іншими міжнародними фінансовими організаціями. Позики в рамках САП з їх відпрацьованим набором умов (скорочення бюджетних видатків, девальвація місцевої валюти, приватизація держпідприємств, причому, як правило, стратегічних, лібералізація цін і зовнішньої торгівлі тощо) переслідують дві основні цілі:

- по-перше, стимулювати експорт «стороні, що приймає» для платежів з обслуговування боргу;

- по-друге, розширити імпорт товарів із розвинених країн, який призначений, головним чином, для «туземної» забезпеченої меншості. Зовнішній борг периферійних країн при цьому, зрозуміло, продовжує зростати. Тільки в період з 2004 по 2009 рр. зовнішній борг України зріс практично вдвічі – до 36 млрд доларів США.

У постіндустріальну епоху – у будь-якому разі у недалекому майбутньому – шанси відсталих країн на повнокровний і незалежний розвиток погіршилися. Щоб переломити ситуацію, їм, у тому числі Україні, треба шукати нетривіальні рішення. В останнє десятиліття названа історія пройшла по країні пресом. Між собою переплелися відразу чотири кризи – економічна, політична, національно-етнічна та ідеологічна. Радянський Союз розвалився, Україна здобула незалежність, але разом із тим практично зруйнувалася вся система господарських зв'язків, напрацьована в колишній період. Зараз уже для більшості громадян України та її регіонів стало зрозуміло: спроба стрімкої побудови капіталізму й залучення до світового ринку нічого привабливого не обіцяють. Країна потрапила в експортно-імпортну пастку периферійності – вивезення сировини в обмін на ввезення товарів із розвинених (а часом і не занадто розвинених) держав. Сировинні галузі одержали протиприродну перевагу над машинобудуванням, приладобудуванням і виробництвом електроніки на основі наукомістких технологій. Виробництво падає, деіндустріалізація національного й регіонального відтворювального комплексів відбувається на очах. Країна підсіла на ін'єкції міжнародних фінансових організацій, від яких залежить дуже багато, – підтримка курсу національної валюти, закупівля технологій, затикування дір із виплати зарплат і пенсій, реалізація державних соціальних програм. При цьому навряд чи можна сказати, що стрімка приватизація, здійснена владою в кращих традиціях «ударних методів», принесла позитивні результати. Захоплювалися в першу чергу самі прибуткові виробництва й підприємства, а решта приватизувалася мимохідь, без певної мети, про всяк випадок.

На тлі економічного безладдя загострюються в Україні соціальні й національно-етнічні протиріччя в суспільстві. Один із провідних американських советологів Стівен Коен відзначає, що політика, яка призвела до падіння виробництва й життєвого рівня більшості населення, була названа «реформами» (наприклад, програми «На-

зустріч людям» і т. п.). Система, у якій капітали утікають за кордон і не інвестуються в реальні сектори економіки, була названа «капіталізмом». Організації, що паразитують на прокручуванні бюджетних коштів і валютних спекуляціях, періодично «кидаючи» своїх вкладників, були названі «банками». При цьому відмовки, що труднощі перехідного періоду пояснюються важкою спадщиною радянських часів, стають усе менш переконливими, тому що очевидно, що багато нинішніх проблем України породжені саме непродуманими й контрпродуктивними «реформами», виникли саме в останні вісімнадцять років. Україна все більше вповзає в периферію постіндустріального світу й у країні остаточно склалася модель економіки периферійного типу, основними рисами якої є домінування сировинного експорту, відсутність внутрішніх джерел розвитку – інноваційного й інвестиційного потенціалів, низький рівень життя величезної більшості населення, а також дефіцит необхідних видатків на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення тощо.

Виникає логічне запитання, а чи є вихід із цієї ситуації для України, виходячи зі значного впливу процесу глобалізації на економіку країн, які відносяться до периферії постіндустріального світу?

Сьогодні вже очевидно, що серйозне позитивне зрушення можливе лише при істотній корекції проведеної дотепер економічної політики, включенні нормальних важелів державного регулювання (спрямованого, зрозуміло, не на реставрацію командної системи, а на забезпечення реального переходу до ринкового господарства). Розрізняючи шість основних техноекономічних укладів в індустріальній історії людства, автор вважає, що для України зараз необхідні одночасне заміщення третього укладу (електротехніка, сталеливарне виробництво, неорганічна хімія) четвертим (кольорова металургія, автобудування, виробництво товарів тривалого користування, синтетичних матеріалів, нафтопереробка), а четвертого – п'ятим (електроніка, телекомунікації, роботобудування та ін.), а також створення потенціалу для шостого укладу (нанотехнології, тонка хімія, когнітивне радіо, ядерне перепрограмування, водневі технології тощо).

В Україні потрібна реалізація цілеспрямованої державної політики розвитку, заснованої переважно на внутрішніх накопиченнях і національних пріоритетах – так, як це було в післявоєнній Японії або Південній Кореї, а зараз відбувається в Китаї, Бразилії, Індії.

Висновки.

1. За наявності феномена глобалізації у кожній країні сьогодні є реальні шанси на розвиток, на гідне місце у світовій економіці завтрашнього дня.

2. Для якісного «стрибка» країни в сучасному світі держава повинна забезпечити виконання декількох обов'язкових умов:

- велика частка у виробництві певних товарів або послуг (насамперед продукції п'ятого і шостого технологічних економічних укладів) на міжнародному ринку;
- наявність конкурентоспроможної та якісної інфраструктури зв'язку, транспорту, освіти, культури й соціальних відносин;
- гарантований захист прав людини й права власності;
- безпека території від війни, переворотів і етнічних конфліктів;
- низькі податки й дерегуляція для бізнесу;
- забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності;
- формування процедури вибору й механізмів реалізації пріоритетів структурної перебудови економіки на основі випереджального розвитку нового технологічного укладу;
- оздоровлення навколишнього середовища на основі сучасних екологічно чистих технологій.

3. Необхідно брати до уваги, що країни-лідери зустрічаються зі знецінюванням капіталу й кваліфікації трудових ресурсів у галузях, де панує «старіючий» технологічний уклад, у той час як країни, що встигнули створити заділи у формуванні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, стають центрами притягнення капіталу, що вивільняється із застарілих виробництв.

4. Для успішного переходу України на нову техноекономічну парадигму, з урахуванням впливу глобалізації світової економіки й наслідків світової фінансово-економічної кризи, необхідно мати (а не втрачати) певний науковий і освітній потенціал, здатний конвертувати знання в інновації, а інновації у виробництво.

5. Мережна інтеграція України в глобальні фінансові ринки робить Україну вразливою перед нестійкістю цих ринків.

6. Економічна глобалізація служить найважливішою передумовою трансформації сучасного світу в мегасуспільство, й основне завдання України у перспективі – стати повноправним учасником мегасуспільства.

Бібліографічні посилання

1. **Кастельс М.** Глобальный капитализм и новая экономика: значение для России // Постиндустриальный мир и Россия. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 64–83.
2. **Bell D.** The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. / D. Bell. – N. Y. : Macmillan Press, 1976. – 630 p.
3. **Castells M.** The Information Age: Economy, Society and Culture. / M. Castells. Vol. 1–3. Malden, Oxford (UK), 1996–1998.
4. **Dunning I. H.** The Globalization of Business / I. H. Dunning. – London : Kerry business school, 1993. – 813 p.
5. **Norman A. L.** Information Society. An Economic Theory of Discovery, Invention and Innovation. – Boston : Dordrecht, 1993. – 486 p.
6. **Robertson R.** Globalization / R. Robertson. – London : KBS, 1992. – 396 p.
7. **Drucker P.F.** Post-Capitalist Society / P. F. Drucker. – N.Y. : Macmillan Press, 1995. – 530 p.
8. **Kumar K.** From Postindustrial to Postmodern Society. New Theories of Contemporary World / K. Kumar. – Oxford. – Cambridge (UK), 1995. – 620 p.
9. **Krugman P.** Pop Internationalism / P. Krugman. – London: Cambridge (UK), 1996. – 612 p.
10. **Цвылев Р. И.** Постиндустриальное развитие. Уроки для России / Р. И. Цвылев. – М. : РАН ИМЭ и МО, 1996. – 401 с.
11. **Глазьев С. Ю.** Теория долгосрочного технико-экономического развития / С. Ю. Глазьев. – М. : Экономика, 1993. – 496 с.
12. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 640 с.
13. **Иноземцев В. Л.** Неизбежность постиндустриального мира. К вопросу о полярности современного мироустройства / В кн. Постиндустриальный мир и Россия. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 84–104.
14. **Fukuyama F.** The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – London, N.Y. : Macmillan Press, 1992. – 512 p.
15. **Кочетов Э. Г.** Геоэкономика (освоение мирового экономического пространства) / Э. Г. Кочетов. – М. : Изд-во БЕК, 1999. – 480 с.
16. **Никитина М. Г.** Геоэкономика / М. Г. Никитина. – Симферополь: ТНУ им. В. И. Вернадского, 2009. – 152 с.
17. Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект / под ред. Ю. В. Макогона. – Донецк : ДонНУ, 2006. – 406 с.
18. **Дергачев В. А.** Геоэкономика / В. А. Дергачев. – К. : Вира-Р, 2002. – 494 с.
19. **Cohen D.** The Wealth of the World and the Poverty of Nations / D. Cohen. – London : Cambridge, 1998. – P. 134–211.

20. **Luttwak E.** Turbo-Capitalism. Winners and Losers in the Global Economy / E. Luttwak. – London : Oxford Press, 1998. – 486 p.
21. **Frank R. H.** The Winner – Take – All Society. Why the Few at the Top Get So Much More than the Rest of US / R. H. Frank, P. I. Cook. – London : KBS, 1996. – 684 p.
22. **Ляшенко В. И.** Наноэкономика как перспективное направление интенсификации общественного воспроизводства: монография / В. И. Ляшенко, К. В. Павлов. – Белгород : изд-во БелГУ, 2008. – 328 с.

Надійшла до редколегії 11.02.10.

УДК 339.9: 656.078

М. Х. Корецький

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано основні передумови та етапи управління інтеграційними процесами. Обґрунтовано механізм реалізації моделі інтеграційного співробітництва України з іноземними країнами.

Ключові слова: інтеграція, інтегрована держава, механізм, міждержавна регіональна політика, управління.

Вступ. Інтеграція як напрям суспільного співіснування все ширше пробиває собі дорогу у взаєминах не тільки розвинених держав, але й країн, що розвиваються, з урахуванням специфіки економічного стану цих країн у світовому господарстві. У наші дні господарська інтеграція вплетена у структуру світового ринку, міжнародного поділу праці й спеціалізації виробництва, вона пронизує велику мережу економічних взаємин, що складаються між господарствами різних держав. По зовнішніх каналах – через міжнародні виробничі, науково-технічні, торговельні зв'язки реалізується значна частка (більше 10 %) національного продукту розвинених країн.

Розвиток інтеграції стає одним із важливих факторів, що впливає на темпи економічного зростання, структуру, міжгалузеві й народногосподарські пропорції інтегрованих держав, на їхні внутрішні ринки, на відтворення в цілому. У свою чергу її динаміка й розмах перебувають у тісній залежності від відтворювального механізму інтегрованих країн.

Проблеми глобалізації вивчають представники української та російської наукових шкіл: О. Білорус, А. Богатуров, І. Бурковський, А. Гальчинський, А. Ельянов, Ю. Козак, Ю. Кормнов, Е. Кочетов, З. Луцишин, Г. Пахомов, Є. Примаков, В. Соколов, А. Румянцев, А. Філіпенко й ін.

Постановка завдання. Мета дослідження полягала в тому, щоб проаналізувати сучасний етап розвитку європейської економічної інтеграції та обґрунтувати механізм реалізації моделі інтеграційного співробітництва України з іноземними країнами. Методологічну основу дослідження сформулювали праці вітчизняних та зарубіжних авторів. У ході дослідження використовувались методи наукової абстракції, порівняння, аналізу та синтезу.

Результати. Охоплюючи сферу міжнародних економічних відносин (становлячи їх невід'ємну частину), європейська економічна інтеграція водночас досить тісно

© М. Х. Корецький, 2010

переплітається із внутрішньою й зовнішньою політикою, соціальними відносинами, культурою й ідеологією. У цьому знаходить своє відображення тенденція до зростання й посилення взаємозв'язку та взаємозалежності різних суспільних явищ з усіма властивими їм тенденціями й протиріччями.

Відповідно до цього виникає потреба виділення головних факторів з усього різноманіття явищ і характеристик, що становлять інтеграцію, відокремлення змісту економічної інтеграції від політичної «оболонки», проникнення в саму сутність господарських інтеграційних процесів.

У цей час можна з великою часткою вірогідності розрізнити три основних типи інтеграції: інтеграція країн СНД, інтеграція розвинених держав, інтеграція країн, що розвиваються. Для об'єктивної оцінки ситуації необхідно, на наш погляд, визначити особливості розвитку інтеграції у кожному із цих угруповань, виявити мету й завдання співробітництва в межах названих інтеграційних угруповань, визначити яке місце може займати в них Україна.

Протягом усього періоду існування СНД не вщухають суперечки про те, який шлях розвитку співдружності найкращий. Практика міждержавних економічних взаємин показала, що інтеграційні зв'язки будуть складатися поступово, з різною інтенсивністю й глибиною в окремих країнах – членах співдружності. Можна припустити, що саме виробнича інтеграція в цих країнах буде йти «різними швидкостями».

На користь моделі «різношвидкісної» інтеграції свідчить той факт, що в рамках СНД з'явилися тісні, взаємопроникні окремі вузькорегіональні зв'язки у вигляді «двійки» (Росія й Білорусь), «трійки» (Союз держав Центральної Азії, що у березні 1998 року після приєднання Таджикистану став «четвіркою»), Митного Союзу. Також з'явилося регіональне об'єднання ГУАМ, що включає Грузію, Україну, Азербайджан і Молдавію. Таким чином, фактично всі країни СНД (за винятком Туркменії) розділилися на ряд регіональних економічних угруповань.

Однак до останнього часу ці угруповання, як правило, не являли собою анклавів. Країни, що входять у Центрально-Азіатський союз (за винятком Узбекистану), входять у митний союз. У свою чергу, «союз двох» є також найбільш активним членом «четвірки». Проте останні політичні події, що розгортаються на території колишніх союзних республік, і особливо військовий конфлікт у Грузії можуть бути поворотним моментом, що зведе нанівець усі інтеграційні зусилля нині незалежних держав і в економічній сфері. Тому на сьогодні найбільш перспективним напрямом економічної інтеграції України з іншими незалежними країнами пострадянського простору є участь в ГУАМ та, незважаючи на наявність політичних розходжень, пошук взаємовигідних економічних позицій у співпраці з Росією.

Особливо важливою є необхідність участі України в інтеграційних процесах, що відбуваються в Європі і в Азії, як країни, що є сполучною ланкою між регіонами двох континентів. Надзвичайно актуальною, на наш погляд, є участь України в регіональному об'єднанні чотирьох держав (Грузія, Україна, Азербайджан і Молдавія), яке почало формуватися із жовтня 1997 року в рамках саміту Ради Європи в м. Страсбурзі. Офіційно Об'єднання було утворене 7 червня 2001 року з підписання Ялтинської Хартії в рамках саміту глав держав і 23 травня 2006 року остаточно оформлене як Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ.

Створена спочатку як консультативна структура, вона забезпечувала завдання колективної економічної безпеки. Надалі дана група зазнала значних ідейних і організаційних перетворень. Помітно підвищилася роль як самого угруповання в цілому, так і його окремих країн-учасниць. Усе це привело до певної зміни принципів функціонування ГУАМ, до коригування її стратегічних цілей і завдань, до вдосконалення

підходів щодо керівництва співпрацею. Одночасно із цим проведені зустрічі і саміти на рівні глав урядів і держав виявили цілий ряд ключових проблем, що вимагають свого швидкого вирішення. Частина проблем за минулі п'ять років вже успішно вирішується, інша ще чекає свого часу.

Сьогодні світовий досвід створення регіональних військово-політичних і економічних угруповань налічує 30 і більше років, дозволяє виявити ті труднощі й проблеми, з якими може зіткнутися ГУАМ на шляху до повноцінного правового союзу. Водночас тільки формування єдиного економічного простору в регіоні дозволить добитися помітних господарських результатів у досяжному майбутньому. При цьому головне полягає в тому, що дієва всебічна інтеграція країн створює необхідні умови для перетворення стихійного підйому економіки окремих країн-учасниць у стійкий позитивний процес.

Світова практика знає безліч прикладів створення й розвитку міждержавних регіональних політичних та економічних угруповань, проте сучасні умови міжнародної співпраці, пов'язані із включенням в ці процеси великої групи «нових країн» і виникненням особливих цілей і завдань щодо розвитку регіонів світу, вимагає серйозного методичного і практичного опрацювання цих питань.

Вважаємо, що в останні роки, незважаючи на стійку тенденцію до розширення обсягів товарообігу між Україною й Білорусією, урядом України недостатньо уваги приділяється розвитку україно-білоруських економічних зв'язків на міжурядовому рівні. На сьогодні не існує жодної стратегічної угоди або ж спільної довгострокової програми, яка б зафіксувала відносини між цими країнами.

Для України бажано, щоб інтеграційний процес і інтеграційне зближення держав на своїй третій стадії на початку XXI ст. протікали на основі локальних інтеграційних утворень, що рухаються поступово до створення єдиного, однорідного економічного простору, загального ринку товарів, послуг, робочої сили.

Оскільки практика взаємодії країн пострадянського простору породила саме такий сценарій економічних взаємин, важливо виробити новий механізм реалізації багаторівневої інтеграційної моделі. Ця модель повинна бути гнучкою, нестандартною, різноманітною, з урахуванням світового досвіду інтеграційних процесів. Однією з основних складових моделі інтеграції країн пострадянських країн може стати визначення справжніх і перспективних пріоритетів інтеграційного співробітництва. Найважливішою основою моделі успішної інтеграції буде вироблення конкретного механізму її реалізації.

На нашу думку, цей механізм повинен включати:

– єдині або ж тісно координовані фінансову, валютно-грошову й банківську системи;

– міждержавні угоди й наднаціональні інститути, що регулюють і стимулюють взаємну торгівлю пострадянських країн;

– систему виробничої спеціалізації й кооперації відповідно до вимог міжнародного розподілу праці;

– довгострокові угоди про соціально-економічне співробітництво, побудовані на єдності політичних поглядів щодо розвитку інтеграційних угруповань.

При цьому весь механізм повинен забезпечуватися сукупністю міждержавних угод, уніфікацією законодавства у сфері господарських, фінансових, валютно-кредитних та інших відносин.

Необхідно також урахувати, що загальне положення впливає з об'єктивних потреб розвитку продуктивних сил, під впливом науково-технічної революції, що відбувається, а особливе місце й роль обумовлюють корінними розходження-

ми соціально-економічних систем, у рамках яких протікають процеси інтеграції.

Істотна риса сучасного етапу української економічної інтеграції полягає в тому, що вона носить регіональний характер. У цьому зв'язку інтеграційними економічними об'єднаннями виявляються охопленими не всі країни даної соціально-економічної системи, а лише певні країни або конкретні групи країн. Відповідно до цього виникає проблема виділення ознак, властивих конкретній групі країн, включаючи конкретні історичні умови розвитку регіонів, які створили базові умови для їх інтеграції [3, 69; 9, 81].

Таким чином, виділення загального й особливого в процесах економічної інтеграції, з'ясування принципових розходжень, що існують між основними її типами, визначення специфіки, пов'язаної з регіональними аспектами, дозволяють розкрити роль і значення різних факторів, що характеризують сутність інтеграції.

До їх числа відносяться фактори, які:

- а) викликані загальними потребами розвитку продуктивних сил;
- б) обумовлені характером суспільних і виробничих відносин;
- в) впливають із конкретно-історичних особливостей країн, що інтегруються.

Аналіз походження й причин розвитку процесів інтеграції – це сьогодні одна з актуальних проблем, або навіть «бойовище», на якому йде досить гостра боротьба між окремими ученими – представниками різних економічних шкіл. Більша частина економістів і політиків розвинених країн виходить із суб'єктивних міркувань про причини економічної інтеграції. Широко поширена точка зору, відповідно до якої спонукальний мотив до інтеграції варто шукати, насамперед, у діяльності держав і урядів, які змінюють свою національну політику й переходять до погоджених акцій у сфері глобальних міжнародних економічних відносин.

При цьому багато авторів висувують, насамперед, політичні мотиви. Частина вчених вважає, що діями урядів рухає бажання за допомогою економічного об'єднання держав «усунути недовіру й ворожнечу», що здавна існували між націями та викликали численні війни. Подібна точка зору виражена в ряді робіт голландського вченого Я. Тинбергена, шведського вченого Г. Мюрдала, французького вченого й державного діяча Ж. Монне [8, 71].

На думку інших учених, головна причина інтеграції (особливо європейської) полягала в прагненні урядів згуртувати зусилля перед лицем «погрози зі Сходу», захистити ідеали Заходу від «комуністичної небезпеки» [4, 52]; з часом, після розпаду Радянського Союзу, ця ідея перестала бути актуальною.

Треті думають, що урядами ряду країн, зокрема західноєвропейських, керує, насамперед, прагнення за допомогою економічного об'єднання дати відповідь на «виклик США», возвеличити Європу, перетворити її у «третю силу», здатну протистояти «супердержавам світу» [2, 11].

Ряд учених називають різні комбінації політичних та економічних чинників, що викликають інтеграційні процеси. Як економічний чинник називається невідповідність між потребами міжнародного обміну, вільного ринку, що, на їх думку, єдино здатний забезпечити максимізацію доходів в інтегрованих країнах, й існуючою системою дискримінацій, викликаною протекціоністською політикою держав. Вони вважають, що при глобалізації виграють ті, хто має у своєму розпорядженні великі ринки, великі господарські території. Для вирішення проблеми необхідне створення митних та економічних союзів, торговельних зон і блоків тощо, у рамках яких буде усунута дискримінація й забезпечена свобода обміну результатами економічної діяльності.

Американський економіст Дж. Вайнер, один з основоположників теорії митних союзів, вважає, що наявність торговельних та інших бар'єрів призвела до кризи

у сфері міжнародної економіки й політики, до неефективного використання ресурсів у закритому національному просторі. Шлях до вирішення проблеми, на його думку, полягає в створенні зон, союзів, що забезпечують вільний економічний обмін [8, 72].

Інша група економістів – представники переважно неокейнсіанської школи, прихильники дирижизму – вбачають причину інтеграції не тільки й не стільки в необхідності усунення протекційних бар'єрів у міжнародному просуванні товарів, капіталу, робочої сили, скільки в ліквідації більш значної й серйозної невідповідності між внутрішньою економічною політикою зростання та станом міжнародних зв'язків і обміну [6, 165; 7, 66].

Більшість урядів, прагнучи забезпечити економічне зростання, зайнятість і стабільність цін усередині країни, прибігають на різних етапах то до одних заходів, то до інших, тобто або заохочують експорт із метою стимулювання інвестицій і попиту, або навпаки, стимулюють імпорт, щоб зменшити «перегрів кон'юнктури», послабити «інфляційний бум». Здійснення тих або інших заходів економічної політики, згідно з власними національними інтересами, веде до створення дисбалансу, що виражається в нестійкості валютної системи, незбалансованості міжнародних розрахунків і т. д.

Нестійкість міжнародних економічних зв'язків негативно позначається на розвитку внутрішньої економіки кожної із країн. Звідси, на думку цих економістів, виникає необхідність не тільки в усуненні національних економічних бар'єрів, але й в узгодженні економічної політики держав, у їх інтеграції. До цієї групи вчених відносяться американський економіст С. Харріс, англієць П. Стрітен, француз Ж. Вейер [5, 64]. Слід зазначити, що практично всі з перерахованих авторів шукають першопричини інтеграційних процесів у надбудовних факторах, у державній економічній політиці.

Наразі на процеси інтеграції, що відбуваються, мають вплив певні об'єктивні чинники, які виражені в зближенні національних господарств на основі поглиблення міжнародного поділу праці.

Таким чином, методологічною базою європейської інтеграції є глобальні процеси, що лежать у розвитку світогосподарських зв'язків. До них, насамперед, можна віднести зовнішню торгівлю, міжнародний обмін, економічні відносини між державами в цілому, спільне підприємництво, міжнародні коопераційні зв'язки.

Усі господарські взаємини формуються під впливом процесів і явищ, які характерні для розвитку продуктивних сил і виробничих відносин усередині відповідних держав і які виступають як їх пряме продовження в зовнішній сфері.

Причини інтеграційних процесів базуються на зрушеннях і змінах, що відбуваються у виробничій сфері та спричиняють відповідні зміни в міжнародному обміні, у зовнішній економічній політиці держав. Таким чином, йдеться про цілий комплекс взаємозв'язків між національним виробництвом з одного боку й міжнародним поділом праці, взаємними господарськими відносинами держав – з іншого.

При цьому ряд учених вважає, що рушійною силою інтеграції є збільшення оптимальних розмірів підприємств, виробничих потужностей, укрупнення науково-промислових комплексів і проектів. В інших головний акцент ставиться на зростанні економічної ролі науки й нової технології, ефективне використання яких робить необхідним економічне об'єднання держав. Треті вважають, що інтеграція обумовлена потребами зростання великомасштабної економіки, необхідністю змін структури виробництва й т. д.

Проте, жодним чином не применшуючи достоїнства пророблених досліджень, ми вважаємо, що тільки комплексний, системний підхід до аналізу може визначити рушійні сили інтеграційних процесів. Тільки системна оцінка сукупності причин

і спонукальних мотивів до економічної інтеграції у всій їх складності, різноманітності, взаємозв'язку й суперечливості можуть допомогти відповісти на поставлене запитання: «що ж являють собою інтеграційні процеси, куди й на що вони спрямовані, який результат передбачається одержати та чому той чи інший задуманий результат не досягнутий або досягнутий не в ті строки?»

Таким чином, процеси інтеграції носять структурний характер, а сама інтеграція країн викликана, насамперед, потребами розвитку продуктивних сил, що переростають національні кордони й потребують нових методів, форм міжнародного регулювання економічного життя. Водночас загальносвітова тенденція до інтеграції проявляється зовсім по-різному, веде до різних, багато в чому протилежних наслідків залежно від багатьох факторів, перш за все від рівня економічного, воєнно-стратегічного, соціально-культурного й політичного розвитку інтегрованих країн.

Накопичений досвід розвитку інтеграційних процесів у світовому господарстві свідчить, що у своєму становленні й розвитку економічна інтеграція проходить через певну кількість етапів. Ми згодні з позицією дослідників [1, 32], що до теперішнього часу виявлені чотири етапи послідовного розвитку інтеграційних союзів, типових для інтеграції західноєвропейських країн.

Перший етап – утворення зони вільної торгівлі й спрощення дії системи митних тарифів та інших обмежень між країнами-учасницями.

На цій стадії країни-учасниці скасовують взаємні торговельні бар'єри, але зберігають повну свободу дії в економічних зв'язках із третіми країнами (наприклад, право на скасування або введення нового мита або інших обмежень, право на укладання торговельно-економічних договорів, угод і т. п.). Унаслідок цього між країнами зберігаються митні кордони й пости, які контролюють походження товарів, що перетинають їх державні кордони, і відповідно перешкоджають пільговому ввезенню товарів із третіх країн. Класичним прикладом такої зони вільної торгівлі вважається Європейська асоціація вільної торгівлі, що існує з 1960 року.

Другий етап – це утворення митного союзу з установленням єдиних тарифів у торгівлі щодо руху робочої сили й капіталу.

На цьому рівні інтеграції держави не тільки усувають взаємні торговельні бар'єри, але й створюють єдину систему зовнішніх торговельних бар'єрів і загальних мит стосовно третіх країн. При цьому митні служби на внутрішніх кордонах скасовуються, а їх функції передаються відповідним службам на зовнішніх кордонах. Виникає єдиний митний простір, обмежений кордонами держав, що входять до нього. Прикладом такого утворення є Європейське економічне співтовариство, що переросло в Європейський союз.

Третій етап, що представляє початкову фазу економічної інтеграції, – це виникнення економічного союзу. На цьому етапі держави домовляються про вільне переміщення через національні кордони не тільки товарів, але й усіх факторів виробництва, включаючи капітал, робочу силу, технології, інформацію. У результаті формується спільний ринковий простір, спільний ринок.

Четвертий етап – повна інтеграція з єдиною економічною політикою, спільною валютою й органами наднаціонального регулювання. Досягнення цього рівня інтеграції (політико-економічного союзу) передбачає, що держави, які вступають до нього, з урахуванням досягнутих результатів колишніх етапів інтеграції, домовляються про проведення спільної торговельної, а потім і в цілому економічної політики стосовно третіх країн, а також про уніфікацію систем регулювання економіки. Даний етап інтеграції припускає узгодження зовнішньої політики країн-учасниць, що дає

їм більш широкі можливості для взаємовигідного об'єднання зусиль і коштів в інтересах господарського розвитку кожної із країн-учасниць і всього союзу в цілому.

Останні два етапи можуть включати певні підетапи, пов'язані зі специфікою того чи іншого інтеграційного угруповання. Більшість із існуючих у світі інтеграційних угруповань перебуває поки на стадії формальної інтеграції, проходить перший і другий етап інтеграційного розвитку.

Таким чином, трирівнева модель міжнародної економічної інтеграції включає в себе:

- мікрорівень: корпоративний рівень, розвиток прямих господарських зв'язків між окремими компаніями, як предтеча інтеграційних процесів;

- міждержавний рівень: цілеспрямована діяльність держави (колективна або однобічна) з підтримки інтеграційних процесів, перерозподіл праці й капіталу в межах тієї або іншої групи країн, забезпечення функціонування особливих інтеграційних інструментів;

- наднаціональний рівень: країни-учасниці добровільно передають союзу низку політико-економічних функцій, відмовляючись від суверенітету в цих сферах.

Висновки. Таким чином, у рамках західноєвропейської інтеграції можна констатувати наявність певних важелів, що регулюють взаємини країн-учасниць, які формувалися протягом багатьох десятиліть і продовжують удосконалюватися і сьогодні. Однак, як показує практика, процес цей взаємопов'язаний із великими організаційно-правовими труднощами й не завжди є достатньо позитивним і ефективним. Це, у першу чергу, пов'язане з не розробленістю системи дійового управління в рамках міжнародних великих регіональних політико-господарських угруповань та практичною відсутністю механізму її реалізації.

Бібліографічні посилання

1. **Алексеев Р.** Европейское экономическое сообщество / Р. Алексеев, В. Михайлов // *Международная жизнь*. – 2000. – № 11. – С. 30–33.
2. **Башнянин Г. І.** Становлення інтегрованих корпоративних мікроекономічних систем в економіках перехідного типу / Г. І. Башнянин, О. І. Ковтун, П. Ю. Лазур, О. В. Хом'як, Т. П. Яхно. – Львів : Вид-во Львівської комерц. Акад., 2003. – 186 с.
3. **Дудченко М. А.** Сучасна міжнародна економічна інтеграція / М. А. Дудченко, В. І. Троненко. – К., 1999. – 101 с.
4. **Линдерт П. Х.** Экономика мирохозяйственных связей / П. Х. Линдерт. – М. : ЮНИТИ, 1992. – 836 с.
5. *Мировая экономика* / под ред. И. П. Николаевой, 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 2000. – С. 288.
6. *Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях* / Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон. – Вид. 2-ге перероб. та доп. – К. : ЦУЛ, 2004. – 672 с.
7. *Міжнародна економіка: підручник* / за ред. А. П. Румянцева. – К. : Знання-Пресс, 2003. – 447 с.
8. *Міжнародні економічні відносини: Система регулювання міжнародних економічних відносин: підручник* / за ред. А. С. Філіпенка. – К. : Либідь, 1994. – 254 с.
9. **Пісьмаченко Л. М.** Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю в Україні: регулювання та контроль: монографія / Л. М. Пісьмаченко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток. Лтд.», 2008. – 366 с.

Надійшла до редколегії 12.02.10.

О. М. Костюк, О. В. Костюк

*ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»***МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ
КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В БАНКАХ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Розглянуто основні складові національних систем корпоративного управління в банках США, Німеччини та Японії, вивчено основні механізми реалізації стейкхолдерами права на участь в управлінні банківськими установами. Визначено, до якої системи корпоративного управління відноситься українська.

Ключові слова: система корпоративного управління, органи корпоративного управління, учасники корпоративного управління, механізм корпоративного управління.

Вступ. Сталий розвиток банківської системи України значною мірою залежить від рівня корпоративного управління в банках. Структурне відновлення ринку банківських послуг вимагає наявності в банках цілісної системи корпоративного управління, послідовного визначення банками стратегічних цілей та завдань, урахування інтересів широкого кола зацікавлених в їх діяльності осіб. Формування та розвиток економічних відносин між керівництвом банку, власниками, клієнтами та трудовим колективом потребують визначення відповідних механізмів їх участі у стратегічному управлінні та контролі, які в сукупності і мають формувати відповідну систему корпоративного управління.

Практика корпоративного управління в банках України свідчить про недосконалість системи економічних відносин між зацікавленими в діяльності банку особами. Існуючий організаційний механізм корпоративного управління (загальні збори акціонерів, спостережна рада, правління) надає права на участь в управлінні банком лише його керівництву та власникам. Трудовий колектив та клієнти банку прав участі в корпоративному управлінні не мають, що досить часто негативно позначається на фінансовому стані, прискорює банкрутство банків у кризових умовах та свідчить про недосконалість організаційного механізму корпоративного управління. Мотиваційний механізм корпоративного управління, представлений процесами формування та розвитку індивідуальних мотивів учасників стратегічного управління та контролю в банку, не створює відповідних стимулів для керівних органів банку належним чином представляти інтереси зацікавлених осіб.

Зазначена проблема отримала увагу у працях таких відомих фахівців, як М. Дженсен, Ю. Фама, К. Майер, Т. Баумс, М. Аокі та інших. Разом із цим вивченню механізму корпоративного управління саме в банках України належної уваги в наукових колах не приділено.

Постановка завдання. Мета дослідження полягала в тому, щоб визначити, до якої системи корпоративного управління (англо-саксонської, німецької або японської) належить українська. Предметом дослідження виступала організація механізму корпоративного управління в рамках американської, німецької та японської систем, об'єктом – відносини, що виникають у процесі корпоративного управління в банку.

Результати. Особливості американської системи корпоративного управління безпосереднім чином пов'язані з особливостями акціонерної власності в США, зокрема з відсутністю в американських корпораціях і банках великих акціонерів, які

домінують над міноритарними. Акціонерний капітал американських корпорацій, не залежно від розміру і галузевої приналежності, у значній мірі розпорошений, причому величезна кількість корпорацій США не має у своїх реєстрах жодного індивідуального або інституційного акціонера, чия частка складала б більше одного відсотка від сукупного капіталу. Іншою важливою особливістю є те, що більшість акцій, що належать індивідуальним акціонерам, сконцентровано в руках інституційних інвесторів – пенсійних і пайових фондах, основна задача яких – управління акціонерним капіталом за дорученням. Ці інвестори, які сконцентрували у своїх руках більше 60 відсотків акціонерного капіталу, схильні виступати, скоріше, у ролі фінансових менеджерів. Вони представляють інтереси величезної кількості дрібних індивідуальних акціонерів у радах директорів корпорацій і на зборах акціонерів, хоча при цьому право власності на акції знаходиться в руках індивідуальних інвесторів. У рамках американської моделі корпоративного управління право акціонерів впливати на поточні справи банку зводиться до виборів і, у разі потреби, до зміщення директорів, які управляють банком від імені власників.

За американськими законами діяльністю банку керує унітарна рада директорів. Американські закони майже не диференціюють розподіл функцій між виконавчими директорами (тобто директорами, що є одночасно і менеджерами банку) і незалежними директорами (запрошеними особами, що не мають інтересів у банку), а лише визначають відповідальність ради в цілому за справи банку. Рішення про розподіл функцій між членами ради директорів між цими двома категоріями директорів повинні приймати акціонери банку. Чисельна більшість у радах директорів американських банків складається з незалежних директорів: при звичайному складі в 9 осіб незалежні директори складають 5 осіб. Присутність чотирьох виконавчих директорів у складі ради директорів є майже традиційним – Президента, Головного виконавчого управляючого (CEO), Головного фінансового управляючого (CFO) і Головного управляючого операційною діяльністю (COO). Загальною тенденцією останніх двох десятиліть було збільшення кількості незалежних директорів у загальному складі ради директорів і зменшення представництва виконавчих директорів до допустимої кількості, тобто чотирьох. При цьому все ще існують банки, де єдиним представником управлінського апарату в раді директорів є Головний виконавчий управляючий, який суміщає посаду Президента банку. Причому в 2007 році частка таких банків складала лише 4 відсотки.

Переважає більшість незалежних директорів і або були в недавньому минулому Головними управляючими інших банків. Обидві категорії директорів виступають як довірені особи банку і його акціонерів і несуть солідарну відповідальність за справи банку.

В американських банках майже не існує чіткої межі, що відокремлює незалежного директора, який генерує ідеї для формування корпоративної стратегії, і виконавчого директора, який займається практичною роботою управління банком. Відмінності незалежного директора від виконавчого можуть знаходитися в площині вирішення проблеми агентського конфлікту і полягають у тому, що незалежні директори в рамках роботи в ключових комітетах ради директорів (комітети з аудиту, заробітної плати і кадрів) повинні здійснювати моніторинг діяльності виконавчих директорів, щоб застерегти їх від переслідування власних інтересів та ігнорування інтересів акціонерів. Саме це є основною особливістю механізму корпоративного управління в банках США (рис. 1).

Визначальними рисами *німецької системи корпоративного управління* є взаємна участь в акціонерному капіталі, домінування комерційних банків на ринку кор-

поративного контролю й участь трудового колективу в корпоративному управлінні, закріплене на законодавчому рівні (рис. 2). Велика частина акціонерного капіталу в Німеччині знаходиться в довірчому управлінні інших компаній, в основному банків: система взаємної участі компаній в акціонерному капіталі охоплює більше 60 % сукупного акціонерного капіталу в Німеччині. Хоча індивідуальні інвестори і є другою найбільшою в Німеччині групою акціонерів (в їх руках знаходиться приблизно 18 % акцій німецьких компаній), їх акції являють собою здебільшого сертифікати на пред'явника, якими за дорученням їх власників управляють банки. Саме в комерційних банках сконцентрована значна кількість акцій індивідуальних акціонерів. Тому лівова частка (більше 90 %) акцій компаній у Німеччині знаходиться у володінні або довірчому управлінні інвесторів – юридичних осіб. Акціонерний капітал німецьких компаній істотно сконцентрований.

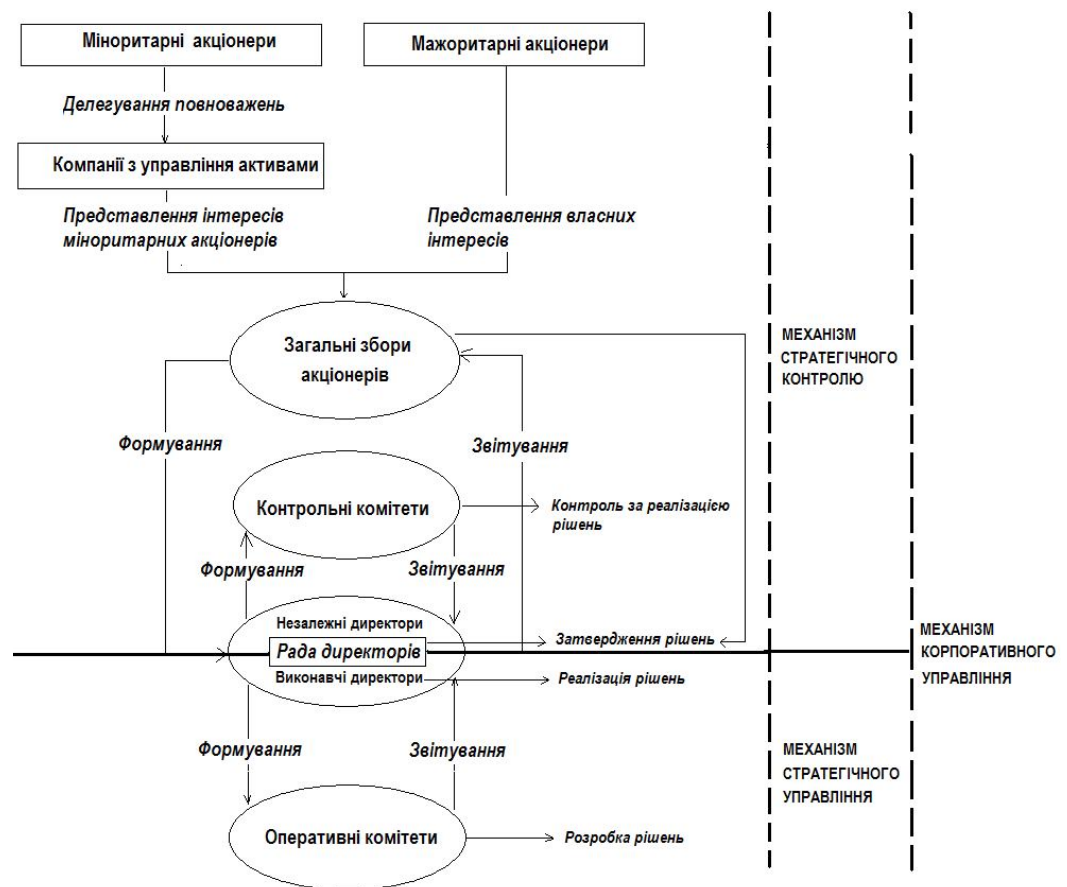

Рис. 1. Графічне зображення механізму корпоративного управління в банках США

На відміну від ради директорів у США, німецька рада директорів складається з двох органів: спостережної ради, що цілком складається із зовнішніх директорів, і виконавчої ради, яка складається з менеджменту банку. Ступінь незалежності членів спостережної ради у Німеччині, у порівнянні із США, дуже низький. Так, лише 9 % членів спостережної ради німецьких банків є незалежними. Як правило, основною перешкодою для одержання директором банку в Німеччині статусу незалежно-

го директора є його пряме відношення (як представника) до найбільшого власника або керуючого акціонерним капіталом – комерційного банку.

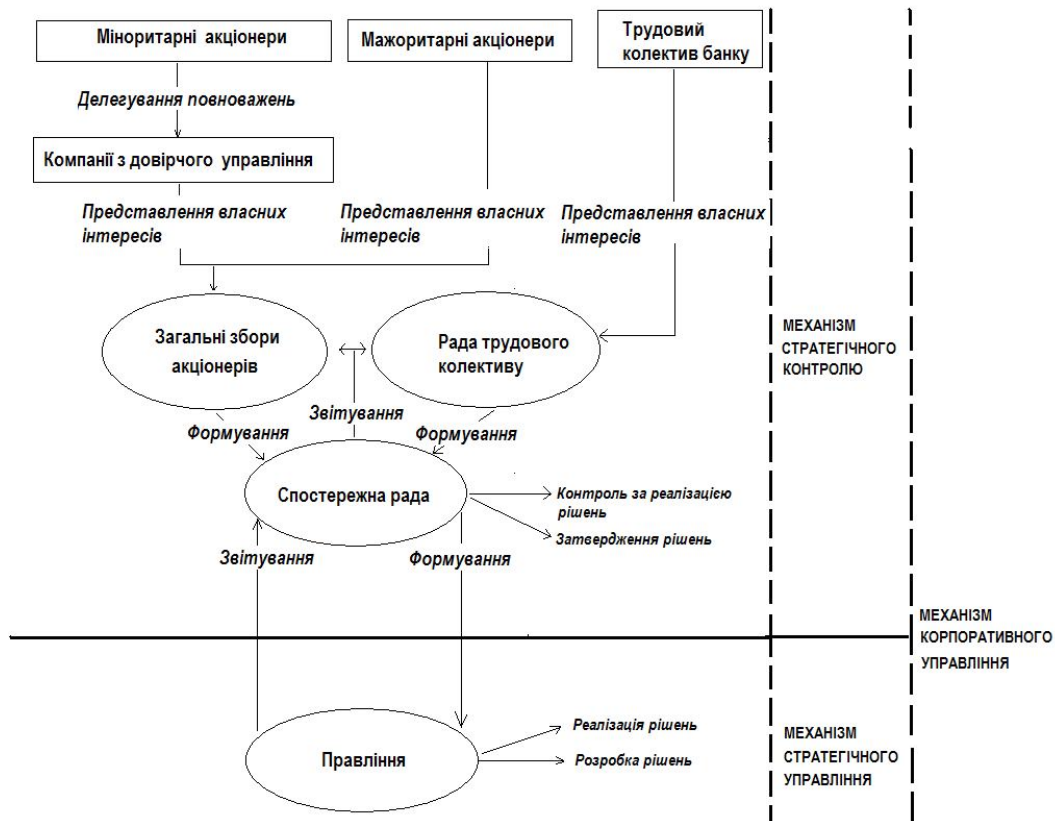

Рис. 2. Графічне зображення механізму корпоративного управління в банках Німеччини

У німецькій моделі існує жорсткий поділ спостережних і виконавчих функцій, а самі дві ради мають ясно диференційовану юридичну відповідальність і повноваження. Німецькі закони проводять чітку межу між безпосереднім управлінням і наглядом. Виконавча рада у рамках цієї моделі підзвітна спостережній раді.

Головним завданням спостережної ради є забезпечення того, щоб управління банком було довірено компетентним менеджерам. Відповідно обов'язки спостережної ради значною мірою зводяться до підбору, а в разі потреби – до зміни членів виконавчої ради. Спостережна рада призначає членів виконавчої ради (менеджерів) на поновлювані терміни роботи (кожний не перевищує 5 років), і тільки спостережна рада має право перервати термін контракту банку з менеджером (за наявності серйозних причин). Дана компетенція є унікальною в міжнародній практиці, тому що в переважній більшості країн, які навіть використовують дворівневу модель ради директорів, правом вибирати і звільняти членів виконавчого органу наділені винятково акціонери.

Крім формування складу виконавчого органу, німецькі спостережні ради відповідають за затвердження річного балансу, щорічного звіту банку, великих капіталовкладень, закриття філій і визначення рівня дивідендів.

Спостережна рада рідко збирається частіше одного разу на квартал, причому ці наради звичайно носять формальний характер. Проте в цілому директори німецьких

банків почувають себе значно впевненіше у відносинах з акціонерами свого банку, ніж їх американські колеги. Можливо, тому що індивідуальні акціонери в Німеччині не настільки активні, як їх колеги в США у частині внесення змін у вже сформовані відносини з комерційними банками, які управляють їхніми акціями.

Законодавство Німеччини ставить за обов'язок банкам мати окремий підрозділ, який би розробляв рішення для голосування по акціях, що знаходяться в управлінні. Даний підрозділ повинен бути відокремлений від інших підрозділів банку, особливо від підрозділу, що відповідає за видачу кредитів корпораціям. Таким чином, на законодавчому рівні в Німеччині намагаються вирішити конфлікт інтересів між корпоративними і фінансовими цілями банків (рис. 2).

Японська система корпоративного управління характеризується високою питомою вагою банків і різних корпорацій у складі акціонерів, що відповідає німецькій практиці корпоративного управління. Крім того, банківська система відрізняється міцними зв'язками «банк – корпорація», а законодавство, суспільна думка й промислові структури підтримують діяльність «кейрецу», тобто групи корпорацій, об'єднаних взаємною участю в акціонерному капіталі. Ради директорів таких груп складаються переважно з «внутрішніх» учасників, а питома вага незалежних директорів надзвичайно низька, а в деяких корпораціях вони взагалі не присутні, що пов'язане з існуючими складнощами голосування дрібних акціонерів. На початку 2008 року в радах директорів 62 найбільших банків Японії нараховувалося 84 % директорів, які в минулому працювали в цьому ж банку. Зовнішні директори, як правило, не є незалежними, тому що представляють урядові органи, фінансово-кредитні установи і т. д. Саме тому в Японії використовується досить унікальна концепція корпоративного управління – плюралістична (рис. 3).

У більшості японських банків основними власниками акцій є інсайтери, а саме члени кейрецу. Тому вони відіграють важливу роль в окремих корпораціях і банках. Інтереси зовнішніх інвесторів практично не враховуються. Питома вага іноземних інвесторів у японських банках мінімальна, хоча навіть невелика кількість акціонерів з інших країн могла б зробити японську систему корпоративного управління більш зручною для міноритарних акціонерів.

З точки зору Японії, корпоративне управління ґрунтується на управлінні ради директорів, обраної від імені акціонерів. Директори мають право управляти компанією, а також стежити за керівництвом компанії (Senmu-Torishimriyaku) для забезпечення ефективного управління й гарантії повної звітності перед акціонерами. Із цієї причини рада директорів – це головний контролер у компанії. Контроль управління гарантує:

- а) постійне прагнення витягти максимальну корпоративну вигоду для акціонерів;
- б) постійну готовність відзвітувати за свої дії перед усіма зацікавленими особами, зокрема перед акціонерами.

Більшість японських банків мають складну управлінську структуру, що формується в рамках певних моделей корпоративного управління, специфічних для Японії. Невід'ємним атрибутом усіх існуючих у Японії моделей корпоративного управління є наявність управлінського комітету, який формується із внутрішніх виконавчих директорів ради банку, як правило, на основі рекомендацій генерального директора. Разом із тим роль ради аудиторів і системи комітетів ради директорів визначає особливості моделей корпоративного управління.

Таким чином, ключовими учасниками японської системи корпоративного управління є головний банк (основний внутрішній акціонер), пов'язана з ним (афілійована) корпорація, виконавчі директори й уряд. Варто звернути увагу на те, що

взаємодія між учасниками спрямована як на встановлення ділових контактів, так і на встановлення балансу сил та інтересів, як у континентальній моделі, а не на забезпечення домінуючого інтересу власнику банку, як в англо-саксонській моделі.

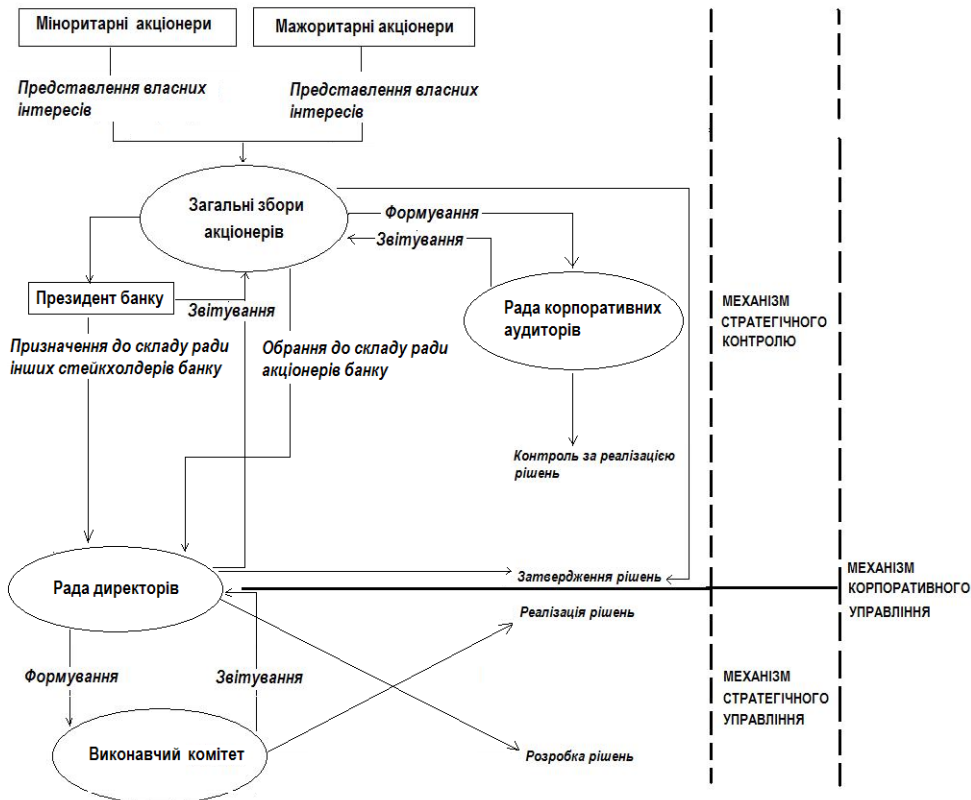

Рис. 3. Графічне зображення механізму корпоративного управління в банках Японії

Рада директорів японських банків значною мірою складається з внутрішніх учасників, тобто виконавчих директорів, менеджерів, керівників великих відділів корпорації, а також окремих представників урядових структур і громадських організацій. Якщо розмір прибутку банку зменшується протягом тривалого періоду, основний банк і члени кейрецу можуть зняти директорів і призначити своїх кандидатів. Інше, звичне для Японії явище – це призначення чиновників різних міністерств і відомств до складу ради директорів банку. Наприклад, міністерство фінансів може делегувати, за узгодженням з акціонерами банку, свого чиновника в раду директорів банку. У японській моделі склад ради директорів залежить від фінансового стану банку.

Рада директорів у банках України є дворівневою та складається зі спостережної ради та правління, а модель ради є континентальною. За цими рисами корпоративне управління в Україні відповідає практиці корпоративного управління в Німеччині. Кількісний склад спостережних рад у комерційних банках України є замалим з точки зору формування відповідної кількості комітетів ради, особливо контрольних. Роль незалежних директорів в організації корпоративного управління в Україні не визначена. Вимоги до якісного складу спостережних рад комерційних банків не достатньо

сформовані. Комітети спостережної ради не являють собою завершену систему, реалізація якої дозволила б стейкхолдерам банку ефективно здійснювати контроль за діяльністю менеджменту банку.

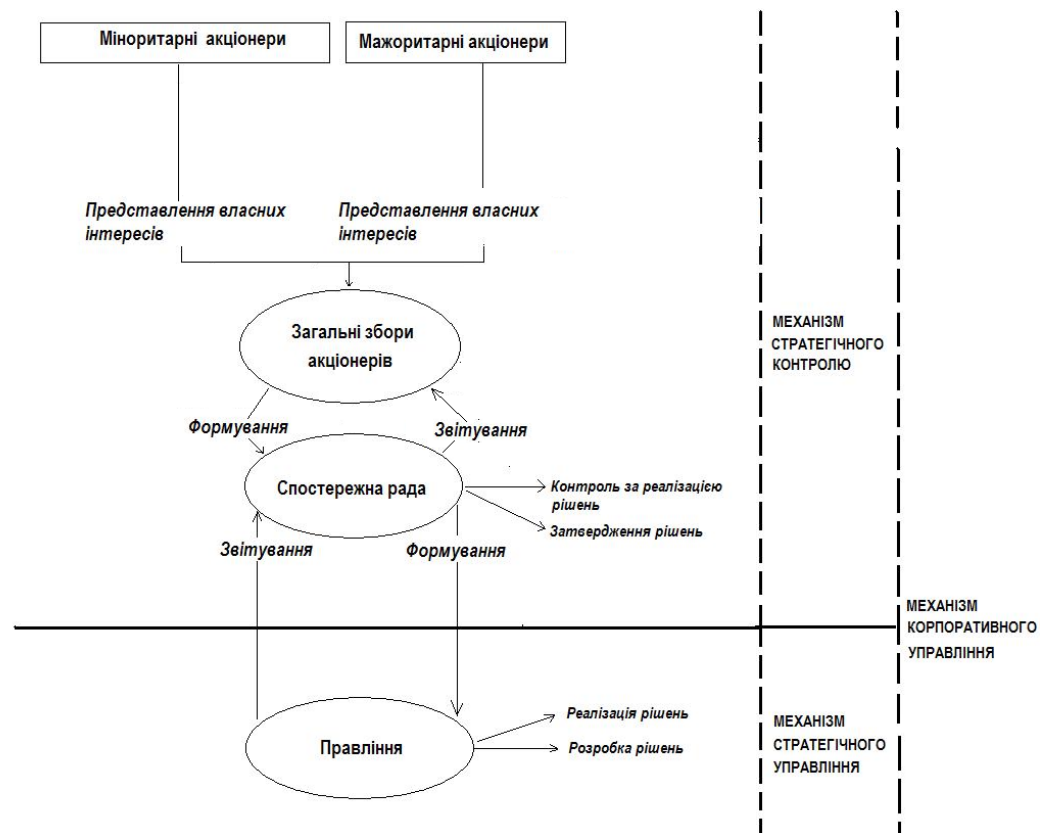

Рис. 4. Графічне зображення механізму корпоративного управління в банках України (згідно із Законом України «Про акціонерні товариства»)

Посилаючись на рис. 4, слід зазначити, що механізм корпоративного управління в банках України за багатьма ознаками відповідає німецькому механізму. Разом із цим існує і суттєва відмінність, адже рада трудового колективу банку в Україні не має права делегувати власних представників до спостережної ради. Це суттєво знижує ступінь захисту прав трудового колективу як групи стейкхолдерів банку, а також рівень корпоративної соціальної відповідальності банківської установи.

Висновки:

1. Ключовими факторами, які відрізняють основні системи корпоративного управління, є роль ради директорів у корпоративному управлінні, ступінь концентрації та структура власності, рівень розвитку фондового ринку у країні, ступінь захисту прав дрібних власників, розвиток механізмів участі в корпоративному управлінні стейкхолдерів.

2. Рада директорів у корпораціях США є унітарною, а модель ради є англосаксонською, з акцентом уваги на стратегічному плануванні та контролі.

3. Рада директорів у банках Німеччини є дворівневою та складається зі спостережної ради та правління, а модель ради є континентальною, з акцентом уваги на

стратегічному плануванні та реалізації стратегії правління, та стратегічному контролі з боку спостережної ради. Роль незалежних директорів та комітетів ради є незначною.

4. Ради директорів японських банків складаються переважно з «внутрішніх» учасників. Питома вага незалежних директорів надзвичайно низька, а в деяких банках вони взагалі не присутні, що пов'язане з існуючими складностями голосування дрібних акціонерів. Зовнішні директори, як правило, не є незалежними, тому що представляють урядові органи, фінансово-кредитні установи і т. ін.

5. Рада директорів у банках України є дворівневою та складається зі спостережної ради і правління, а модель ради є континентальною.

Бібліографічні посилання

1. Венгер Л. А. Еволюція формування системи корпоративного управління: світовий досвід та українська практика / Л. А. Венгер // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1 (67).
2. Корпоративное управление: учеб. пособие / под ред. А. П. Шихвердиева. – М. : Изд-во Академии Государственной службы, 2003. – 92 с.
3. Круш П. В. Формування та розвиток моделі корпоративного управління в трансформаційній економіці / П. В. Круш, О. П. Кавчиш, А. В. Гречко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2007. – 267 с.
4. Ульянова Н. П. Path dependence в конкуренции civil law и common law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/211419.html>
5. Паламарчук Г. Трансформування організаційних структур в економіці України / Г. Паламарчук, О. Паламарчук // Економіка України. – 2005. – № 12. – С. 40–46.
6. Павлов В. І. Корпоративне управління в акціонерних товариствах / В. І. Павлов, О. А. Мишко. – Рівне, Луцьк : Надстир'я, 2006. – 177 с.
7. Принципи корпоративного управління України, затверджені рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11 грудня 2003 р. № 571.
8. Русинов Ф. М. Теория корпоративного управления неустойчивым состоянием экономики / Ф. М. Русинов, Е. В. Попова. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 2002. – С. 60.
9. Савельєва Т. М. Сучасна практика корпоративного управління / Т. М. Савельєва // Схід. – 2001. – № 4. – С. 20–22.
10. Шеремет О. Удосконалення корпоративного управління / О. Шеремет // Економіка України. – 2004. – № 1. – С. 34–41.

Надійшла до редколегії 15.02.10

УДК 330.101.541

М. І. Макаренко

ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»

МАКРОЕКОНОМІЧНА ВОЛАТИЛЬНІСТЬ У КРАЇНАХ ОЧЕС

Висвітлено рівні та чинники неоднакової макроекономічної волатильності в країнах Чорноморського економічного співробітництва в умовах сучасної фінансово-економічної кризи. Запропоновано авторський підхід до оцінки волатильності динаміки реального ВВП.

Ключові слова: макроекономічна волатильність, реальний ВВП, Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС).

Вступ. На сьогодні країни ОЧЕС, як і багато інших держав, опинилися в нетах світової фінансово-економічної кризи. За хвилину турбулентності на національних та світовому фінансовому ринках настав період напливу зовнішніх шоків,

© М. І. Макаренко, 2010

коли реальні сектори країн гостро відчули скорочення сукупного попиту, зростання рівня безробіття та згорання виробництва. Країни з різною економічною структурою, вступивши у смугу макроекономічної нестабільності, неоднаково відреагували на її прояви. Якщо країни зі значним невикористаним потенціалом нарощування внутрішнього споживання мали результатом лише певне зниження темпів зростання реального ВВП та експорту, то більшість країн, тісно пов'язаних із міжнародними ринками товарів, послуг і капіталів, насамперед відчули спричинену кризою внутрішньокраїнну локалізацію споживчого попиту, послаблення транскордонних потоків ресурсів і готової продукції.

Рівень мінливості реальних показників економіки під впливом зовнішніх шоків ми розглядаємо як макроекономічну волатильність, обумовлену внутрішньою структурою економіки та її інтегрованістю до світогосподарської системи. Відтак видається актуальним визначення чинників підвищеної волатильності макроекономічних показників як в окремих країнах, так і в їх регіональних об'єднаннях під впливом сучасної глобальної нестабільності.

Термін «макроекономічна волатильність» зустрічається досить часто в англійській спеціальній літературі. Під нею розуміють мінливість, високу амплітуду коливань макроекономічного параметра за певних умов. Проте кількісна визначеність поняття залишається доволі «розмитою», такою, що потребує додаткового аналізу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні рівня макроекономічної волатильності серед країн ОЧЕС, виявленні провідних чинників кризової деструкції економіки. Методологічну базу дослідження сформуливали праці вітчизняних та зарубіжних авторів, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали міжнародних організацій. У ході дослідження використовувались методи аналізу та синтезу, порівняння, динамічних рядів, економіко-математичні моделі.

Результати. Напередодні теперішньої світової кризи країни ОЧЕС розвивалися досить впевненими темпами. Незважаючи на структурну та рівневу неоднорідність вони мали загалом досить високу динаміку економічного зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Темпи приросту реального ВВП країн ОЧЕС у 2003–2007 рр., % [3]

Країни	2003	2004	2005	2006	2007
Азербайджан	10,5	10,4	24,3	30,6	23,4
Албанія	5,8	5,7	5,5	5,0	6,0
Болгарія	5,0	6,6	6,2	6,3	6,2
Вірменія	14,0	10,5	14,0	13,3	13,8
Греція	5,4	4,6	3,8	4,2	4,0
Грузія	11,1	5,8	9,6	9,4	12,4
Молдова	6,6	7,4	7,5	4,0	5,0
Росія	7,3	7,2	6,4	7,4	8,1
Румунія	5,2	8,4	4,1	7,9	6,0
Сербія	2,5	8,4	6,2	5,7	7,3
Туреччина	5,3	9,4	8,4	6,9	4,9
Україна	9,6	12,1	2,7	7,1	7,3

У результаті за 5 років, що передували сучасній фінансово-економічній кризі, у країнах Чорноморського економічного співробітництва спостерігалися значні середньорічні темпи зростання економіки (рис. 1).

Найвищими вони були в Азербайджані (19,6 %), де після введення в дію нафтопроводу Баку – Джейхан експорт нафти дозволив нарощувати ВВП небаченими темпами, які в окремі роки перевищували 30 %. Високими середньорічними показниками були також у Вірменії (13,1 %), Грузії (9,6 %). За цим показником Україна посідала четверте місце (7,7 %).

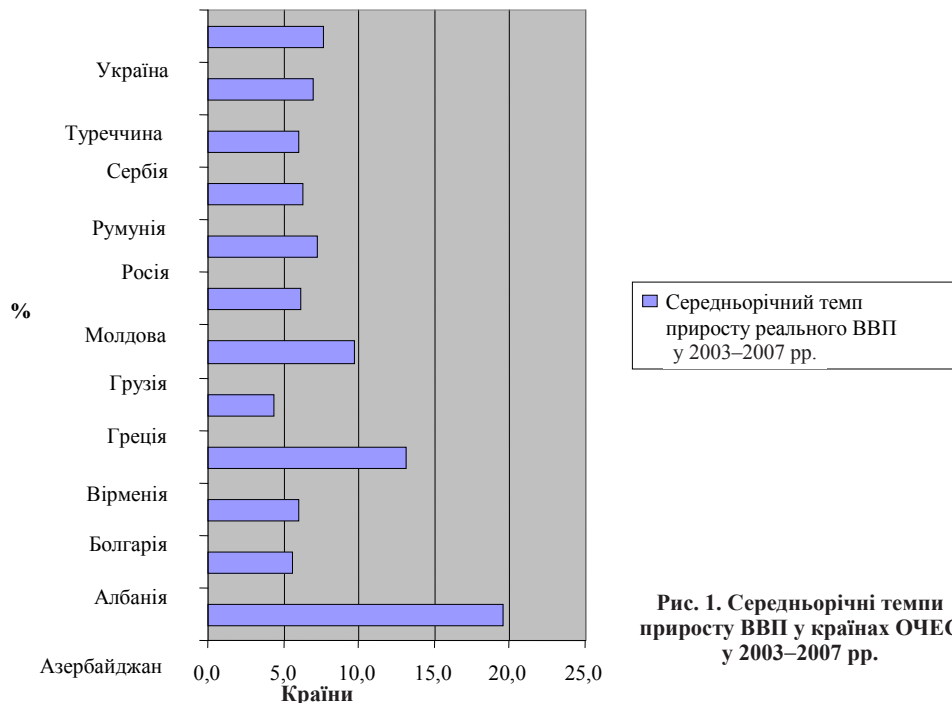

Рис. 1. Середньорічні темпи приросту ВВП у країнах ОЧЕС у 2003–2007 рр.

Цілковито пояснюваною була цінова ситуація в досліджуваних країнах. Ті з них, які відзначалися відносно нижчим рівнем цін стосовно європейського та світового рівня, мали підвищену цінову динаміку. Найвищий інфляційний тренд упродовж п'ятирічного періоду спостерігався в Молдові, де середньорічний темп приросту індексу споживчих цін становив 13,2 % (табл. 2). Досить високим цей макроекономічний показник відзначався в Україні (11,8 %), Росії (11,1 %) та Сербії (11,1 %). На протилежному полюсі цінової стабільності перебували країни Євросоюзу. Зокрема, у Греції середньорічний темп інфляції становив 3,4 %, Болгарії – 6,9 %, Румунії – 8,7 % (хоча такі значення показника були істотно вищими за ті, що визначені Маастрихтськими критеріями). До того ж Греція як країна – член зони євро, беззаперечно, мусила б підтримувати інфляцію на рівні, нижчому за 3 %. Відтак курсові коливання євро щодо долара та інших валют на початку 2010 року значною мірою обумовлені недотриманням вимог цінової стабільності та бюджетних обмежень окремими країнами зони євро в попередній період.

Між тим найбільш усталена цінова динаміка серед країн ОЧЕС спостерігалася в Албанії (2,6 %) та Вірменії (4,4 %), що для економік транзитивного типу є цілком прийнятним показником.

Сучасній фінансово-економічній кризі передувала стабілізація курсів національних валют, яка ознаменувалась переважно їх зміцненням у 2003–2007 рр. Найбільш стабільною в зазначений період виявилась українська гривня, стосовно якої коефіцієнт варіації становив 2,46 % (табл. 3). Незначних коливань (за коефіцієнтом варі-

ації) зазнавали також азербайджанський манат (5,02 %), молдовський лей (5,05 %) та турецька ліра (5,52 %). Найбільш виразну тенденцію до ревальвації мав вірменський драм, через що коефіцієнт варіації вийшов за 10-відсоткову межу незначних коливань і сягнув 14,93 %. Схожу, але менш агресивну ревальваційну динаміку демонстрували також болгарський лев та євро у Греції (з коефіцієнтом варіації по 12,43 %).

Таблиця 2

**Темпи приросту індексу споживчих цін у країнах ОЧЕС
(% до грудня попереднього року) [3]**

Країни	2003	2004	2005	2006	2007
Азербайджан	3,6	10,4	5,5	11,4	19,5
Албанія	3,3	2,2	2,0	2,5	3,1
Болгарія	5,6	4,0	7,4	6,1	11,6
Вірменія	8,6	2,0	-0,2	5,2	6,6
Греція	3,1	3,1	3,5	3,2	3,9
Грузія	7,0	7,5	6,2	8,8	11,0
Молдова	15,7	12,6	10,1	14,1	13,4
Росія	12,0	11,7	10,9	9,0	11,9
Румунія	14,1	9,3	8,6	4,9	6,6
Сербія	7,8	13,7	17,7	6,6	10,1
Туреччина	18,4	9,4	7,7	9,7	8,4
Україна	8,2	12,2	10,3	11,6	16,6

Таблиця 3

**Динаміка курсу долара в економіках країн ОЧЕС
(одиниць національної валюти за долар) [3]**

Країни	2003	2004	2005	2006	2007	Коефіцієнт варіації, %
Азербайджан	0,98	0,98	0,95	0,89	0,86	5,02
Албанія	121,90	102,80	99,88	98,00	91,27	15,42
Болгарія	1,73	1,57	1,57	1,56	1,43	12,43
Вірменія	578,78	533,99	457,73	416,02	394,32	14,93
Греція	0,88	0,80	0,80	0,80	0,73	12,43
Грузія	2,15	1,92	1,81	1,78	1,66	10,11
Молдова	13,94	12,33	12,60	13,13	12,14	5,05
Росія	30,70	28,80	28,30	27,19	25,58	6,86
Румунія	3,32	3,26	2,91	2,81	2,44	10,72
Сербія	57,60	58,38	66,71	66,89	58,45	6,48
Туреччина	1,50	1,42	1,34	1,43	1,29	5,52
Україна	5,33	5,32	5,12	5,05	5,05	2,46

Входження у кризовий стан країн ОЧЕС відбулося впродовж 2008 року. Для більшості з них фінансові потрясіння та початок рецесії виробництва припали на друге півріччя, коли досить виразними стали тенденції до відпливу іноземного капіталу з національних економік, скорочення обсягів іноземних інвестицій, стискання зовнішнього попиту та різке зниження світових цін як на сировинно-енергетичні, так і готові товари.

З метою визначення рівня волатильності національного виробництва для кожної з країн ОЧЕС були розраховані коефіцієнти варіації темпів приросту реального

ВВП за 2000–2009 роки (у 2009 році прийнято показники за прогнозом МВФ). У більшості країн коефіцієнти варіації вийшли за межі 33 %, що означає неоднорідну сукупність, яка містить ряд динаміки реального ВВП зі значними перепадами величин. Одночасно найбільше відхилення темпів приросту ВВП від середньорічного значення спостерігалось в кризовому 2009 році. Тому виключення з динамічного ряду показників 2009 року дало істотне зниження коефіцієнтів варіації, потрапляння багатьох із них в межі, що описують рівномірні сукупності. Різниця між 10-річним та 9-річним коефіцієнтами варіації може кількісно характеризувати волатильність макроекономічного середовища країни. Останній показник означає, що виключення зі складу сукупності кризового 2009 року з від’ємними значеннями приростів ВВП знижує середньоквадратичні відхилення аналізованого показника і характеризує вищу мінливість реального сектора економіки в кризовий період порівняно з попередніми роками.

Як свідчать дані табл. 4, найбільш неоднорідною виявилась сукупність показників приросту ВВП у Туреччині (130,49 %), що пояснюється спадом виробництва у 2001 році, спричиненому валютно-фінансовою нестабільністю економіки. Тому 9-річний коефіцієнт варіації, що не включає останній кризовий рік, знижується незначною мірою – до 88,08 %. У результаті висока волатильність ВВП помітна лише за абсолютною зміною коефіцієнта варіації, тоді як відносне його зниження виявляється меншим, ніж, скажімо, для України.

Таблиця 4

Показники макроекономічної волатильності країн ОЧЕС, %

Країни	Коефіцієнт варіації за 2000–2009 рр.	Коефіцієнт варіації за 2000–2008 рр.	Різниця коефіцієнтів
Азербайджан	65,81	58,02	7,80
Албанія	35,05	15,66	19,40
Болгарія	49,98	15,09	34,88
Вірменія	58,61	26,59	32,02
Греція	39,11	16,20	22,91
Грузія	60,90	52,09	8,81
Молдова	65,46	30,32	35,14
Росія	73,87	22,54	51,33
Румунія	70,26	28,78	41,48
Сербія	56,98	29,14	27,84
Туреччина	130,49	88,08	42,40
Україна	99,88	45,03	54,85

Набагато чутливішими до світової турбулентності виявилися прирости реального ВВП в Україні. 10-річний коефіцієнт варіації на рівні 99,88 % отримано за рахунок стрибкоподібної динаміки показника з верхнім піком 2004 року та низькими темпами 2005 та 2008 років. Проте 9-річний коефіцієнт варіації виявився більш ніж удвічі меншим (45,03 %) проти 10-річного. Відтак абсолютна величина волатильності ВВП української економіки перевищила аналогічні показники інших країн ОЧЕС. Провідні причини високої макроекономічної мінливості кореняться у значній залежності внутрішнього виробництва від кон’юнктури світових ринків експортної продукції, стисканні внутрішнього попиту через скорочення банківського кредитування, відчутні флуктуації курсу національної валюти, великий тіньовий сектор тощо.

Висновки. Організація чорноморського економічного співробітництва об’єднує країни переважно з транзитивними економіками. Їх розвиток у докризовий

період характеризувався типовими показниками зростання виробництва, цін та валютних курсів. Проте світова фінансово-економічна криза виявила неоднаковий внутрішній «імунітет» до зовнішніх збурень. Запропонована у статті методика кількісної оцінки волатильності динаміки ВВП дозволяє виявити економіки, найчутливіші до циклічних коливань. Подальші розробки в цьому напрямі можуть стосуватися поглибленого аналізу причин високої амплітуди циклічних коливань та розробки заходів на її згладжування.

Бібліографічні посилання

1. **Шан Їин Вей.** Глобальное шествие «эронита»: как непрозрачные внутренние сделки подрывают финансовые рынки в мире / Шан Їин Вей, Хедер Милкевич [текст] // Экономический вестник о вопросах переходной экономики. – 2004. – № 2. – С. 8–10.
2. **Blanchard O.** News, Noise, and Fluctuations: an Empirical Exploration / Olivier J. Blanchard, Jean-Paul L'Huillier, Guido Lorenzoni // NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH. – NBER Working Paper Series. – Working Paper 15015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nber.org/papers/w15015>
3. IMF Data Base [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/02/weodata/WEEOct2009all.xls>
4. EU and Black Sea Regional Cooperation. Report on the International Workshop. – Berlin, 2007. – March 26-27. – 9 P.
5. **Cioroianu A.** The BSEC in Its Fifteenth Anniversary / A. Cioroianu // Black Sea Economic Cooperation: Fifteen Years of Regional Activity (1992–2007). Views by Foreign Ministers and Heads of BSEC Institutions. – Athens: International Centre for Black Sea Studies, 2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icbss.org/index.php?option=com_docman&task=docdownload&gid=400
6. **Максименко І.** Перспективи розвитку відносин в рамках ОЧЕС: нові можливості для активізації співпраці / І. Максименко // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Организации Черноморского экономического сотрудничества: Материалы шестой международной научно-практической конференции. – Донецк – Одесса, 2008. – Т. 1. – С. 284–294.

Надійшла до редколегії 19.02.10.

УДК 339.9

А. А. Мещеряков, В. О. Гордієнко*

*Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ
Дніпропетровська державна фінансова академія

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

На основі аналізу структури економіки України та з використанням кореляційно-регресійної моделі встановлено вплив структури економіки України на показники ВВП на душу населення. Обґрунтовано необхідність забезпечити провідну роль інноваційного (передусім машинобудування) та соціального (група «Б») секторів у структурі економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, структура економіки, ВВП на душу населення, промисловість, галузь, інноваційна політика, гірничо-металургійний комплекс.

Вступ. Україна належить до індустріальних країн світу, має один із найбільших в Європі структурно розгалужений промисловий комплекс. Структура промисловос-

© А. А. Мещеряков, В. О. Гордієнко, 2010

ті за видами економічної діяльності охоплює чорну і кольорову металургію та оброблення металів, хімію та нафтохімію, машинобудування, легку, харчову промисловість, перероблення сільськогосподарських продуктів, нафтоперероблення, видобування енергетичних матеріалів тощо. Водночас найуразливішим місцем української економіки є структурна слабкість, розбалансованість її промислового комплексу, невідповідність його сучасним вимогам. Промисловість України, яка сформувалась у кінці XIX та середині XX ст. має високий рівень енерго- та капіталомісткості виробництва із низькою часткою доданої вартості. За роки реформ ситуація не поліпшилася. Частка паливно-сировинних галузей зросла з 1991 року майже втричі і зараз становить половину від обсягів промислового виробництва. Водночас питома вага машинобудування, галузей соціальної спрямованості (легка і харчова промисловість) за цей же період зменшились удвічі. Дослідження впливу структури економіки на її ефективність знаходять відображення в наукових працях Б. Кваснюка [4], О. Самсоненко [3], С. Салівона [2] та інших. Але слід зазначити, що в цих дослідженнях аналіз структурних змін розглядається тільки з 1991 року, що явно недостатньо для аналізу їх впливу на доходи бюджету, а також без порівняння зі структурними змінами у провідних країнах світу. У роботах майже не застосовуються економіко-статистичні методи, за допомогою яких можливо отримати кількісний зв'язок структури і макро-економічних показників.

Постановка проблеми. Мета дослідження полягала в тому, щоб визначити вплив структури економіки України на конкурентоспроможність національної економіки та перспективні напрями реформування промисловості. Методологічну базу дослідження сформували праці вітчизняних та зарубіжних авторів, інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали міжнародних організацій, Держкомстату України. Задля досягнення мети застосовувалися методи аналізу, синтезу, порівняння, кореляційно-регресійна модель.

Результати. Україна має достатню кількість корисних копалин, найвагоміші серед яких: кам'яне вугілля, залізна руда, марганець, уран, титан, різні солі неметалів. На базі цих копалин ще в кінці XIX ст. був побудований ГМК, який і сьогодні є провідним в економіці держави. В Україні є також родовища природного газу та нафти; і коли б витрати їх у господарстві були такі, як у більшості країн світу, то їх би повністю вистачило на потреби держави. Таким чином, за кількістю корисних копалин Україна займає перше місце в Європі після Росії. Через країну проходять основні транзитні транспортні шляхи зі Сходу на Захід, із Півдня на Північ. Україна має гарні можливості для розвитку сільського господарства. Більшість земель – це славетні українські чорноземи. Хоча слід зазначити, що врожайність на них досягає лише половини світового рівня. Через територію України проходять газо- і нафтопроводи із Росії до Європи, транзит через які забезпечує біля половини бюджету держави. Але незважаючи на такі сприятливі умови за економічним і соціальним розвитком країна займає одне з останніх місць у Європі. Хоча ще на початку 90-х років її можливо було віднести до провідних країн світу.

Економіка України впродовж 90-х років XX ст. розвивалася дуже нестабільно. Характерними її ознаками були: величезні втрати обсягів виробництва, звільнення робочої сили, скорочення номенклатури продукції, старіння основних виробничих фондів. Спад промислового виробництва тривав упродовж 1991–2000 рр. Загалом з 2000–2006 рр. індекс промислового виробництва України становив лише 57–60 % рівня 1990 року. Нерівномірність протікання економічних перетворень у різних галузях промисловості призвела до істотних змін у структурі промислового виробництва України. З 1992–2000 рр. частка паливної галузі в ній зросла у 2,5 разу, електроенер-

гетики – у 3,5 разу, чорної металургії – у 3 рази. Водночас за цей же час майже втричі скоротилася частка машинобудування, у сім разів – легкої промисловості. Спад виробництва охопив усі галузі промисловості, хоч в електроенергетиці та чорній металургії він був дещо меншим, ніж у машинобудуванні чи легкій промисловості. Негативним явищем був і залишається той факт, що в структурі промислового виробництва зростає частка паливно-сировинних галузей, тоді як частка галузей інвестиційного призначення (обробної промисловості, що виробляє кінцеву продукцію) скорочується. Структуру обробної промисловості розвинених країн та України показано в табл. 1.

Таблиця 1

Структура обробної промисловості розвинених країн та України, %

Галузі	Світ у цілому	Розвинуті країни	Україна
Обробна промисловість, всього	100	100	100
у тому числі:			
харчова	10,9	9,5	18,0
легка	5,5	4,1	1,3
хімічна та нафтохімічна	13,2	13,3	6,7
металургія та обробка металу	5,8	4,2	22,8
машинобудування	35,9	45,3	11,3
виробництво та розподілення газу	7,7	6,5	15,2
Інші	21,0	17,1	24,7

Швидке скорочення виробництва продукції в галузях інвестиційного призначення та соціальної орієнтації зумовлене тим, що вони не витримали зовнішньої конкуренції і орієнтуються переважно на внутрішній ринок. Економічна криза, інфляція (близько 15 % річних), падіння платіжної спроможності населення зумовили значне скорочення внутрішнього ринку, попиту на цю продукцію і, як наслідок, призупинення роботи багатьох підприємств машинобудування та легкої промисловості. Частка зазначених галузей у промисловому виробництві значно скоротилася внаслідок відсутності обігових коштів, які перетекли в добувну промисловість, бо практично всі промислово фінансові групи (Інтерпайп, Приват, СКМ, ІСД) створені на базі приватизованої ними добувної промисловості, що було пов'язане із зовнішнім попитом на сировину, зокрема «азійських тигрів» та країн Близького Сходу. Переорієнтація добувної промисловості призвела до скорочення сортаменту продукції ГМП, що, у свою чергу, вплинуло на підвищення витрат в обробній промисловості і втрати нею конкурентоспроможності не тільки на зовнішніх, але й на багатьох внутрішніх ринках.

В Україні після здобуття незалежності офіційно взяли на озброєння модель випереджаючого розвитку, яка передбачає швидше проходження циклів індустріального розвитку (з використанням досягнень передових країн). Конкретними пріоритетами розвитку національного промислового комплексу Кабінетом Міністрів України визначено такі сектори: 1) ракетно-космічний та авіаційний комплекси (де вже присутні фрагменти технологічного оновлення виробництва); 2) радіоелектроніка; 3) сільськогосподарське машинобудування; 4) виробництво засобів зв'язку; 5) виготовлення сучасного міського та пасажирського транспорту; 6) виробництво рухомого складу для залізниць.

Однак вищезазначені пріоритети так і не були реалізовані, тому що держава практично однаковою мірою підтримувала всі галузі економіки, хоча слід зазначити,

що в результаті найбільшу підмогу одержали галузі старих технологічних укладів (добувна та металургійна промисловість), питома вага яких в економіці держави найвища. Падіння виробництва найважливіших видів машинобудівної продукції за роки незалежності наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Виробництво найважливіших видів машинобудівної продукції в Україні у 1990–2007 рр. [1]

Вид продукції	Виробництво (шт.)			
	1990	1997	2001	2007
Великі електромашини	4 716	181	230	148
Металорізальні верстати	37 728	2 391	1 156	336
Деревообробні верстати	9 006	2 563	1 350	3 160
Ковальсько-пресові машини	10 813	492	397	160
Автокрани	3 698	67	80	812
Екскаватори	11 162	330	124	584
Вантажні автомобілі	25 096	3 386	6 271	11 400
Трактори	106 200	4 645	3 642	3 025

У розвинених країнах на машинобудування припадає 25–40 % вартості виробленої промислової продукції, тоді як в Україні – удвічі менше. (У СРСР частка машинобудування та металообробки у 1990 році сягала 29,6 %).

Тенденції економіки провідних країн світу такі, що галузі матеріального виробництва, тобто галузі, де виготовляються матеріально-речові вироби, становлять лише третину ВВП. А галузі, які забезпечують усі різноманітні види послуг, включаючи торговельні, фінансово-банківські, транспортні, комунікаційні, комунальні та інші, підвищили свою частку до 70 %. Структуру економіки США і України подано в табл. 3.

Таблиця 3

Порівняння структури економіки України і США, %

Сектори економіки	Країни	
	Україна	США
Промисловість	25,6	27
Послуги	56,4	72
Сільське господарство	18	1

Феномен сфери послуг – це явище суспільства, яке вступило в постіндустріальну еру свого розвитку, коли роль людського фактору багаторазово зростає і все більшого значення набуває обслуговування людини, від здоров'я, освіти та креативності якої залежить науковий потенціал країни, що став вирішальним аргументом у суперечках держав за лідерство в сучасному світі.

З метою встановлення залежності між структурою економіки (X) і ВВП на душу населення (функція, Y) була побудована кореляційно-регресійна модель. Отримане рівняння ($Y = 521,84e^{0,05449X}$ при $R^2 = 0,5925$) свідчить, що зростання частки послуг в макроструктурі економіки суттєво впливає на зростання функції (Y) (близько 60 % зростання функції пояснюються впливом структури). Слід зазначити, що зростання частки послуг (вони становлять близько 12 трлн дол.) у розвинених країнах здійснюється за рахунок наукомістких галузей. Серед цих галузей: бізнес послуги (38 % загального доходу); фінансові послуги (25 %); телекомунікації і трансляції (21 %); послуги приватної охорони здоров'я та освіти. І навпаки, зростання частки сільськогосподарства в структурі промисловості країн світу веде до суттєвого зменшення ВВП на душу населення.

Колись джерелом конкурентних переваг держави був вільний доступ до сировини, наявність транспортних шляхів, великий ринок споживання й дешева робоча сила. До речі, усі ці фактори в достатку присутні на Україні. Але тепер у «новій» економіці розвинених країн фактор їх успіху – це інновації та підприємницька діяльність, заснована на знаннях, виробленні програмних продуктів та інформаційних технологій (Інтернет, бази даних, телекомунікації тощо). Висока ефективність роботи підприємств, що засновані на нових інформаційних технологіях, доводить цю тезу. Так, вироблення товарного продукту підприємствами майже рівними за кількістю персоналу Майкрасофт і Криворіжсталь (одне з них базується на новітніх технологіях, а друге на традиційних для України) становить відповідно 80 і 1,4 млрд дол. США (різниця суттєва). Сформована структура виробництва характеризує Україну як державу з еколого-небезпечними ГМП (частка яких становить 30 % обсягу промислового виробництва, 45 % валютної виручки, хоча тільки 5 % сплати до бюджету) і сховище європейських відходів. І економічна політика держави всіляко цьому сприяє. Ось першочергові завдання, що випливають із створеної ситуації. Потрібно перервати порочне коло, коли олігархи тримають свої «кишенькові» партії і за рахунок цього отримують усілякі преференції для ГМП. 5 % сплати до бюджету підприємствами чорної металургії не відповідають обсягам виробництва. І взагалі навіщо в такому разі державі постачати олігархам газ за внутрішніми цінами (до недавня по 50 дол.), коли світові ціни становлять близько 400 дол. за 1 000 м³. Для впровадження енергозберігаючих технологій потрібно постачати ГМП ресурси за світовими цінами. І нехай «хазяї» підприємств доведуть, що в цих умовах вони спроможні ефективно працювати. Для підвищення ефективності ГМП потрібно зруйнувати його монополізацію. Скільки було публікацій провідних економістів у пресі у 80-ті роки про відсутність конкуренції на підприємствах Радянського Союзу, а в самостійній Україні монополізація збільшилася. Конкуренція на українських металургійних підприємствах зовсім відсутня. Так, у трубній промисловості за радянських часів заводи ім. В. Леніна, ім. К. Лібкнехта, ім. Н. Якубовського – це окремі підприємства, які конкурували між собою. А зараз ці заводи входять у НВК Інтерпайп, і така картина типова для ГМП. І це призвело до зменшення використання виробничих потужностей: на Новомосковському трубному заводі вони сягають у трубоелектрозварювальному цеху № 2 (установка 159-529) у тоннажі – 20,6 %, у метражі – 19,2 %, у трубоелектрозварювальному цеху «1020» у тоннажі – 22,1 %, у метражі – 19,0 %. Така ж картина спостерігається на Нікопольському південно-трубному заводі (НТЗ), який приватизовано у 1999 році. Так, виконання виробничої програми у 2000 році (відносно 1999 року) у тоннажі становило 76 %, а метражі – 62 %, чисельність працівників зменшилась на 5 221 особу (для міста Нікополя це соціальна катастрофа), а коефіцієнт використання потужностей заводу становить – 17,6 %. Слід відзначити різке падіння вартості основних фондів на приватизованих підприємствах (у це важко повірити, але вона зменшилась у десятки разів).

У радянські часи всі металургійні підприємства вели боротьбу за розширення асортименту продукції, що виготовляється. Ці дії були зумовлені прагненням зменшити витрати металу в машинобудуванні. Після переходу НТЗ у власність корпорації відразу почалося зменшення трудомісткості сортаменту продукції, яка вироблялась заводом. Так, виробництво бурових труб, у порівнянні з 1999 роком, становило 19,3 %. Таким чином, наведені приклади свідчать самі за себе. Монополізація призводить до різкого зменшення виробництва, чисельності працівників, вартості основних фондів, зменшення сортаменту і як результат – до втрати ринків. Це сталося тому, що прибутки монополістів більш залежні від квот, тендерів, державних замовлень,

поставки на підконтрольні підприємства енергоносіїв, податкових пільг, ніж від результатів виробничої діяльності. На підприємствах фактично не ведеться боротьба за технічне переозброєння, якість продукції, організацію виробництва і праці. На підприємствах в основному змінилося тільки одне – кількість охоронців. Призначеному керівництву не властиве почуття хазяїна, бо широти прав для прийняття ефективних рішень вони не мають. Слід зазначити, що маючи надто велику металургійну промисловість, Україна приречена розвивати сучасне машинобудування. Сировини для цього більш ніж достатньо. І щоб не втратити остаточно машинобудування, потрібно переорієнтувати ГМП на поставку продукції не на експорт (через офшори, звідки і 5 % сплати до бюджету), а на українські підприємства (зараз це лише 18 % обсягів виробництва, із яких ½ ремонтно-механічним підприємствам). Це також дасть змогу менше залежати від світової кон'юнктури цін на продукцію ГМП.

Висновки. Стратегічною метою державної структурно-інноваційної політики є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до саморозвитку промислового комплексу України. Галузева структура промислового виробництва повинна наблизитися до пропорцій, які мають економічно розвинені країни та країни з перехідною економікою, що досягли економічного зростання в результаті реалізації активної промислово-інвестиційної політики.

Перспективами подальших досліджень має стати розробка заходів щодо подолання диспропорцій у розвитку окремих галузей з метою вирівнювання їх впливу на обсяг ВВП. Необхідно відродити спочатку найперспективніші виробництва національного промислового комплексу індустріальних укладів. Однак у економіці України спостерігається збільшення обсягів виробництва старих галузей (добувної, металургії, хімії), зорієнтованих переважно на обслуговування зовнішнього попиту, хоча резерви такого зростання у зв'язку з перенасиченням світових ринків можуть швидко вичерпатися. Тому важливо розвивати галузі новітніх технологічних укладів, передусім машинобудування, але на основі їх структурної перебудови задля активізації науково-технічного розвитку, стабілізації державного бюджету, створення умов для оптимального розвитку всіх галузей господарства. Наслідки структурної перебудови економіки у 90-х роках, коли переважно розвивалися сировинні та енергоємні галузі, поступово стають загрозою для національної безпеки. Провідну роль у її структурі мають відігравати галузі інноваційного (передусім машинобудування) та соціального (група «Б») секторів.

Для збільшення частки інноваційних галузей в економіці України необхідно, щоб вони, особливо машинобудування, розвивалися швидше, ніж комплекс у цілому. Проте слід наголосити на тому, що забезпечити стійкий розвиток національного промислового комплексу та його регіональних підсистем неможливо, покладаючись лише на механізм ринкової самоорганізації. Необхідна виважена державна та регіональна бюджетна політика, яка має базуватися на обґрунтованих моделях і пріоритетах такого розвитку.

Бібліографічні посилання

1. Статистичний щорічник України за 2006–2007 рік. – К. : Консультант, 2008.
2. Саливон С. У меня 3 плана! (Структура доходов бюджетов Украины и США) / С. Саливон // Бизнес. – 2005. – № 12. – С. 26–29.
3. Самсоненко О. Промисловість 2004: прискореного фінішу не відбулося / О. Самсоненко // Урядовий кур'єр. – 2005. – 15 січня. – С. 5.
4. Кваснюк Б. Структурна перебудова економіки та її ресурси / Б. Кваснюк // Управління економікою: теорія і практика. – К., 2003. – С. 18–27.

5. The 2008 – Word Faktbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cia.gov>.
6. Statistical Abstract of the United States 2004–2005. – 426 с.
7. Агентство «Деловой мир» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.business.dp.ua/>
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Универсальная энциклопедия «Кругосвет» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru>

Надійшла до редколегії 16.02.10.

УДК 339.972

О. В. Пирог

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Проведено порівняльний аналіз сучасних тенденцій економічного розвитку країн Європейського Союзу та України. Визначено перспективні напрямки щодо скорочення розриву в економічному розвитку між країнами.

Ключові слова: країни ЄС, Україна, економічний розвиток, макроекономічні показники.

Вступ. Стратегія сталого розвитку, яка враховує економічний, соціальний та екологічний аспекти, виступає ключовою для країн Європейського Союзу (ЄС). Сталий розвиток є головною метою при регулюванні питань в усіх сферах суспільного життя. При розробці політики в будь-якій сфері суспільного життя країни ЄС визнають можливі як позитивні, так і негативні наслідки економічного та соціального впливу на інші сфери політики. ЄС працює задля сталого розвитку Європи, ґрунтуючись на збалансованому економічному зростанні та стабільності цін, конкурентноспроможній соціальній ринковій економіці, спрямованій на повне забезпечення робочими місцями, високий рівень освіти, соціального прогресу, захисту й покращення якості довкілля.

Отже, досягнення сталого розвитку потребує глибоких структурних змін та оволодіння новими інструментами та механізмами в різних галузях економічного, соціального та політичного життя. Стратегічний підхід до сталого розвитку вимагає ґрунтовного розуміння концепції сталого розвитку та її наслідків.

За роки незалежності Україна прийняла низку правових актів, спрямованих на поступовий перехід до стратегії сталого розвитку. У квітні 2003 року було затверджено «Комплексну програму реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 рр.». Програма є основою стратегічного планування переходу України до сталого розвитку та її інтегрування в європейське та світове співтовариство.

Україна обрала пріоритетом у зовнішньополітичній діяльності курс на європейську інтеграцію. Орієнтир європейської інтеграції, обраний Україною та затверджений низкою документів найвищого рівня, є адекватною відповіддю на розгортання глобалізаційних процесів та еволюцію взаємовідносин країн Європейського регіону. На жаль, невирішеність і вимушена першочерговість чинників економічного розвит-

© О. В. Пирог, 2010

ку відсувають на другий план урахування принципів сталого розвитку. Україна є однією з небагатьох країн Європи, у якій відсутні такі важливі стратегічні документи, як Національна стратегія сталого розвитку.

У наукових працях вітчизняних дослідників простежується тенденція до висвітлення загальних умов, за яких здійснюється реалізація задекларованої стратегічної мети України. Питання та проблеми співпраці України з країнами ЄС висвітлюються в наукових працях, монографіях і навчально-методичній літературі таких вітчизняних науковців, як В. Будкін, Г. Друзенко, В. Пятницький, О. Чувардинський, В. Копійка, Т. Шинкаренко, В. Сіденко, В. Чалий. Однак актуальною залишається проблема подолання розриву в рівнях економічного розвитку між країнами ЄС та Україною, подолання якого може пришвидшити процес європейської інтеграції нашої країни.

Постановка завдання. Основною метою проведення даного дослідження виступає порівняльний аналіз сучасного стану економічного розвитку України та країн ЄС та визначення напрямків щодо зменшення розриву в розвитку між даними країнами.

Результати. Для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку країн ЄС та України станом на 2007 рік проаналізуємо загальні дані табл. 1. Наведені дані дають змогу підтвердити загальновідоме твердження, що Україна впродовж тривалого часу відстає в економічному та соціальному розвитку від країн ЄС.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика макроекономічних показників країн ЄС та України з країнами світу у 2007 році*

Країна	Населення, млн осіб	ВВП, млрд євро	ІЛР		Прямі іноземні інвестиції, млрд євро	Зовнішня торгівля (2007 р.), млрд євро	
	2007 р.	2007 р.	1990 р.	2007 р.	2007 р.	експорт	імпорт
ЄС-27	497,5	12 305,0	–	–	788,4	501,4	413,0
Німеччина	82,2	2 423,8	0,892	0,940	37,3	158,2	188,6
Франція	63,8	1 892,2	0,908	0,955	109,5	100,3	91,4
Велика Британія	61,2	2 018,8	0,888	0,942	135,7	202,3	146,2
Італія	59,6	1 535,5	0,889	0,945	22,7	83,3	89,5
Іспанія	45,3	1 049,8	0,893	0,946	39,0	94,1	72,0
Нідерланди	16,4	559,5	0,916	0,958	–	65,4	63,8
Португалія	10,6	162,8	0,829	0,900	4,1	16,3	10,1
Бельгія	10,7	330,8	0,902	0,948	28,5	56,5	51,6
Швеція	9,2	332,0	0,904	0,958	13,7	45,4	35,0
Австрія	8,3	270,8	0,898	0,951	22,6	40,7	28,4
Данія	5,5	227,7	0,898	0,952	8,3	45,0	39,5
Фінляндія	5,3	179,9	0,903	0,954	6,2	15,1	15,2
Норвегія	4,4	284,0	0,924	0,968	–	29,8	28,7
Ірландія	4,4	185,6	0,877	0,960	18,9	64,8	68,7
Швейцарія	7,6	310,0	0,917	0,955	20,9	–	–
Україна	46,4	89,2	0,798	0,786	14,4	32,8	40,4

* Складено за даними [6; 8; 10].

Для більш детального дослідження відмінностей в економічному розвитку між Україною та країнами ЄС необхідно розглянути основні макроекономічні та соціальні показники (ВВП, розвиток промисловості, зовнішньоторговельна діяльність, ринок праці).

Валовий внутрішній продукт (ВВП), який відображає ринкову вартість кінцевої продукції, виробленої резидентами країни за відповідний період, є основним макроекономічним показником для оцінки економічного розвитку країни. Динаміку зміни ВВП країн ЄС та України наведено на рис. 1.

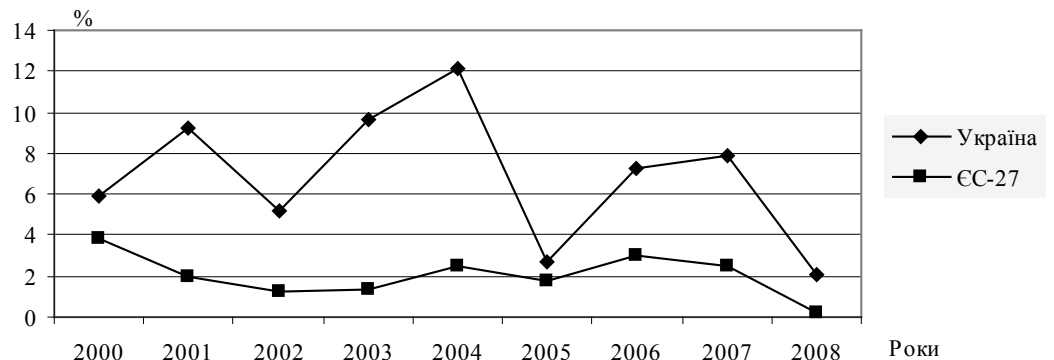

Рис. 1. Темпи зростання ВВП України та ЄС-27 за період 2000–2008 рр. *

* Складено за даними [6; 7; 10].

Економіка України за підсумками 2000–2007 рр. зростала швидкими темпами. Приріст ВВП за підсумком 2000–2007 рр. становив 2,7 відсоткових пункти: з 5,9 % у 2000 році до 7,6 % у 2007-му. Однак негативно впливає на економічний розвиток України з 2008 року світова фінансова криза. Слід зазначити, що в Україні світова фінансова криза загострила тотальну макроекономічну кризу [1, 37]. Отже, темпи економічного розвитку країни лише за 2008 рік знизилися на 5,8 відсоткових пункти: з 7,9 % у 2007 році до 2,1 % у 2008-му, зниження якого відбувалось у 2009 році та буде продовжуватись у 2010 році.

У країнах ЄС-27 економічний розвиток за період 2000–2007 рр. характеризується загальним зниженням темпів зростання ВВП на 1,3 відсоткових пункти: з 3,8 % у 2000 році до 2,5 % у 2007-му. Зниження ВВП у 2008 році до 0,16 %, тобто на 2,34 відсоткові пункти в порівнянні з 2007 роком, відбулося за рахунок негативного впливу світової фінансової кризи.

Темпи розвитку ВВП України та ЄС-27 мають різні тенденції. Якщо економіка ЄС-27 розвивається сталими темпами без значних стрибків, тоді як для економіки України характерна стрибкоподібна тенденція розвитку. При цьому особливо слід зазначити різке падіння економіки України у 2004–2005 рр. на 9,4 відсоткові пункти: з 12,1 % у 2004 році до 2,6 % у 2005-му, а у 2006 році – економіка країни зросла до 7,3 %.

Проводячи порівняльний аналіз між країнами ЄС та Україною необхідно також відзначити, що розмір ВВП України за даний період у декілька разів менший за розміри ВВП будь-якої країни ЄС: у 27 разів менший за показник Німеччини та у майже 2 рази менший за показник Португалії. Тоді як за кількістю населення, яке проживає на території України, наша країна належить до великих країн за стандартами ЄС.

З початку 2007 року до середини 2008 року відбувались процеси якісної трансформації промисловості України. За даний період були досягнуті високі темпи зростання промислового виробництва на рівні 10,2 % у 2007 році, тоді як у 2005 році – 3,1 % та у 2002-му – 7,0 % [6, 26]. У структурі промислового виробництва збільшилася частка основної інноваційної галузі – машинобудування, змінився «локомотив» промислового розвитку України – найбільше впливала на динаміку показників промислового виробництва машинобудівна галузь.

Разом з тим різка зміна зовнішніх умов із серпня 2008 року, що пов'язана з початком активної фази світової фінансової кризи, зумовила падіння темпів зростання промисловості до – 26,6 % за підсумком 2008 року [3, 11], що свідчить про нестійкість фундаментальних чинників конкурентоспроможності промисловості України. Основою конкурентоспроможності економіки України залишаються традиційні чинники, пов'язані з використанням недозавантажених виробничих потужностей, сприятливою світовою кон'юктурою на базові низько- та середньотехнологічні категорії товарного експорту України, відносно дешевою ресурсною базою, низькою вартістю робочої сили. При цьому різке зниження інвестиційної динаміки в переробній промисловості у 2008–2009 рр. зумовлює посилення негативних тенденцій звуження інноваційного потенціалу економіки України. Відтак поки що немає достатніх підстав стверджувати, що в економіці України забезпечено умови для довгострокового сталого зростання.

У промисловості України зберігаються стійкі диспропорції, які суттєво обмежують перспективи її зростання в довгостроковій перспективі, формуючи значні ризики та обмеження щодо зміцнення конкурентоспроможності економіки. Такими ризиками є:

- відсутність суттєвих інновацій та оновлення технологій, які могли б стати рушіями економічного зростання на підґрунті якісного поліпшення конкурентоспроможності економіки;

- повільність покращення технологічної структури промислового виробництва, збереження неефективної структури промислового виробництва, з переважанням нижчих технологічних укладів [4, 64];

- високий рівень зносу основних засобів, який становить 50–70 %, тоді як існуюча амортизаційна політика закріплює тенденції до зниження інвестиційно-інноваційного потенціалу країни;

- значною мірою за рахунок інвестицій консервується низькотехнологічна структура промислового виробництва, оскільки значна частка інвестицій надходить у галузі III–IV укладів, зокрема добувну промисловість, виробництво харчових продуктів, металургійне виробництво, виробництво електроенергії, газу та води, а частка найбільш інноваційно активних виробництв становить менше 11 % (рис. 2).

Як впливає з рис. 2, для національних підприємств України в останні роки (2006–2008 рр.) характерне зниження рівня інноваційної активності, яка є надзвичайно низькою порівняно з державами – членами ЄС. У середньому для країн ЄС в 1997–2007 рр. частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила 32 %. Наприклад, в Австрії в 2007 році цей показник становив 20,5 % від загального обсягу реалізованої продукції, тоді як в Україні ж у 2007 році обсяг реалізованої інноваційної продукції був 24,5 млрд грн., що становило лише 6,5 % загального обсягу реалізованої промислової продукції. Переважна більшість вітчизняних підприємств залишається поза конкурентною боротьбою, яка в основному зосереджується у сфері безперервного освоєння нових технологій;

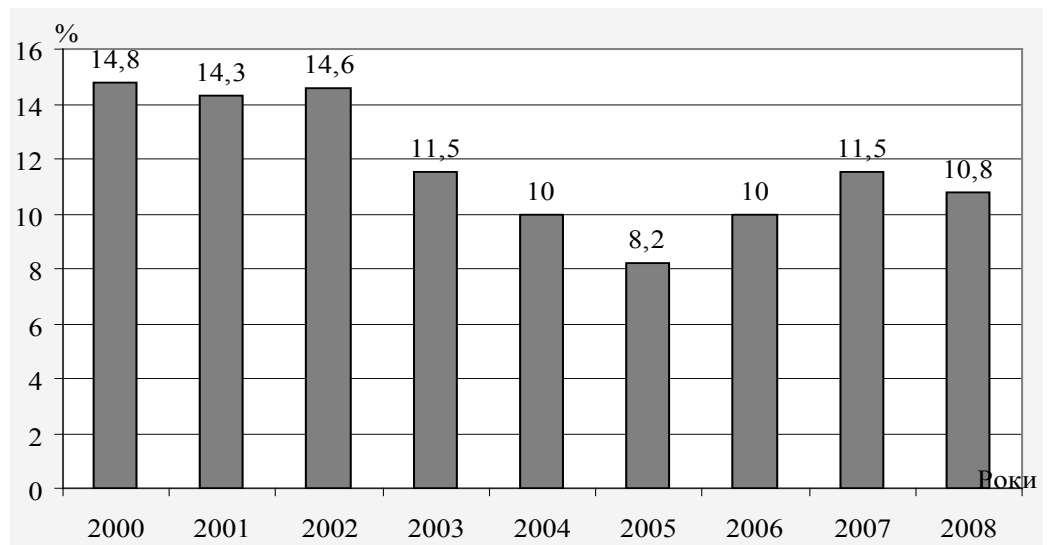

Рис. 2. Частка підприємств, які впроваджували інновації в Україні протягом 2000–2008 рр., %

* Складено за даними [6; 7, 167].

– погіршення кваліфікаційної структури зайнятих у промисловому виробництві: поточна структура виробництва продукції переробної промисловості зумовлює повільність якісного відтворення робочої сили та підвищення її кваліфікації – адже на галузі, які для виробництва продукції залучають низькокваліфіковану робочу силу та працівників середнього рівня кваліфікації, припадає понад три чверті інвестицій переробної промисловості.

Відтак поточні тенденції економічної динаміки в Україні свідчать про посилення технологічної несумісності української економіки з розвиненими країнами, що консервує за Україною в міжнародному поділі праці роль постачальника продукції первинної обробки з низьким вмістом доданої вартості. Повільність якісних зрушень у динаміці розвитку промисловості України обмежує структурні та функціональні зміни в національній економіці, спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності на основі технологічної модернізації, відтак – перехід до нової якості економічного розвитку країни. Такий стан промисловості країни дає підстави стверджувати, що за сучасних умов господарювання в економіці України відсутні умови для довгострокового сталого розвитку.

Зовнішня торгівля займає важливе місце у формуванні тенденцій економічного розвитку України, тому зусилля щодо її регулювання й надалі посідатимуть основне місце в системі державних заходів щодо подолання кризових явищ та посткризового відновлення економіки. Інтенсифікація процесу входження України у світове співтовариство зумовлює потребу впровадження узгодженої експортної стратегії як цілеспрямованої довготривалої системи дій держави на внутрішньому та зовнішніх ринках, орієнтованих на забезпечення сталого розвитку та вдосконалення структури вітчизняного експорту [4, 68].

Зовнішня торгівля традиційно є одним із найпотужніших чинників економічного зростання України. Національна економіка є експортоорієнтованою: загальний товарообіг зовнішньої торгівлі за підсумком 2008 року становить 110 % ВВП, частки експорту та імпорту товарів перевищують відповідно 49 % ВВП і 61 % ВВП [5].

При цьому зовнішній торгівлі України притаманна стійка тенденція випереджального зростання імпорту порівняно з експортом. Протягом 2002–2008 рр. обсяги товарного експорту і ВВП зросли втричі, тоді як обсяг імпорту товарів збільшився в 3,6 разу.

До основних структурних проблем вітчизняної зовнішньої торгівлі належать такі:

- різке збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту, яке за підсумками 2008 року перевищує 10,5 млрд дол. США [5] і є критичним для економік, що розвиваються;

- низька диверсифікація товарного експорту, що визначається домінуванням в експорті товарів з низьким вмістом доданої вартості, високою чутливістю українського експорту до різких змін кон'юнктури світового ринку;

- зростання залежності загальної торговельної динаміки від коливань динаміки експорту недорогочінних металів, оскільки металургія протягом останніх 17 років перебуває на провідних позиціях економіки, а експорт металопродукції становить 40–45 % загального експорту товарів, коливання цін на світовому ринку металів позначається на всій економіці (рис. 3);

- висока енергоємність експортованої продукції України, що визначає її відносну неконкурентоспроможність на зовнішніх ринках;

- невідповідність значної кількості вітчизняної продукції міжнародним стандартам – понад 8 000 технічних стандартів України не гармонізовані з міжнародними стандартами, унаслідок чого 90 % вітчизняної продукції не може бути експортовано до країн ЄС.

Для порівняння структури основних товарів, які експортують з України та ЄС, за 2002–2008 рр. наведено на рис. 3. Структура експорту товарів України та ЄС-27 суттєво відрізняються: Україна є переважно експортером товарів низького рівня обробки, що не дає змоги розглядати її сьогодні як перспективного партнера на ринку, тоді як основну частку в експорті з ЄС (40–50 %) становить продукція машинобудування та хімічної промисловості.

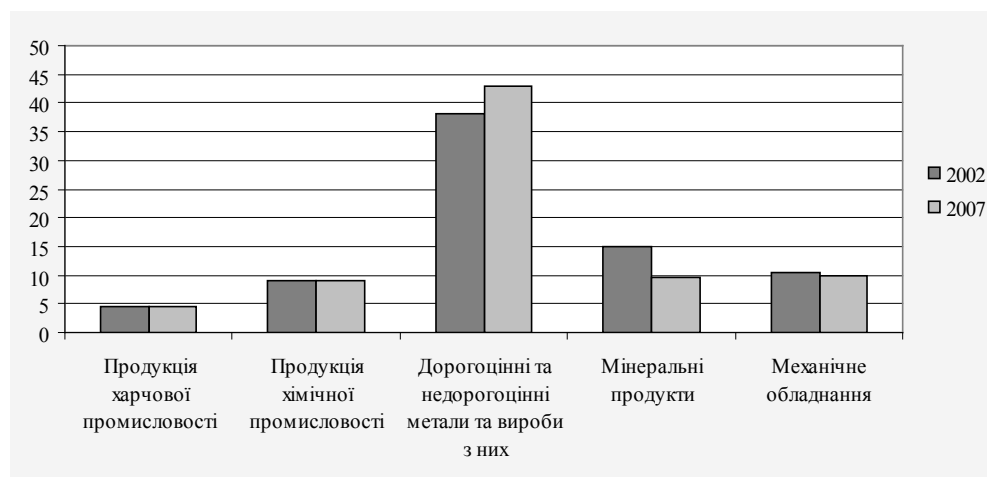
Протягом тривалого часу в Україні сформувалася яскраво виражена сировинна спрямованість експорту. Частка матеріало- та енергоємних галузей в українському експорті сягнула близько 60 %, причому 40 % від усього експорту припадає на продукцію лише однієї галузі – чорної металургії. Оскільки збільшення експорту відбувається передусім за рахунок енергоємних виробництв, воно потребує зростання імпорту енергоносіїв, які використовуються переважно для виробництва первинної сировини та напівфабрикатів.

Стабільне зміцнення торговельно-економічних відносин між Україною та країнами ЄС є одним з основних напрямів реалізації європейського орієнтуру. Євросоюз є другим за обсягами торговельним партнером України після СНД. Для торговельно-економічної діяльності між Україною та країнами ЄС протягом 2002–2008 рр. характерне випереджальне зростання імпорту: за 2002–2008 рр. експорт зріс у 2,5 разу, імпорт – у 5 разів (рис. 4) та зростання зовнішньоторговельного обороту більше ніж у 3 рази.

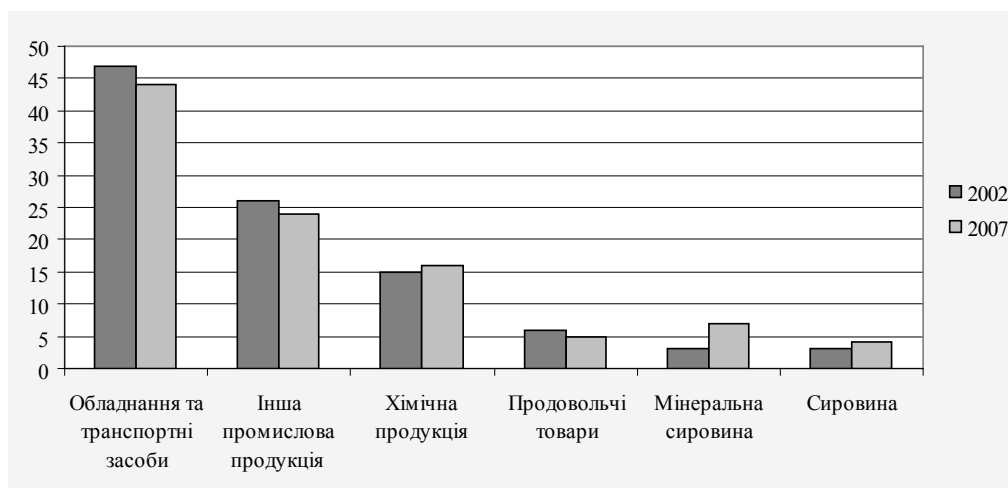
Головними партнерами України, як в експорті, так і в імпорті товарів залишаються Німеччина, Італія та Польща. Вагому частку товарної структури українського експорту до країн ЄС у 2007 році становили чорні метали – 24,4 %; енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки – 13,4 %; руди, шлаки та зола – 5,4 %, текстиль – 4,8 %, електричні машини та устаткування – 4,4 %, жири та олії – 4,3 %, вироби з чорних металів – 3,9 %.

Негативною тенденцією у співробітництві України з ЄС є закріплення структури експорту, яка не містить для України стратегічних перспектив. За ступенем пе-

перобки продукції 62,6 % експорту України в ЄС (2005–2008 рр.) становлять товари неповного виробничого циклу, 8,2 % – продукція сільського господарства і лише 29,2 % – продукція повного виробничого циклу.

Україна

Європейський союз (ЄС-27)

Рис. 3. Структура експорту основних товарів з України та Європейського союзу (ЄС-27) до країн світу за 2002–2007 рр., % *

* Складено за даними [6; 10].

Відповідно до моделі «соціально-ринкового господарства» першочерговим завданням держави має бути послідовне впровадження принципів соціально-ринкової економіки, яка характеризується розвиненими ринковими відносинами, високим рівнем економічного розвитку, політичною демократією, незалежними від уряду профспілками та об'єднаннями підприємців, гарантованим доступом до системи освіти та охорони здоров'я, розвинутою системою соціального захисту.

Досягнення європейських стандартів у соціальній сфері – рівня доходу, структури споживання, добробуту, зайнятості, фінансування соціальних програм, що за-

безпечують розвиток людських ресурсів, має не лише етичне, але й економічне значення, оскільки від цього залежить можливість включення в європейський ринок праці, доступ до ринку товарів і послуг, розвиток гуманітарного капіталу, формування широкого середнього класу та, врешті-решт, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності і включення в глобальну економічну систему.

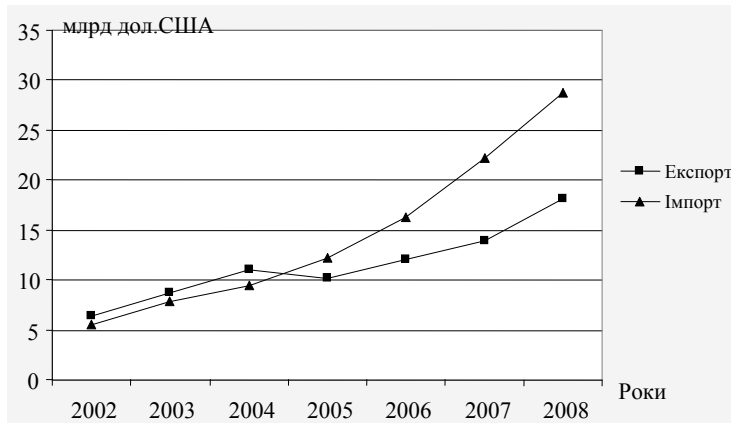

Рис. 4. Динаміка експорту й імпорту товарів України та ЄС за 2002–2008 рр., млрд дол. США*

* Складено за даними [7, 133].

На сьогодні проблеми соціального розвитку для України є надзвичайно складними та важливими, адже ринкові перетворення в країні протягом 1990-х рр. супроводжувалися значними втратами в соціальній сфері. Це поглибило розрив майже за всіма показниками економічного та соціального розвитку України, з одного боку, і держав – членів ЄС і навіть нових членів, які нещодавно приєдналися до ЄС, – з іншого. І це значно загострює проблеми реалізації завдань інтеграції України в економічний та соціальний простір ЄС.

Щодо розвитку трудового потенціалу, то за період 2000–2008 рр. у цілому простежувались тенденції позитивного використання трудового потенціалу України. Упродовж 2000–2008 рр. чисельність зайнятого населення віком 15–70 років (рис. 5), незважаючи на відомі негативні демографічні тенденції, зросла на 797,3 тис. осіб (на 4,0 %). На кінець 2008 року рівень зайнятості населення зріс до 59,3 % і досяг найвищого значення з 2000 року.

Незважаючи на позитивні тенденції щодо зростання рівня зайнятості населення в Україні, рівень зайнятості в країнах ЄС-27 залишається значно вищим за український (рис. 5). Станом на 2008 рік рівень зайнятості в ЄС-27 на 6,6 відсоткові пункти вище, ніж в Україні. Така ситуація є негативною, оскільки розвиток економіки України постійно зростає стрибкоподібними темпами, що не позначається на рівні зайнятості населення, яке за досліджуваний період постійно плавно зростає. В ЄС-27 рівень зайнятості та темпи розвитку економіки (ВВП) є взаємопов'язаними та мають однакові тенденції до зростання.

Період 2000–2008 рр. економічного розвитку України та країн ЄС супроводжувався поступовим зниженням рівня безробіття (рис. 6).

Рівень безробіття, визначений за методологією МОП, за період 2000–2008 рр. в Україні знизився до 6,4 % у 2008 році, що є найнижчим показником з 2000 року. Поряд із цим безробіття набуває дедалі більш вираженого структурного характеру, що

є відображенням нереформованості та диспропорційності ринку праці. Ринок праці характеризується неврівноваженою кон'юктурою, що поєднує в собі протилежні тенденції: дефіциту та надлишку праці.

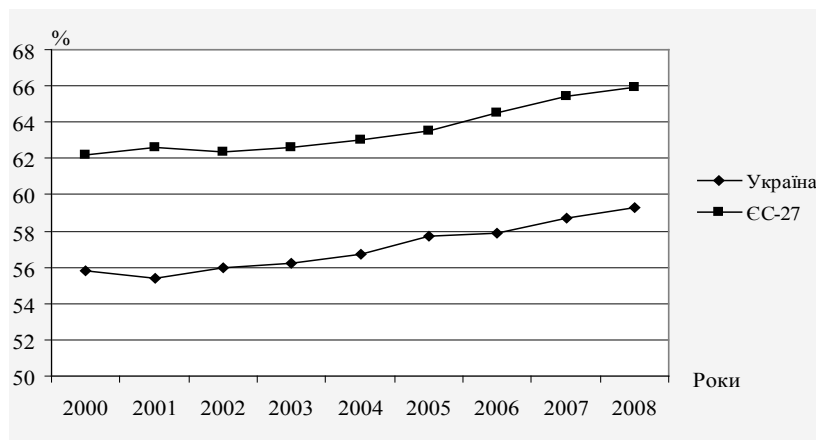

Рис. 5. Рівень зайнятості населення в Україні та ЄС-27 за 2000–2008 рр., %*

* Складено за даними [6; 7; 9; 10].

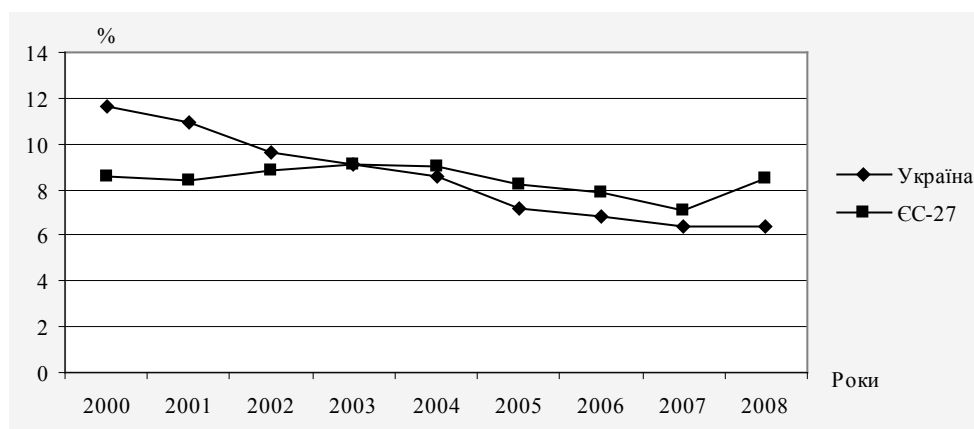

Рис. 6. Рівень безробіття в Україні та ЄС-27 за 2000–2008 рр., %*

* Складено за даними [6; 7; 9; 10].

Реальна динаміка якості життя населення засвідчує вельми слабкий позитивний вплив економічного зростання на стан соціальної сфери. Стабільно низька якість життя населення – результат насамперед відсутності стратегії соціальної політики. В умовах перманентних виборчих кампаній соціальна політика здебільшого реалізується в Україні як низка розрізнених рішень, які приймаються у відповідь на прямі загрози чи заради здобуття електоральних переваг.

Висновки. Розвиток країн ЄС-27 відповідає задекларованій моделі сталого економічного розвитку, тоді як для економіки України відсутній такий характер розвитку, що негативно позначається на загальному розвитку країни, видів економічної діяльності та регіонів.

Формування сучасної ринкової економіки європейського зразка передбачає як невід'ємну складову побудову соціальної держави, яка ґрунтується на соціальному

діалозі між громадянами та державою, працівниками та роботодавцями, виробниками та споживачами. Сьогодні можна констатувати, що для розвитку соціального діалогу в нашій країні вже є необхідні умови та складові відносин. Сформовано політико-правове поле для розвитку соціального діалогу й партнерства на тристоронній основі.

Інституалізація та подальший розвиток системи соціального діалогу, з належним урахуванням вітчизняної специфіки та використанням досвіду європейських держав, сприятиме підвищенню ефективності соціального партнерства в Україні, зниженню рівня соціальної напруженості та активізації конструктивного потенціалу суспільства на вирішення завдань соціально-економічного розвитку.

Між тим загострення соціальної напруженості на фоні явищ світової фінансової кризи та макроекономічної кризи в Україні засвідчують наявність значних суперечностей та нескоординованості дій соціальних партнерів, відсутність механізмів формування соціального консенсусу та спільної участі у виробленні принципово важливих рішень.

Отже, швидкі темпи економічного розвитку в Україні не знаходять належного відбиття в розвитку промисловості та поліпшення якості життя населення. Така ситуація перешкоджає подальшому просуванню країни шляхом соціально-економічного прогресу, європейської інтеграції, зміцнення її глобальної конкурентоспроможності, блокує формування соціально орієнтованої ринкової економіки та збільшує розрив у розвитку між країнами ЄС та Україною.

Бібліографічні посилання

1. **Багратян Г. А.** Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання / Г. А. Багратян, І. С. Кравченко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 33–41.
2. **Воротін В. Є.** Соціально-економічний розвиток України / В. Є. Воротін, Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 38 с.
3. Економічний розвиток України // Бюлетень Національного банку України. – 2009. – № 4. – С. 11–17.
4. **Жаліло Я. А.** Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / Я. А. Жаліло [та ін.]; за ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 88 с.
5. Зовнішньоторговельний баланс України: експрес-випуск, Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
6. Статистичний щорічник України за 2007 рік / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ТОВ «Видавництво «Консультант», 2008. – 572 с.
7. Україна у цифрах – 2008 рік: Статистичний збірник. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 260 с.
8. Access mode: European community of statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europa.eu.int
9. Europe in figures. Eurostat yearbook 2009: Economy. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. – 62 p.
10. Key figures on Europe – 2008. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. – 236 p.

Надійшла до редколегії 10.02.10.

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА АЗЕРБАЙДЖАНУ В РАМКАХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Проаналізовано двосторонні економічні відносини України та Азербайджану, підходи до організації їх спільної діяльності в міжнародних організаціях, таких як ОЧЕС, ГУАМ, СНД. Проаналізовано економічні показники розвитку сучасного Азербайджану, розвиток спільної економічної діяльності підприємств України і Азербайджану, його фінансової сфери, розвиток енергетичної галузі та транзитні можливості обох країн.

Ключові слова: Україна, Азербайджан, діяльність, міжнародні організації, ОЧЕС, ГУАМ, СНД, економічні показники, підприємства, фінансова сфера, енергетична галузь, транзитні можливості.

Вступ. Проблеми регіонального співробітництва України з країнами – учасниками ОЧЕС досить широко висвітлюються у працях відомих учених-економістів України. Плідно працюють над тематикою розвитку відносин у країнах чорноморського регіону науковці Донецького національного університету під керівництвом проф. Ю. В. Макогона. Ними досліджуються проблеми та перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-східної Європи в межах Чорноморського економічного співробітництва та ГУАМ. Досліджуються ці проблеми асоціацією економістів-міжнародників України. Під головуванням проф. А. С. Філіпенка в Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара пройшло засідання Всеукраїнської громадської організації економістів-міжнародників, у рамках якого відбувся науково-практичний семінар «ОЧЕС: регіоналізм та нові можливості глобальної економіки». Під час роботи семінару розглядалися такі проблеми, як: теоретико-методологічні основи визначення сучасного регіоналізму в світогосподарському розвитку, розвиток зовнішньо-економічних зв'язків України та Туреччини, інституалізація системи економічної безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні, перспективи розвитку газотранспортних проектів у регіоні ЧЕС, активізація економічного співробітництва в рамках ГУАМ, розвиток ринку туристичних послуг України в умовах конкуренції країн ОЧЕС та інші. Серед фахівців, які виступали в доповідях та дискутували із цих питань, такі відомі науковці, як М. І. Макаренко, Н. П. Мешко, Ю. В. Орловська, О. М. Сазонець, Н. В. Стукало, С. Ю. Хамініч. Наукові здобутки цих фахівців дозволяють зробити висновок про актуальність подальших досліджень інтеграції економіки України в системі регіональних господарських зв'язків Каспійсько-Чорноморського регіону. Особливу актуальність це питання має для відносин України та Азербайджану.

Постановка завдання. Україна й Азербайджан мають досить тривалу історію розвитку двостороннього співробітництва. Уперше на офіційному рівні дипломатичні відносини були встановлені в 1920 році. Але й до того ці відносини успішно розвивалися. Вони мають активний розвиток і сьогодні. Безумовно, одним із важливих аспектів у відносинах між Азербайджаном та Україною є співробітництво в економічній сфері. Розвиток азербайджано-українських економічних відносин обумовлений сформованими в минулому тісними й багатобічними виробничими та науково-технічними зв'язками, спільними стратегічними інтересами. Економічні

труднощі, необхідність створення нових умов, механізмів економічної взаємодії, заохочення підприємництва й погодженого руху до ринку в інтересах споживачів роблять досить актуальним налагодження повноцінного співробітництва між обома державами.

Україна й Азербайджан беруть активну участь в ОЧЕС, що створювалася відповідно до Стамбульської декларації від 25 червня 1992 року як частина європейського економічного простору з ініціативи Президента Туреччини Т. Озала. Важливо, що ці країни ввійшли в коло інтересів Європейського Союзу і як пов'язані між собою транзитом, і як джерела енергоносіїв. У подальшій перспективі може створитися мережа контактів Європи й Азії, якщо будуть налагоджені надійні дружні взаємовигідні зв'язки по лінії Балкани (з виходом на Дунай) – Україна – Грузія – Азербайджан – Центральна Азія. Можна зробити висновок, що обидві держави – Україна й Азербайджан мають геополітичну цінність, і для України важливо підтримувати стабільність зовнішніх відносин зі своїми союзниками.

Тому метою статті є виявлення та дослідження основних завдань щодо здійснення можливості налагодження прямих контактів і надання повної волі діяльності безпосередніх суб'єктів господарювання на базі чинного законодавства. Особлива увага приділялася недопущенню деінтеграції таких компонентів економічної інфраструктури, як транспорт, зв'язок, енергетика й ін. Основне місце в українсько-азербайджанському економічному співробітництві займає проблема транспортування азербайджанської нафти в Україну. Методологічну базу дослідження сформували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, відповідні законодавчо-нормативні акти, інформаційно-статистичні матеріали Держкомстату Азербайджану. Задля досягнення мети дослідження застосовувались методи аналізу та синтезу, системного узагальнення, порівняння, динамічних рядів.

Результати. Договірно-правова база між Україною й Азербайджанською Республікою нараховує більше 90 документів, які присвячені економічним і гуманітарним питанням. Серед них необхідно відзначити Договір про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною й Азербайджанською Республікою 1992 року, Договір про економічне співробітництво на 2000–2009 рр., підписаний у 2000 році. З Договору про дружбу, співробітництво й партнерство між Україною та Азербайджанською Республікою випливає, що країни, опираючись на дружні зв'язки й традиції добрих відносин, які склалися історично між їх народами, будуть розвивати свої відносини як дружні держави. Вони зобов'язуються неухильно керуватися засадами взаємоповаги до свого державного суверенітету й незалежності, рівноправності та невтручання у внутрішні справи одна одної, незастосування сили або погрози силою, територіальної цілісності непорушності границь, мирного врегулювання спорів, поваги прав людини й основних свобод, сумлінного виконання зобов'язань, а також іншими загальновизнаними нормами міжнародного права. Сторони будуть консультуватися з питань зміцнення миру, підвищення стабільності й безпеки, як у глобальному, так і в регіональному масштабі.

Основним документом, що визначає перспективне економічне співробітництво Азербайджанської Республіки з Україною, є Договір про економічне співробітництво на 2000–2009 рр., складовими частинами якого є Програма довгострокового економічного співробітництва, заходи щодо її реалізації, де визначені конкретні напрямки економічного співробітництва за галузями. Цим документом закладена основа подальшого розвитку двосторонніх економічних відносин. Відповідно до Програми довгострокового економічного співробітництва на 2000–2009 рр. між Азербайджанською Республікою й Україною АТЗТ «Гідромашсервіс» та АОТ «Запоріжтрансфор-

матор» було створене в Азербайджані спільне підприємство з виробництва й ремонту масляних трансформаторів [6].

Міжнародні автомобільні перевезення регулюються двосторонніми міжурядовими угодами, а також багатосторонніми угодами ТРАСЕКА й ОЧЕС. Автотранспортні адміністрації обох країн підтримують постійний зв'язок, роблять обмін бланками дозволів (близько 250 на 2008 рік, що значно перевершує попередній показник). Важливим напрямком співробітництва між Азербайджанською Республікою та Україною є реалізація підписаної ще 8 вересня 1998 року в Баку Основної багатосторонньої угоди про міжнародний транспорт щодо розвитку коридору Європа – Кавказ – Азія, що створило сприятливий ґрунт для подальшого розвитку як транспортних зв'язків, так і торговельно-економічних відносин.

Так само однією з головних угод у частині реалізації двостороннього співробітництва між країнами виступає Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Азербайджанської Республіки про безвізові поїздки громадян від 07.02.03 р., відповідно до якої громадяни держави однієї сторони незалежно від місця їх постійного проживання можуть виїжджати, направляючись транзитом, або перебувати на території держави іншої сторони без віз при дотриманні правил перебування й реєстрації, які діють у цій державі.

Азербайджан та Україна також є членами СНД. Дана організація утворена з 1991 року на території колишнього СРСР і складається з 11 держав: Азербайджану, Вірменії, Білорусії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменії, України й Узбекистану. У 1992 році був підписаний Статут СНД, що визначає мету й принципи діяльності Співдружності. Головною метою СНД є співробітництво в політичній, економічній, гуманітарній, екологічній і культурній сферах. Статут організації передбачає широкий діапазон функцій СНД, серед них не тільки співробітництво у сфері економіки, але й колективна безпека, військово-політичне співробітництво, запобігання конфліктам та ін. Практично не всі країни погодилися співробітничати у всіх цих сферах. Що ж стосується Азербайджану й України, то обидві держави не ведуть активну політику в рамках СНД і беруть участь у ній номінально. На підтвердження цього можна привести той факт, що АР підписала Угоду про створення СНД, а Україна у свою чергу не ратифікувала Статут організації. Таким чином, де-юре українська держава навіть не є державою – членом СНД, хоча й належать до держав-засновників і держав-учасників Співдружності [12].

Нормативно-правова база між країнами постійно поповнюється новими документами. Зокрема, під час 4-го засідання Спільної міжурядової україно-азербайджанської комісії з питань економічного співробітництва в 2002 році був підписаний ряд двосторонніх угод про співробітництво у сфері охорони авторського права, про безвізові поїздки громадян, про виробничу кооперацію та спеціалізацію виробництва в галузі залізничного транспорту тощо.

У рамках візиту Президента Азербайджанської Республіки у 2008 році до України були підписані такі двосторонні документи: Декларація про дружбу та стратегічне партнерство між Україною й Азербайджаном; Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у сфері інформатизації та інформаційних технологій; Угода між Кабінетом Міністрів України й Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво у сфері розвитку державної служби; Програма співробітництва у сфері молодіжної політики та спорту між Міністерством України у справах родини, молоді та спорту і Міністерством молоді та спорту Азербайджанської Республіки на 2008–2009 рр.; Протокол про співробітництво між Міністерством культури й туризму України та Міністерством культури

й туризму Азербайджанської Республіки на 2008–2012 рр.; Меморандум про взаєморозуміння між Державною комісією із цінних паперів і фондового ринку України та Державним комітетом із цінних паперів при Президенті Азербайджанської Республіки [7]. Угода між Міністерствами охорони здоров'я про співробітництво в галузі медицини й охорони здоров'я; Угода між Міністерствами праці про співробітництво у сфері праці, зайнятості й соціального захисту; Угода про виробничу кооперацію та спеціалізацію виробництва в галузі залізничного транспорту між залізничними адміністраціями; Угода про співробітництво між податковими адміністраціями; Угода про співробітництво між Міністерствами юстиції.

Хід реалізації підписаних документів і досягнутих домовленостей є предметом обов'язкового обговорення Спільної міжурядової азербайджано-української комісії з питань економічного співробітництва, покликаної оперативно вирішувати проблеми [6]. Отже, двостороннє співробітництво між країнами почалося ще на початку ХХ ст. і складається з таких етапів: перший – формування відносин у часи Царської Росії, другий етап – під час існування УНР, третій етап – розвиток відносин у складі СРСР і останній етап – із проголошенням незалежності обох держав і до наших днів.

Особливо актуальними для науковців України є дослідження сучасного стану розвитку економіки Азербайджану, яка бурхливо розвивається. Обсяг ВВП країни в січні – червні 2007 року становив 24,662 млрд дол. США, що на 35,1 % перевищує показник аналогічного періоду 2006 року, ВВП на душу населення – 1265,0 манатів (1461,5 дол. США, +34,6 % на 1 червня 2006 року). У структурі ВВП частка промислових галузей становить 62,2 %, сільського господарства – 4 %, будівництва – 6,7 %, транспорту – 5,4 %, зв'язку – 1,6 %, соціальних та інших послуг – 20,05 %, податків – 7,04 %.

Зовнішній борг Азербайджану, за даними Комітету статистики республіки, у першому півріччі 2007 року збільшився на 5,9 % і становить 2 млрд 89,1 млн дол. США, але при цьому його частка скоротилася стосовно ВВП із 9,9 до 7,7 %. Основні соціально-економічні показники наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні соціально-економічні показники Азербайджану в 2005–2007 рр. [8]

Показники	2006	2006 / 2005, %	2007	2007 / 2006, %
1	2	3	4	5
ВВП (млн дол. США)	19 852	134,5	24 661,8	135,1
ВВП на душу населення (дол. США)	1 166,5	133	1 461,5	134,6
Промислова продукція (роботи, послуги) (млн дол. США)	16 172,3	136,6	21 246,2	135,6
Виробництво електроенергії (млрд кВт/ч) *	23,8	106,7	25,622	90,2
Продукція сільського господарства (млн дол. США)	2 120,7	100,9	1 997,6	104,8
Загальний обсяг вантажоперевезень всіма видами транспорту (млн тонн)	145,1	113	159,4	118
Обсяг послуг зв'язку (млн дол. США)	640	124	710,4	119,1
Платні послуги населенню (млн дол. США)	1 567,8	142,1	2 284,4	132,5
Роздрібний товарообіг (млн дол. США)	6 447,6	113,5	8 124	114,4
Зовнішньоторговельний товарообіг (млрд дол. США)	11,6	135,9	9 972,22	98,8

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
тому числі:				
експорт (млрд дол. США)	6,3	135,9	5,1	86,6
імпорт (млрд дол. США)	5,3	125	4,9	115,9
Валютні резерви (млрд дол. США)**			10	—
Доходи державного бюджету (млн дол. США)	4 343,1	188,8	5 966,4	166,9
Витрати державного бюджету (млн дол. США)	4 230,3	176,7	5 280	158,4
Профіцит державного бюджету (млн дол. США)	115,7	—	686,4	—
Грошові доходи населення (млн дол. США)	10 283,5	123,4	11 955	119,3
Грошові доходи на душу населення (дол. США)	1 331,4	122	1 644	136,8
Середньомісячна заробітна плата (дол. США)	158,2	119,8	394,4	126,4
Середньомісячна пенсія (дол. США)	47	—	—	—
Чисельність зареєстрованих безробітних, чол.	53 862	95,6	104 284	94,1
Індекс споживчих цін, %	x	108,3	x	116
Чисельність населення (млн чол.)	8,436	—	—	—

* Станом на 01–07.2007 р.; ** станом на 01.06.07, включаючи валютні резерви НБА та ГНФАР.

Обсяг промислового виробництва у 2007 році збільшився в порівнянні з аналогічним періодом 2006 року на 35,6 % – до 21 млрд дол. США. Обсяг виробництва гуми й пластмаси виріс на 92,9 %, машин й устаткування – у 2,5 рази, транспортних засобів та устаткування – на 93,7 %, продуктів харчування – на 12,5 %, будівельних матеріалів – на 14,4 %.

Азербайджан відрізняється більшою розмаїтістю природних ресурсів. Головним природним багатством країни є нафта й газ. Є достатня база для розвитку чорної та кольорової металургії – промислові запаси заліза, алунітів, міді, цинку, свинцю, вісмуту, кобальту. Основні галузі промисловості – нафтогазовидобувна, нафтопереробна, хімічна й нафтохімічна (мінеральні добрива, синтетичний каучук, шини), машинобудування (у т. ч. хімічне й нафтове, електротехнічна та радіоелектронна промисловість, судноремонт), харчова (у т. ч. виробництво консерви, чайна, виноробна), які характеризуються в останні роки відносно високими темпами зростання.

Видобуток нафти в Азербайджані в січні – червні 2007 року становив 21 млн тонн зі зростанням на 45,2 % у порівнянні з аналогічним показником 2006 року, газу – 4,5 млрд м³ (зростання на 32,9 % у порівнянні з аналогічним періодом 2006 року).

Основа транспортної мережі республіки – залізничні магістралі, що забезпечують 60 % усього вантажообігу. Перевозяться нафтопродукти, руда, мінеральні добрива, сільськогосподарська продукція. У країні діють близько 30 аеропортів. Обсяг вантажоперевезень на всіх видах транспорту в першому півріччі 2007 року становив 79,7 млн тонн, що на 18,0 % перевищує показник аналогічного періоду 2006 року. Вантажообіг зріс у 2,7 рази. По залізниці в січні – червні 2007 року перевезено 14,2 млн тонн вантажів, що на 7,0 % менше показника аналогічного періоду 2006 року. Через скорочення транзитних вантажів на 30,6 % зменшився обсяг морських перевезень, становлячи 4,9 млн тонн вантажів. У структурі перевезень 61,8 % доводиться на нафту й нафтопродукти, 39,2 % – суховантажні судна. Обсяг вантажоперевезень автомобільним транспортом сягав 38,5 млн тонн (+8,7 %). Магістральними нафтопроводами транспортовано за звітний період 19,1 млн тонн нафти, з них 13,3 млн тонн маршрутом Баку – Тбілісі – Джейхан. Магістральними газопроводами

в першому півріччі транспортовано 4,3 млрд м³ газу, що на 19,4 % менше того ж періоду минулого року.

Особливістю розвитку банківської системи Азербайджану є стабільно високі темпи зростання, незважаючи на вплив світової фінансової кризи. Всупереч розхожій думці про те, що кількість банків у країні набагато перевищує потреби економіки, тільки у 2008 році розширення філіальних мереж становило 16,9 %, що означає створення 45 діючими банками 82 нових філій. Характерно, що відкриття офісу (за рідкісним винятком) здійснюється при його розрахованій комерційній доцільності, а, отже, 567 філій і відділень комерційних банків повинні бути завантажені роботою. Зокрема, основний обсяг роботи, як показує статистика Національного банку Азербайджану, доводиться на п'ять найбільших банківських структур. Так, на цій групі лідерів сконцентровано 62,63 % активів банківської системи, 65,47 % сукупних зобов'язань, 45,09 % сукупного капіталу банків. Перша п'ятірка має також у своєму розпорядженні 71,46 % наявних коштів, 63,28 % кредитного портфеля, 72,33 % депозитів юридичних осіб й 50,01 % внесків фізичних осіб.

Позитивні зміни відбувалися на тлі глобальної фінансової кризи, що негативно відобразилась на банківських ринках. За кордоном банки втрачали клієнтів, банкрутували, створювали ланцюгову реакцію в промисловості. На азербайджанській банківській системі вплив кризи позначився у вигляді скорочення обсягу чистих міжнародних резервів (ЧМР) у серпні – листопаді (на 14,5 %), хоча річне зростання цього показника становило 40,55 %. Крім того, тимчасово довелося призупинити споживче кредитування, і за наявними даними ця функція відновлена далеко не всіма банками й не в повному обсязі.

На цій підставі можна вважати, що для збереження стабільності на ринку учасникам банківського сектора навіть не довелося нічим жертвувати. Рейтингові оцінки найбільших банківських установ Азербайджану станом на 01.01.09 р. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Рейтингові оцінки найбільших банківських установ Азербайджану станом на 01.01.09 р. [8]

Емітент/Емісія	Рейтингові агентства		
	Standard&Poor's	Moody's Investors Service	Fitch Ratings
Access Bank			BB+/Стабільний
AGBank	B-/Стабільний		B-/Стабільний
Standard Insurance, Азербайджан		B1	
Азербайджан	BB+/Стабільний	Ba1/Позитивний	BB+/Стабільний
Азердемірйолбанк			B-/Стабільний
Банк Республіка		B2/Стабільний	
Банк Стандарт		B1/Стабільний	
Капітал Банк, Азербайджан		B1/Стабільний	B+/Стабільний
Міжнародний Банк Азербайджану		Ba2/Позитивний	BB+/Стабільний
Технікабанк		B2/Негативний	B-/Стабільний
Емісія Технікабанк, 2009 (LPN)			B-
ЮніБанк		B2/Негативний	B-/Стабільний

Необхідно підкреслити, що у 2008 році, незважаючи на кризу ліквідності у світовій фінансовій системі, суверенні рейтинги Азербайджану залишаються на докризовому рівні. Це відзначають відомі рейтингові агенції (табл. 3).

Таблиця 3

Суверенний рейтинг Азербайджану [8]

Рейтингове агентство	Шкала	Дата присвоєння рейтингу	Рейтинг	Прогноз
Standard&Poor's	Міжн. шкала в ін. вал.	16.12.08 р.	BB+	Стабільний
Moody's Investors Service	Міжн. шкала в ін. вал.	30.07.08 р.	Ba1	Позитивний
14.09.06 р.	Ba1	Стабільний		
Fitch Ratings	Міжн. шкала в ін. вал.	29.02.08 р.	BB+	Стабільний
05.02.07 р.	BB+	Стабільний	–	–

Також необхідно відзначити високі показники конкурентоспроможності Азербайджанської Республіки як серед країн СНД, так і серед країн Східної Європи та Близького Сходу, які опубліковані Всесвітнім економічним форумом 2009–2010 рр. Їх дані наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Рейтинг глобальної конкурентоспроможності країн у 2009–2010 рр. [9]

Країна	The global competitiveness index, 2009–2010	The global competitiveness index, 2008–2009	
	Рейтинг	Оцінка	Рейтинг
Азербайджан	51	4,3	69
Туреччина	61	4,16	63
Російська Федерація	63	4,15	51
Румунія	64	4,11	68
Греція	71	4,04	67
Болгарія	76	4,02	76
Україна	82	3,95	72
Грузія	90	3,81	90
Вірменія	97	3,71	97

Рейтинги конкурентоспроможності засновані на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів опитування керівників компаній – великого щорічного дослідження, що проводиться Всесвітнім економічним форумом разом із мережею партнерських організацій – провідних дослідницьких інститутів і компаній у країнах, аналізованих у звіті. Цього року більше 11 000 лідерів бізнесу були опитані в 134 державах. Анкета складена так, щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат. У звіт також включено докладний огляд сильних і слабких сторін конкурентоспроможності країн, що уможливило визначення пріоритетних галузей для формулювання політики економічного розвитку та ключових реформ.

Між Азербайджаном й Україною діє режим вільної торгівлі на підставі Угоди між Урядом Азербайджанської Республіки та Урядом України про вільну торгівлю, підписаної в Баку 28.07.95 р. [10].

В Азербайджані на сьогоднішній день створені сприятливі умови для розвитку підприємництва, про що свідчать найвищі оцінки конкурентоспроможності економіки, озвучені на міжнародному економічному форумі в Довосі, Швейцарія.

Важливим фактором розвитку ділових відносин є розвиток транспортного сполучення. Українські авіалінії «Аеросвіт» планують початок польотів у різні регіони Азербайджану у 2010 році. Авіалінії, що працюють в Азербайджані з 1994 року, шукають можливість організувати прямі рейси в Гянджу, друге по величині місто в Азербайджані, а потім в Автономну Республіку Нахічевань. Планується також з'єднати Баку з містами України, які часто є місцями відпочинку туристів з Азербайджану. Велика кількість азербайджанців віддають перевагу відпустці на українських курортах, особливо у Львові.

22 травня 2008 року в Києві відбулася офіційна церемонія зустрічі Президентів України та Азербайджану, у результаті проведеного заходу глави держав підписали Декларацію про дружбу та стратегічне партнерство, а також Статут Ради Президентів України й Азербайджанської Республіки. 23 травня 2008 року в Секретаріаті Президента України пройшов Саміт із питань енергетичної безпеки, на якому учасники обговорили хід реалізації проекту Євразійського нафтотранспортного коридору на базі українського нафтопроводу «Одеса–Броди» і питання створення Балто-Чорноморо-Каспійського енергетичного простору. За підсумками Саміту учасники підписали Київську декларацію про принципи глобальної енергетичної безпеки [11]. Для вирішення питань двостороннього співробітництва створена й успішно проводить свою діяльність Азербайджансько-українська міжурядова комісія, яка провела 6 засідань.

Як Україна, так і Азербайджан приділяють значну увагу співробітництву в рамках міжнародних організацій, таких, як ООН, МВФ, МБРР, ЄБРР, ОБСЄ, ОЧЕС, ведуть дипломатичну й законодавчо-нормативну роботу, щоб забезпечити вступ до СОТ Азербайджану. Незважаючи на позицію сусідніх держав, Азербайджан і Україна чітко заявили про своє бажання вступити в ЄС і НАТО. Спільним для України й АР є членство в Раді Європи, а також існування складності з Парламентською асамблеєю РЄ. Моніторинг ситуації й технічна допомога з боку РЄ у вирішенні деяких питань не були б зайвими, але для країн важко сприйняти очевидний прояв подвійного стандарту стосовно них.

Намагаючись наблизитися до євроатлантичних оборонних структур, дві країни активно співпрацюють у рамках програми «Партнерство заради миру». Проводяться загальні навчання, здійснюється обмін офіцерського складу для навчання й підвищення кваліфікації. Азербайджан у рамках цієї програми також працює разом із Туреччиною. Наприклад, був організований науковий семінар із питань безпеки трубопроводів.

Висновки. У геополітичному відношенні Чорноморський регіон є дуже важливим для України й Азербайджану, як з погляду їх економічних інтересів, так і з позиції національної безпеки держав. Для України величезне значення мають широко-масштабні комунікаційні проекти в рамках ОЧЕС щодо будівництва автомагістралей навколо Чорного моря та системи магістральних трубопроводів для транзиту нафти й газу із Центральної Азії, Закавказзя, Близького й Середнього Сходу в Європу. Головними стратегічними інтересами України й АР у регіоні Чорного моря є: диверсифікованість джерел енергоресурсів за рахунок запасів Каспійського моря, які за своїми обсягами значно перевищують запаси країн Близького Сходу; використання території України для їх транспортування маршрутом Схід – Захід, Захід – Схід; вихід на

ринки Близького Сходу за рахунок транспортних коридорів по осі Північ – Південь й у протилежному напрямку; ліквідація погроз власної безпеки за рахунок погроз східного походження: нелегальна міграція, наркоторгівля й торгівля людьми, поширення зброї.

Основними завданнями участі України й Азербайджану в ОЧЕС є, по-перше, необхідність зробити переоцінку системи пріоритетів у відносинах із державами регіону в рамках ОЧЕС.

По-друге, продовження роботи над змінами законодавчої бази, що забезпечує міждержавне регіональне співробітництво й створює сприятливий інвестиційний клімат у регіоні, а також проведення політики залучення всіх країн – учасниць ОЧЕС для детальної розробки й узгодження внутрішньодержавного законодавства між країнами, розробки загальних підходів до здійснення зовнішньоекономічної діяльності ОЧЕС.

По-третє, скоординована своєї політики досягнення європейських стандартів, економічного розвитку в країнах і переведення економіки на нову інноваційну базу розвитку. Для цього Україна й Азербайджан повинні проводити політику активного розвитку інноваційних проєктів, спрямованих на формування інноваційного виробництва інфраструктури регіонального економічного співробітництва та продовжувати розробку проєктів, що стосуються модернізації нафтопереробних заводів, зокрема терміналів на берегах Чорного моря для приймання нафти й газу. Необхідним є здійснення наукових досліджень з іноземними фірмами по використанню нетрадиційних джерел енергії. Велику увагу потрібно приділити питанню створення зони вільної торгівлі на території країн – учасниць, що може бути здійснене в руслі формування європейського економічного простору.

Отже, Україна та Азербайджан приділяють значну увагу співробітництву в рамках регіональних організацій, таких як ОЧЕС, ГУАМ, СНД. Таке співробітництво покликане не тільки забезпечити формування нормативно-правової бази, але й сприяти розвитку країн в економічній, політичній, енергетичній галузі та сфері торговельних відносин. Також участь у регіональних організаціях підвищує імідж країн на світовій арені й наближає до європейських стандартів.

Особливої актуальності набули інфраструктурні напрямки співробітництва, такі як забезпечення транзиту енергоносіїв території країн – членів ОЧЕС, а також будівництво європейського транспортних коридорів у регіоні. Головними стратегічними інтересами України й АР у регіоні Чорного моря є диверсифікованість джерел енергоресурсів, використання території України для їх транспортування та вихід на ринки Близького Сходу.

ГУАМ зміцнює позиції двох країн у реалізації проєктів створення енергетичних і транспортних коридорів, забезпеченні безпеки регіонів, а також здійсненні інтеграції в європейські та євроатлантичні структури.

Взаємодія в рамках ОЧЕС, ГУАМ і СНД сприяє здійсненню основних цілей і завдань зовнішньополітичної діяльності держав, які збігаються з національними інтересами України й Азербайджану, забезпечуючи їх стратегічне партнерство.

Бібліографічні посилання

1. **Лемеха С.** Прикордонне партнерство «четвірки»: мета, стратегія, конкретні кроки (Євроатлантична група радників ГУАМ–США) / С. Лемеха // День. – 2006. – № 211. – С. 4.
2. **Власов Н.** Внешнеполитические процессы в СНГ. Современные международные отношения / Н. Власов. – М. : Наука, 2008. – 453 с.

3. **Сивачёк А.** Бизнес – Форум Украина – Азербайджан / А. Сивалёк // Мосты Дружбы. Украина – Азербайджан. Международное общественно-политическое и деловое издание украино-азербайджанской торгово-коммерческой палаты. 2008. – № 1 (5). – С. 16–18.
4. **Аббасов Ч. М.** Пути интеграции Азербайджана в мировую экономику / Ч. М. Аббасов. – Баку : Элм, 2005. – 263 с.
5. Міністерство іноземних справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/azerbaijan/>
6. **Логинов Я.** Президенти договаривались о Каспийской нефти (обзор энергетического саммита, состоявшегося в Кракове 11–13 мая 2007 г.) / Я. Логинов // Зеркало недели. – 2007. – № 19, 19 мая. – С. 4.
7. **Парахонский Б.** Страны Черноморского региона и европейская безопасность / Б. Парахонский // Центральная Азия и Кавказ. – 2008. – № 2. – С. 80–85.
8. Госкомстат Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.azstat.org>
9. The Global Competitiveness Index 2009–2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/en/index.htm>
10. Угода між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про вільну торгівлю. Угоду ратифіковано Законом № 335/96-ВР від 12.07.96 р.
11. Тематический сборник материалов украинско-азербайджанского сотрудничества. – 2007–2008. – № 5.
12. **Фаталиев Ф.** Отношения Азербайджана с государствами – участниками СНГ / Ф. Фаталиев // История и её проблемы. – 2008. – № 1. – С. 89–97.
13. Госкомстат Азербайджанской Республики, данные за 01.11.08 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.gov.az
14. **Гончаренко А.** ГУАМ и проблемы безопасности Черноморско-Каспийского региона / А. Гончаренко // Центральная Азия и Кавказ. – 2007. – № 3. – С. 55–62.
15. **Гасанов А.** Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана. / А. Гасанов. – Б. : «Şərg – Qərb», 2007. – 904 с.
16. **Шукюрюв И.** Дипломатия мира (Об итогах визитов Президента Азербайджанской Республики Г. Алиева в зарубежные страны. 1997–2001). – Б. : «Şərg – Qərb», 2007. – 309 с.
17. **Чекаленко Л.** Азербайджанська Республіка / Л. Д. Чекаленко // Зовнішня політика України. – К. : Либідь, 2006. – 712 с.
18. **Сергеев П.** Нефтегазовая промышленность Норвегии / П. Сергеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – № 4. – С. 11–17.
19. Тематический сборник материалов украинско-азербайджанского сотрудничества. – 2008. – № 6.
20. **Мухсинова Л.** Формирование энергетической безопасности Азербайджана в условиях глобализации / Л. Мухсинова, Н. Рафибейли // Азербайджанское нефтяное хозяйство. – 2005. – № 8. – С.54–61.

Надійшла до редколегії 16.02.10.

О. М. Сазонець, Є. В. Найденко

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ
ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ**

Досліджено та сформульовано економічні основи інформатизації, яка на сучасному етапі виступає основою для впровадження інноваційного типу розвитку суспільства у всьому світі. Розглянуто взаємозв'язок процесів глобалізації та інформатизації, досліджено значимість інформатизації та її місце на міжнародній арені. Розкрито економічну сутність категорії «інформація», що є основою якісних змін на всіх етапах людського розвитку.

Ключові слова: інформатизація, глобалізація, інформація, інформаційне суспільство, постіндустриальне суспільство, інформаційно-комунікативні технології (ІКТ), інформаційні системи (ІС).

Вступ. Актуальність теми дослідження такого процесу як інформатизація обумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку людства створення локальних, глобальних та будь-яких інших мереж зовсім не є підґрунтям для вдалого досягнення та вирішення головних завдань у програмах інформатизації на всіх рівнях. У ХХІ ст. характерними рисами розвитку людської цивілізації стали радикальні перетворення в економіці, науці, освіті, культурі, які були викликані принципово новою роллю інформації, знань, інформаційних та комунікативних технологій у сучасному світі. Визначальним фактором економічного розвитку будь-якої держави стають можливості вітчизняних підприємств, що виробляють товари та послуги, використовувати інформацію, інформаційні технології та інтелектуальний потенціал свої робітників.

В умовах сьогодення зростає значення інформатизації в усіх сферах суспільного розвитку, неоднозначність її соціально-економічних наслідків в умовах глобалізації світового економічного простору, що потребує глибокого та системного вивчення теоретичних та практичних аспектів нової економіки, формування та розвиток якої відбувається під впливом сучасних інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ).

Розвиток та значне поширення ІКТ є глобальною тенденцією науково-технічного прогресу останніх десятиліть, що призвело до значних змін практично в усіх сферах людської діяльності. Використання ІКТ має суттєве значення для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, розширення можливостей її інтеграції до світової господарської системи, підвищення ефективності державного управління та місцевого саморегулювання та ін.

На сьогодні питання інформатизації вивчає велика кількість як зарубіжних, так і російських та вітчизняних вчених. Серед зарубіжних авторів найпершим та найголовнішим слід вважати Мануеля Кастельса, який став першим вченим, прихильником теорії «нової економіки», тобто інформаційної та глобальної економіки. Саме він став прихильником інформатизації і наполягав на тому, що сучасна економіка залежить від властивостей підприємств та держав генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію, що базується на знанні.

Питання інформатизації також були висвітлені у працях російських та українських вчених, таких як Р. Брусік, Е. Іванова, В. Новак, Б. Славін, А. Ступицький, А. Шевчук, А. Чухно та інших, які в основному розглядають використання та розвиток інформатизації як одного з найважливіших напрямків розвитку економіки, а всі інші питання для цих авторів не є суттєво важливими.

Над проблематикою інформатизації працювали такі відомі вчені, як Д. Богиня та Г. Волинський (абстрагували такі аспекти глобалізації, як «вестернізація», формування міжнародного (західного) стандарту життя й поширення системи цінностей, притаманної найбільш розвинутим і багатим країнам), О. Богульський (розглянув механізми розв'язання економічних суперечностей у перехідній економіці) [2].

Процес інформатизації усіх сфер сучасного суспільства охоплює значне коло проблем, серед яких не вирішеними залишаються питання саме регулювання інформатизації як на підприємствах, у країнах, так і у світі в цілому; не приділяється достатньо уваги питанням, що стосуються місця та ролі інформації та інформатизації в сучасному суспільстві, а також її впливу на соціально-економічний стан країн. Також інформатизація не розглядається з точки зору основної рушійної сили розвитку процесу створення нової економіки на шляху до інформаційного суспільства в умовах глобалізації світової економіки, науки, освіти тощо.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд інформатизації як необхідного процесу для перетворення постіндустріального суспільства в інформаційне, виділення основних складових частин цього процесу, дослідження його розвитку в умовах глобалізації економічних систем та перспектив його впровадження у країнах із трансформаційною економікою. Теоретичну та методологічну базу дослідження сформували праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Для досягнення мети використовувалися методи систематизації, наукового узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Значимість процесу інформатизації та його роль у суспільстві вважаються ключовою тенденцією сучасного розвитку людства. У багатьох країнах світу давно розуміють, що майбутнє за тією цивілізацією, яка забезпечить максимальний рівень розвитку інтелектуального та творчого потенціалу своїх громадян. А це можливе лише за умови, якщо держава й суспільство будуть приділяти достатньо уваги інформатизації.

Глобальний виклик нашого часу полягає в переході до інтелектуально-інформаційної стадії розвитку людства. Цей перехід передбачає прискорене зростання не тільки індустрії інтелектуально-комп'ютерних технологій і комунікацій, але й галузей, які забезпечують удосконалення та зростання людського капіталу. Процес переходу до інтелектуально-інформаційної стадії передбачає зміну в структурі інвестицій, адже збільшується питома вага капіталовкладень у галузі вдосконалення і зростання людського капіталу, тобто освіти та охорони здоров'я за рахунок зменшення капіталовкладень у сферу традиційного матеріального виробництва [2, 23].

Соціально-економічний розвиток будь-якої окремо взятої країни та й усього світового господарства може відбуватися лише за умов використання належної та необхідної інформації. Інформація стає рушійною силою, що забезпечує здобуття тих знань, за допомогою яких можна управляти продуктивністю в умовах інформатизації всіх економічних процесів [5, 138].

Інформатизацію суспільства можна розглядати як організований соціальний, економічний та науково-технічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб та розвитку суспільства в цілому [10, 250]. Вона, зокрема, забезпечує та сприяє реалізації прав громадян, органів державної влади, місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань на основі формування та використання інформаційних ресурсів [1].

Конкретизуючи поняття інформаційних ресурсів, слід звернути увагу на їх основні складові, а саме: знання, дані, відомості, які отримує людина в результаті своєї дослідницької та практичної діяльності та може використати їх в управлінні

організацією з метою підвищення її ефективності [11, 205]. За іншим визначенням, інформаційні ресурси є концентрацією наявних фактів, документів, даних і знань, які відображають мінливі стани суспільства і використовуються в підготовці кадрів, наукових дослідженнях, матеріальному виробництві [9, 29].

Процес інформатизації включає в себе три взаємопов'язаних напрямки:

- медіатизацію – процеси вдосконалення засобів збирання, зберігання та поширення інформації;
- комп'ютеризацію – процеси обробки, зберігання та подання інформації на основі комп'ютерних технологій;
- інтелектуалізацію – процеси розвитку властивостей сприйняття інформації і породження нових знань, тобто підвищення інтелектуального потенціалу суспільства [10, 250].

Інформатизація всіх сфер економічної діяльності пов'язана з такими факторами:

- появою інформаційних комплексів нового покоління (інтегрованих багатофункціональних засобів, що пов'язані із забезпеченням можливості розробки моделей непрофесіоналами в галузі програмування);
- систематизацією основних підходів до організації, зокрема і до організаційної структури в цілому в сучасній економіці;
- зростаючими потребами кардинальних змін стилю управління та підвищення ефективності управління за рахунок упровадження нових технологій;
- зростаючою цінністю інформації як основного елементу, засобу та продукту економічної системи;
- можливістю безпосереднього підключення менеджерів та економістів як до процесу розробки, проектування та експлуатації сучасних інформаційних систем (ІС), так і до процесу розробки та реалізації нових моделей;
- розповсюдженням та глобальним використанням мережі Інтернет для розвитку взаємовідносин між країнами, урядами, підприємствами в економічній, політичній та інших сферах життя.

Сьогодні широко розвиваються спеціалізовані ІС, що призначені для супроводу процесів функціонування організацій усіх можливих типів, втілення глобальних перетворень у них і реалізації системної взаємодії в економіці в цілому.

Інформатизація слугує інструментом глобального перерозподілу ідей, влади, ресурсів, капіталів, кадрів, праці, визначаючи сучасну парадигму стану світу [7, 26]. Оскільки інформатизація ґрунтується на використанні належної інформації, то їй саму інформацію необхідно належним чином отримувати, зберігати та обробляти.

Для ефективної роботи з інформацією необхідно створити відповідні умови, у тому числі інфраструктуру, яка являє собою сукупність каналів, сховищ, інформаційних технологій (ІТ), правової та фінансово-економічної бази діяльності органів влади тощо. Поняття «інформаційна технологія» обіймає комплекс методів обробки даних, види інформації, актуальної саме в даний момент. У ширшому розумінні – це наука про способи впливу органів управління на сукупність даних і знань, потрібних для розв'язання перспективних завдань.

Розрізняють два види інформаційних технологій – раціоналізаторські та креативні. Перші відзначаються великою складністю й різноманітністю функцій, охоплюють не тільки стадію зв'язку, але й певною мірою стадії використання повідомлень у системі користувача; технологія зв'язку входить в інформаційні технології цього рівня як один з елементів. Другі охоплюють повний інформаційний цикл – вироблення нових знань, їх передачу, переробку, використання для перетворення об'єкта, досягнення нових цілей.

Ефективність ІТ визначається інтелектуальною досконалістю електронно-обчислювальної техніки і ступенем включеності в процес розумової діяльності людини. Бази знань і сучасні експертні системи стають обов'язковими елементами креативних технологій [8, 348].

Сучасний етап розвитку людства – ера інформатизації та активізації розвитку інноваційних процесів – характеризується поступовою, але стійкою глобалізацією та інтернаціоналізацією, а також прискореними темпами розвитку всіх економічних процесів у світі.

Процес розвитку інформатизації, що зараз спостерігається у всьому світі, носить досить об'єктивний характер. Через свою об'єктивність цей процес потребує від будь-якої країни участі в ньому всіх її галузей, включаючи й освіту. Розвиток комп'ютерів та комп'ютерних мереж приводить до того, що більша частина інформації, науково-технічної, освітньої, економічної та іншої, переміщується до автоматизованих інформаційних систем.

При інформатизації суспільства головну увагу приділяють комплексу заходів, спрямованих на забезпечення повного використання достовірного, своєчасного та вичерпного знання у всіх видах людської діяльності.

Одним із найважливіших напрямів здійснення інформатизації є використання інтернет-технологій. Мережа Інтернет у світі набуває серйозного соціально-економічного значення. Величезні капіталовкладення, міжнародний характер інформаційних відносин, сотні мільйонів користувачів, нові механізми ведення бізнесу роблять Інтернет об'єктом постійної уваги. Понад двадцять держав світу прийняли законодавчі акти, що регулюють суспільні інформаційні відносини, які виникають у зв'язку з використанням глобальної мережі Інтернет [3, 54]. Саме управлінський аспект Інтернету знаходиться в центрі уваги інформаційної економіки. Тому великий інтерес становлять дослідження та аналіз зв'язку Інтернету з різними сторонами бізнесу: стратегією, виробничою культурою, економікою тощо.

В епоху інформатизації та інтелектуалізації проблемними стають завдання у сфері управління економікою та її окремими галузями. У першу чергу, це обумовлено стрімким зростанням обсягів даних та знань, які необхідно враховувати при розв'язанні сучасних завдань управління. По-друге, причиною такої ситуації стало ускладнення самих завдань управління. І, нарешті, останнім, але не менш важливим, є те, що на сучасному етапі існує необхідність підвищення оперативності аналізу даних у завданнях управління [10, 251].

Інформатизація дозволяє своєчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища і вживати заходів щодо коригування господарської діяльності. При цьому інформацію можна отримувати шляхом комплексного збирання, вивчення, обробки великої кількості даних, використання відповідних інформаційних ресурсів. Останні, як відомо, являють собою товар, який переходить від одного власника до іншого, від виробника до споживача, згідно із законами ринку.

Висновки та пропозиції. Сучасний світ зараз перебуває у стані глобального інформаційно-мережевого суспільства, що характеризується розгортанням найновішої інформаційно-телекомунікаційної революції, проникненням інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя, становленням глобальної інформаційної економіки, електронних видів зайнятості, електронних видів державного та корпоративного управління, формуванням інформаційної сфери і глобального мережевого суспільства. Інформаційна парадигма по своїй природі повинна виконувати історичну функцію випереджаючого відображення складних процесів, які відбуваються в сучасному глобальному світі.

Стимулювання розвитку інформаційної економіки чи економіки знань повинне стати пріоритетним завданням державної регуляції, а стратегія інформаційного розвитку повинна спиратися на досвід як своєї країни, так і західних країн, власний довгостроковий прогноз динаміки світових економічних відносин, унікальні цивілізаційні та соціокультурні основи кожної нації і нові взаємовідносини з політичною елітою. Інформаційна політика держави повинна перетворитися на інноваційну політику.

Насамкінець, слід виокремити певне коло проблем інформаційного суспільства, оскільки саме ці проблеми є вирішальними для подальшого розвитку інформатизації у світі. До них можна віднести:

- 1) технологічний прогрес, ядром розвитку якого є Інтернет, який ще не отримав достатньо об'єктивних методів кількісної оцінки;
- 2) специфікація прав власності в Інтернеті;
- 3) ефективність розподілу електронних ресурсів не може бути визначена через порушення класичних гіпотез;
- 4) висока мобільність капіталу, що являє собою основний фактор нестабільності для всіх типів економічних систем;
- 5) необхідність вироблення раціональної та суспільно ефективної корисності розподілу ціни інформаційних послуг між споживачами;
- 6) затрати й вигоди стандартизації інформаційної індустрії потребують більш детального та конкретного економічного аналізу.

Подолання цих проблем дасть змогу нашому суспільству стати на правильний шлях, тобто на шлях перетворень і переходу до ери інформатизації та глобалізації.

Вирішити ці питання можливо лише за умов створення та прийняття законодавчих і нормативних актів, які б регулювали впровадження технологічних інновацій; установлювали б та захищали права власності користувачів у мережі Інтернет. Також суттєву увагу необхідно приділити мобільності капіталу, а саме регулюванню його надходжень у країну та відпливів за кордон. Доцільно було б створити певний орган влади, який би насамперед займався питаннями інформаційної індустрії та врегульовував би всі невирішені проблеми в цій сфері.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» // Відомості Верховної Ради (ВВР) . – 1998. – № 27 – 28. – С. 181.
2. **Богиня Д.** Структурна перебудова економіки України в умовах глобалізації та інформатизації / Д. Богиня, Г. Волинський // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 19–28.
3. **Винарик Л. С.** Вплив інформатизації на ефективність людського потенціалу в комп'ютеризованому виробництві / Л. С. Винарик, О. О. Щедрина // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – № 76. – С. 54–58.
4. Зарубежный опыт информатизации и особенности его реализации в России [Електронний ресурс] / Е. А. Петрова // Научный журнал «Фундаментальные исследования». – 2007. – № 11. – Режим доступу: www.rae.ru/fspdf2007112007_11_04.pdf
5. **Касьяненко В. О.** Економічні основи інформатизації інноваційно-цільової стратегії України / В. О. Касьяненко, А. В. Євдокимов, М. І. Супруненко // Вісник СумДУ. – 2006. – № 7 (91). – С. 138–142.
6. **Кузьмин И. Ю.** Информатизация Российского государства: проблемы, тенденции, перспективы / И. Ю. Кузьмин // Вестник Нижегородского Университета им. Н. И. Лобачевского. – 2009. – № 3. – С. 234–238.
7. Место и роль глобальной информатизации в современном мире [Електронний ресурс] / И. Ю. Кузьмин // Электронный научный журнал «ИССЛЕДОВАНО В РОССИИ». – 2009. – № 4. – С. 26. – Режим доступу: <http://zhurnal.ape.relarn.ru/articles/2009/004.pdf>

8. **Папаика А. А.** Развитие экономических отношений в среде преобразования промышленного региона / А. А. Папаика, В. Г. Саенко, Г. В. Саенко // Донецкий ГУЭТ им. М. Туган-Барановского. – Донецк. – 2003. – С.348.
9. **Советов Б.** Информационные технологии / Б. Советов // Высшая школа. – 2006. – С. 29.
10. **Цветков В. Я.** Информатизация и информационные барьеры / В. Я. Цветков // Информационные технологии в науке, образовании, телекоммуникации и бизнесе: XXXII междунар. конф., май 2005 г., Московский государственный университет геодезии и картографии : тезисы докл. – М., 2005. – С. 250–251.
11. Энциклопедический словарь. Управление организацией. – М. : «ИНФРА-М». – 2001. – С. 205.

Надійшла до редколегії 01.03.10.

УДК 339.7+338.48-44(100)

Н. В. Стукало

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГЛОБАЛЬНА ФІНАНСОВА КРИЗА: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

Проаналізовано останні тенденції функціонування міжнародного туристичного бізнесу в умовах глобальної фінансової кризи. Проведено оцінку сучасного стану в'їзного та виїзного туризму в Україні. У результаті SWOT-аналізу виявлено потенційні можливості та ймовірні загрози розвитку міжнародного туризму, а також обґрунтовано його перспективи на найближче майбутнє. Визначено основні принципи формування національних і глобальних стратегій розвитку міжнародного туризму в умовах перманентних глобальних фінансових криз.

Ключові слова: глобальна фінансова криза, міжнародний туристичний бізнес, туризм.

Вступ. Глобальна фінансова криза, що опанувала весь світ, вимірюється вже не тижнями чи місяцями, а роками й сотнями мільярдів збитків. За результатами 2009 року деякі країни навіть уже встигли оголосити про те, що «дно» кризи вони минули та вийшли на шлях економічного зростання. Проте, з огляду на показники розвитку світового господарства в цілому, окремих його галузей і більшості національних економік, це фінансове потрясіння світового масштабу ще не можна скидати з рахунків. Глобальна криза лишається домінуючою тенденцією сучасного функціонування більшості галузей міжнародної економіки. Не є винятком і міжнародний туризм.

Світова наука має суттєві досягнення в дослідженні специфіки міжнародного туристичного бізнесу, зокрема, слід відзначити напрацювання А. Булла, Ф. Велласа, Д. Ніксона, П. О'Конора, О. Александрової, Н. Мироненко, Д. Ісмаєва, Є. Колотової. Окрім того, значний внесок у розв'язання проблем сучасного розвитку міжнародного туризму зробили експерти Світової організації туризму Організації Об'єднаних Націй (UNWTO), Світової Ради з Туризму і Подорожей (WTTC), Європейської Комісії з Подорожей (ETC) та інших міжнародних організацій. Зокрема викликам, з якими зіткнулася туристична галузь в умовах глобальної фінансової кризи, присвячена ціла низка останніх публікацій фахівців UNWTO та WTTC [1–4].

Проте залишається ще велике коло невирішених питань, зумовлених складністю та вразливістю цієї галузі. Міжнародний туристичний бізнес є специфічною та чутливою до змін галуззю сфери послуг, оскільки поєднує готельний та ресторан-

ний бізнес, індустрію розваг, міжнародні пасажирські перевезення зі складними фінансовими механізмами. Крім того, на динаміку його розвитку впливають не тільки об'єктивні фінансово-економічні фактори, але й політичні, психологічні, інформаційні, екологічні, природні фактори, що суттєво ускладнює прогнозування впливів глобальної фінансової кризи на цей сектор світового господарства.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є виявлення потенційних можливостей та оцінка ймовірних загроз розвитку міжнародного туристичного бізнесу в умовах глобальної фінансової кризи. Методологічною основою даного дослідження є фундаментальні та емпіричні дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців як з питань фінансової глобалізації, так і в галузі міжнародного туризму, статистичні та аналітичні матеріали Державної служби з туризму і курортів України, Світової організації туризму та інших міжнародних організацій. Дослідження здійснювалося на основі аналізу та синтезу, SWOT-аналізу, а також методів спостереження, порівняння, аналогії.

Результати. Зараз, коли глобальна фінансова криза ще знаходиться у своїй піковій стадії, установити її залишкові ефекти для міжнародного туризму досить важко. З одного боку, туристичні послуги не є життєво необхідними, та в часи фінансової скрути споживачі схильні скорочувати свої витрати в першу чергу на подорожі та відпочинок, проте, з іншого боку, досвід демонструє стійкість туристичної галузі до різного роду потрясінь, у тому числі й фінансових, оскільки важко уявити собі сучасну людину без ділових подорожей та відпочинку.

У своїх оцінках впливу кризи на туристичну галузь не є одностайними навіть керівники Світової організації туризму ООН. Так, Генеральний секретар UNWTO Талеб Ріфаї вважає, що внаслідок глобальної фінансової кризи 2009 рік став одним із найважчих для туризму [5]. Проте роком раніше экс-генеральний секретар UNWTO Франческо Франджиаллі заявляв, що туристична індустрія не знаходиться під загрозою через ту ж глобальну фінансову кризу та подолає її наслідки без додаткової підтримки [6].

Оцінюючи в цілому поточний стан туристичної галузі, слід зазначити, що за даними Світового барометру туризму UNWTO [7] у 2009 році кількість міжнародних туристичних подорожей скоротилася до 882 мільйонів, або на 4 %. У I кварталі 2009 року кількість міжнародних туристських подорожей скоротилася на 10 %, у другому – на 7 %, у третьому – на 2 %. Разом із тим слід зазначити, що у IV кварталі 2009 року відбулося зростання вищезазначеного показника, що дає підстави фахівцям робити позитивні прогнози на 2010 рік, коли очікується зростання обсягів міжнародних подорожей на 3–4 %.

Як правило, тренд показників обсягів надходжень від туризму не відрізняється від тренду показників прибуттів: обсяг надходжень за 3 квартали 2009 року скоротився на 6 %. Загалом це невтішний результат для галузі світового господарства, що протягом багатьох років демонструвала безперервне зростання та найкращу динаміку росту прибутковості (близько 9–10 % щороку до 2001 року і близько 4 % останніми роками). Проте фахівці [5] схильні інтерпретувати цей факт як ознаку порівняльного опору цієї галузі, ураховуючи несприятливі фінансово-економічні умови, зумовлені глобальною фінансовою кризою, та скорочення світового експорту на 12 %.

Також проявилися звичайні кризові тенденції – зміна маршрутів та їх дальності, зростання подорожей ближче до дому. Деякі країни (приміром Китай, Бразилія, Іспанія), використовуючи ці тенденції, спрямували зусилля на розвиток і підтримку внутрішнього туризму й таким чином частково компенсували спад міжнародних туристських потоків.

Аналіз міжнародного туристичного бізнесу в розрізі регіонів демонструє спад в усіх туристичних регіонах світу (Європа та Близький Схід на 6 %, Південна та Північна Америки на 5 %, Азіатсько-Тихоокеанський регіон на 2 %) окрім Африки, що продемонструвала зростання галузі на 5 %.

Український ринок туристичних послуг у цілому відображає загальносвітові тенденції. Так, протягом 9 місяців Україну відвідали 16,5 млн іноземних туристів, що на 18 % менше, ніж протягом аналогічного періоду 2008 року [8].

Зменшення обсягів в'їзного туристського потоку протягом 9 місяців 2009 року відбулося за рахунок падіння кількості поїздок за всіма мотиваціями (див. табл. 1). Поїздки з приватною метою зменшилися на 18 %. Найбільше падіння кількості туристів, які виїжджають, спостерігається з таких країн: Білорусь (на 5 %), Польща (на 53 %), Росія (на 7 %), Румунія (на 27 %), Угорщина (на 29 %). Поїздки з організованого туризму зменшилися на 24 %. Найбільше падіння туристичного потоку спостерігається з Білорусі (на 33 %), Ізраїлю (на 30 %), Молдови (на 49 %), Польщі (на 45 %), Росії (на 25 %). Поїздки із службовою метою зменшилися на 23 %. Найбільше падіння кількості прибуттів спостерігалось з таких країн: Угорщина (на 42 %), Німеччина (на 36 %), Польща (на 39 %), Словаччина (на 51 %), Туреччина (на 32 %).

Таблиця 1

Структура в'їзного туризму до України за мотивацією за 9 місяців 2009 року

Мотивація	Кількість відвідувань, тис. осіб	Частка в загальному обсязі відвідувань, %	Зміни у 2009 році відносно 2008 року
Службова поїздка	657,3	4	-23 %
Організований туризм	1 200,1	7	-24 %
Приватний туризм	1 4598	89	-18 %

Джерело: за даними офіційної веб-сторінки Державної служби туризму і курортів України

Зменшення в'їзного туристичного потоку з країн Європейського Союзу відбулося переважно за рахунок зменшення кількості подорожуючих із Польщі (на 52 %), Словаччини (на 20 %), Угорщини (на 30 %), Німеччини (на 6 %), Румунії (на 27 %). Падіння обсягів в'їзного туристичного потоку з країн СНД відбулося в основному за рахунок зменшення кількості подорожуючих з Азербайджану (на 15 %), Білорусі (на 9 %), Грузії (на 26 %), Казахстану (на 13 %), Росії (на 9 %) (див. табл. 2).

Для виїзного туризму України так само характерне зменшення обсягів протягом 9 місяців 2009 року на 12 %, що відбулося переважно за рахунок зменшення поїздок організованого туризму та службових поїздок (див. табл. 3).

Організовані поїздки зменшилися за рахунок скорочення кількості виїжджаючих українських туристів до Єгипту (на 17 %), Польщі (на 55 %), Німеччини (на 16 %), Росії (на 13 %) та Чехії (на 44 %). Службові поїздки зменшилися за рахунок скорочення кількості виїжджаючих українських туристів до Білорусі (на 20 %), Туреччини (на 25 %), Росії (на 29 %), Словаччини (на 62 %) та Угорщини (на 24 %). Проте у приватних поїздках спостерігається зростання за рахунок кількості виїжджаючих українських туристів до Великобританії (на 38 %), Польщі (на 57 %), Молдови (на 4 %), Угорщини (на 38 %) та Німеччини (на 7 %).

З табл. 4 видно, що в географічній структурі виїзного туризму України намітилася позитивна тенденція до зростання туристичного потоку до країн ЄС переважно за рахунок збільшення кількості виїжджаючих українських туристів до Польщі (на

36 %), Німеччини (на 10 %), Великобританії (на 36 %), Болгарії (на 19 %), Угорщини (на 28 %). Скорочення виїзного туристичного потоку до країн СНД відбулося в основному за рахунок зменшення кількості виїжджаючих українських туристів до Грузії (на 9 %), Білорусі (на 20 %), Узбекистану (на 35 %), Росії (на 11 %).

Таблиця 2

Структура в'їзного туризму до України за країнами походження за 9 місяців 2009 року

Країна	Кількість відвідувань, тис. осіб	Частка в загальному обсязі відвідувань, %	Зміни у 2009 році відносно 2008 року
Росія	5 698,7	35	-9 %
Молдова	3 347,9	20	-52 %
Білорусь	2 376,8	14	-1 %
Країни СНД – усього	11 700	71	-6 %
Польща	1 993,7	12	-9 %
Румунія	818,1	5	-27 %
Угорщина	586,3	4	-30 %
Словаччина	437	3	-20 %
Німеччина	173,8	1	-6 %
Країни ЄС – усього	4 400	27	-39 %
Інші країни	346,4	2	-9 %
УСЬОГО	16 455 376	100	-18 %

Джерело: за даними офіційної веб-сторінки Державної служби туризму і курортів України

Таблиця 3

Структура виїзного туризму з України за мотивацією за 9 місяців 2009 року

Мотивація	Кількість від'їжджаючих, тис. осіб	Частка в загальному обсязі виїздів, %	Зміни у 2009 році відносно 2008 року
Службова поїздка	611,1	5	-14 %
Організований туризм	1 179,4	10	-19 %
Приватний туризм	9 843,2	85	+2 %

Джерело: за даними офіційної веб-сторінки Державної служби туризму і курортів України

Отже, як і в усьому світі, в Україні спостерігалася від'ємна динаміка міжнародних туристських потоків, що ще раз продемонструвало негативний вплив глобальної фінансової кризи на цю галузь.

Разом із тим сьогодні найбільш актуальним є питання формування стратегій подальшого сталого розвитку міжнародного туризму на основі оцінки майбутніх можливостей та ризиків розвитку галузі, виявлення її слабких та сильних сторін у процесі протистояння кризовим явищам. Із цією метою проведено SWOT-аналіз міжнародного туризму в умовах, що склалися (див. табл. 5).

Таким чином, при формуванні стратегій розвитку міжнародного туризму у першу чергу слід розробити заходи щодо нейтралізації можливих загроз, таких як зниження темпів розвитку міжнародного туризму, скорочення попиту на туристичні послуги, зменшення глибини продажів турів, скорочення обсягів інвестування туристської інфраструктури. З іншого боку, необхідно створити умови для реалізації потенційних можливостей, що наведені в табл. 5. Із цією метою вважаємо, що основ-

ними принципами як національних, так і глобальних стратегій розвитку міжнародного туризму мають бути:

- по-перше, украй важливим є формування прогресивного підходу до туризму і розуміння його як сфери економіки, що відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку як кожної окремої країни, так і світу в цілому;
- по-друге, в умовах глобальної фінансової кризи туристична галузь потребує державної підтримки, що може проявлятися у вдосконаленні нормативно-правового регулювання туризму, створенні умов для припливу інвестицій у туристичну інфраструктуру, зниженні рівня оподаткування, спрощенні процедур перетину кордонів;
- по-третє, криза ще раз підкреслила необхідність консолідації зусиль туроператорів, національних урядів, міжнародних організацій з метою забезпечення стійкого розвитку туризму. У таких умовах необхідність розвитку міжнародного співробітництва та посилення ролі міжнародних організацій у сфері туризму є очевидною;
- по-четверте, перманентність кризових явищ вимагає приходу в галузь висококваліфікованих фахівців, що мають знання та практичні навички в галузі стратегічного та антикризового менеджменту. Із цією метою слід розвивати освіту у сфері туризму;
- по-п'яте, одним із напрямів виходу з кризи є пошук нових видів міжнародного туризму, а також розвиток нових пріоритетних туристичних центрів;
- по-шосте, необхідно підвищувати рівень обслуговування туристів, а також установлювати оптимальне співвідношення ціни та якості туристичних послуг.

Таблиця 4

Структура виїзного туризму до України за країнами походження за 9 місяців 2009 року

Країна	Кількість відвідувань, тис. осіб	Частка в загальному обсязі відвідувань, %	Зміни у 2009 році відносно 2008 року
Росія	3 907,1	34	–11 %
Молдова	1 473,6	13	+5 %
Білорусь	799,3	7	–20 %
Країни СНД – усього	6 200	54	–9 %
Польща	2 142	18	+36 %
Румунія	397,6	3,5	–1 %
Угорщина	1 170,4	10	+28 %
Словаччина	311,5	2,5	–12 %
Німеччина	135,5	1	+10 %
Країни ЄС – усього	4 700	40	+17 %
Туреччина	373,6	3	–24 %
Єгипет	155,1	1	–46 %
Інші країни	700	6	–29 %
УСЬОГО	11 633,8	100	–2 %

Джерело: за даними офіційної веб-сторінки Державної служби туризму і курортів України

Також з метою розвитку міжнародного туризму важливо забезпечувати політичну стабільність у туристичних країнах і безпеку подорожуючих.

Разом із тим не можна забувати й про головний принцип стійкого розвитку туристичного бізнесу, що визначає UNWTO, а саме: «стійкий розвиток туризму має

задовольняти сучасні потреби туристів та регіонів, що їх приймають, охороняючи та примножуючи можливості на майбутнє. Управління всіма ресурсами повинне здійснюватися таким чином, щоб задовольняючи економічні, соціальні та естетичні потреби, зберегти культурну цілісність, важливі екологічні процеси, біологічну різноманітність і системи життєзабезпечення».

Таблиця 5

SWOT-аналіз міжнародного туристичного бізнесу в умовах глобальної фінансової кризи

СИЛЬНІ СТОРОНИ	СЛАБКІ СТОРОНИ
– неможливість життя сучасної людини без міжнародних подорожей (ділові подорожі, освіта, спортивні змагання тощо); – наявність розвинутої інфраструктури міжнародного туристичного бізнесу (готелі, ресторани, транспортна інфраструктура); – природне бажання людини побачити інші країни, культурні та релігійні пам'ятки, відпочити, відвідати друзів; – незалежність невеликих та середніх туристичних фірм від великих банківських позик, що дозволяє їм легше пережити скорочення обсягів кредитування	– туристичні послуги не є послугами першої необхідності; – залежність міжнародного туризму відцілого ряду інших (крім фінансово-економічних) факторів: політичних (військові дії, конфлікти), природних (землетруси, цунамі, повінь), психологічних (боязнь терактів, атипічної пневмонії, грипу), екологічних; – суттєва залежність великих туроператорів від обігового фінансування й банківського кредитування
МОЖЛИВОСТІ	ЗАГРОЗИ
– підвищення якості туристичних послуг та ефективності міжнародного туристичного бізнесу в цілому, унаслідок чого зменшується рівень ризику для туристів; – посилення позицій прогресивних туристичних підприємств та утримання професіоналів у галузі внаслідок банкрутства неефективних компаній, виходу некомпетентних гравців з ринку; – консолідація туроператорів, організація нових туристичних мереж, укрупнення туристичних фірм унаслідок злиття та поглинань; – розвиток економ-сегменту міжнародного туристичного бізнесу: зростання обсягів продажів економ-турів, зростання інвестиційної привабливості проектів на будівництво двох-трьохзіркових готелів, зростання обсягів внутрішнього туризму; – розвиток нових видів туризму, приміром «філантропічних» подорожей (турів, що поєднують відпочинок класу люкс та соціальних програм), каучсерфінгу (подорожі з наданням безкоштовного нічлігу); – зростання ринку освітнього туризму (усе більше надається перевага зарубіжним поїздкам з метою інвестування у свою освіту, підвищення кваліфікації, вивчення іноземної мови); – розвиток нових туристичних ринків (наприклад, Росія, Індія, Китай), де відбувається девальвація національних валют та відповідно зменшення вартості турів у доларовому еквіваленті	– скорочення попиту на туристичні послуги внаслідок падіння платоспроможності споживачів, безробіття, скорочення обсягів фінансування ділових подорожей, відряджень; – зменшення глибини продажів турів (придбання туристичних пакетів заздалегідь, за певну кількість днів до подорожі); – падіння обсягів будівництва готелів, розважальних комплексів, ресторанів; – зниження темпів зростання міжнародного туризму, зокрема в екзотичних країнах, на далекомагістральних напрямках та фешенебельних курортах; – імовірність банкрутств туристичних компаній; – скорочення обсягів продажів дорогих та помірних за вартістю турів, що становлять основний обсяг міжнародних подорожей

Оцінюючи короткострокові перспективи міжнародного туристичного бізнесу на 2010 рік, слід зазначити, що першими серед усіх туристських регіонів продемонстрували відновлення та зростання Азіатсько-тихоокеанський регіон та Близький Схід. Очікується, що в Азії зберігатимуться високі темпи відновлення, проте у країнах Європи, Північної та Південної Америки цей процес відбуватиметься помірними темпами. Африка ж продемонструє більш швидкі темпи зростання за рахунок додаткової підтримки у зв'язку із проведенням чемпіонату світу з футболу у 2010 році в Південно-Африканській Республіці.

Незважаючи на збереження невизначеності відносно розвитку світової економіки та умов оперативної діяльності для туризму, позитивні перспективи міжнародного туризму підтверджуються ще й підвищенням індексу впевненості Групи експертів UNWTO на 2010 рік [9]. Частка експертів, що оцінюють перспективи 2010 року як «кращі» та «набагато кращі, ніж можна було очікувати», становить 62 % проти 32 % експертів, які оцінюють їх як «такі ж самі», та 7 % експертів, що оцінюють їх як «гірші».

Висновки. Таким чином, на сьогодні глобальна фінансова криза в цілому негативно вплинула на міжнародний туристичний бізнес, що проявляється в негативній динаміці як міжнародних туристських потоків, так і обсягів надходжень від туристських послуг.

Разом із тим SWOT-аналіз показав, що криза відкриває багато нових можливостей для цієї галузі, на реалізацію яких повинні бути спрямовані як національні, так і глобальні стратегії розвитку міжнародного туризму. Ефективність таких стратегій має бути забезпечена через реалізацію заходів щодо нейтралізації потенційних загроз і додержання основних принципів антикризового та стратегічного управління галуззю. Відновлення й сталий розвиток міжнародного туристичного бізнесу в умовах перманентних фінансових криз можливі лише за умов формування прогресивного підходу до туризму як важливої сфери економіки, наявності державної підтримки галузі, консолідації зусиль туроператорів і національних урядів, розвитку міжнародного співробітництва та посилення ролі міжнародних організацій, приходу в галузь висококваліфікованих фахівців, розвитку туристичної освіти, пошуку нових видів міжнародного туризму і нових пріоритетних туристичних центрів, підвищення рівня та якості обслуговування туристів, забезпечення політичної стабільності та безпеки подорожуючих.

2010 рік буде складним для міжнародного туризму, проте він може відкрити цілий ряд можливостей для цієї галузі та стати роком перетворень. Серед факторів, що сприятимуть поліпшенню ситуації, слід зазначити накопичений попит, зростання впевненості бізнесу та споживачів, низький рівень інфляції, наявність можливостей щодо відродження основних туристичних ринків, збереження духу співробітництва та партнерства, що був породжений кризою, гнучкість сектора в реагуванні на нестабільність кон'юнктури ринку, зменшення основних структурних недоліків, створення можливостей для реалізації стратегій, що сприяють стійкому розвитку та переходу до зеленої економіки. До ризиків погіршення ситуації експерти UNWTO відносять безробіття, низькі темпи зростання економік основних спрямовуючих ринків (країни Європи, США), скорочення державних заходів щодо стимулювання розвитку (потенційне збільшення ставок оподаткування призведе до додаткового тиску на бюджети домогосподарств), нестабільність цін на нафту, імовірність впливу пандемії грипу A(H1N1), загроза порушення безпеки, повільні темпи відновлення рівня доходів та надходжень.

Міжнародний туризм є потенційним двигуном відновлення всього світового господарства, оскільки позитивна динаміка його розвитку не тільки забезпечує створення робочих місць і, як наслідок, скорочення безробіття, швидке надходження готівкової валюти до економік країн світу, але й сприяє поступовому переходу до зеленої економіки, що є перспективним і найсучаснішим напрямом розвитку світового господарства. Проте цього не станеться, якщо національні уряди й міжнародні організації не забезпечуватимуть підтримку цієї галузі насамперед шляхом створення та реалізації державних і глобальних стратегій розвитку, спрямованих на використання можливостей і нейтралізацію загроз, що виникають унаслідок перманентних глобальних фінансових криз.

Бібліографічні посилання

1. International Tourism Challenged by Deteriorating World Economy [Електронний ресурс]: аналітичні матеріали UNWTO. – Madrid (Spain): UNWTO. – 2009. – January 7. – Режим доступу: http://www.unwto.org/media/news/en/press_det.php?id=3481&idioma=E
2. World Tourism in the Face of the Global Economic Crisis [Електронний ресурс]: аналітичні матеріали UNWTO. – Madrid (Spain): UNWTO. – 2009. – May 12. – Режим доступу: http://www.unwto.org/media/news/en/press_det.php?id=4181&idioma=E
3. UNWTO: Increasing Confidence in 2010 Recovery for the Tourism Sector [Електронний ресурс]: аналітичні матеріали UNWTO. – Astana (Kazakhstan), Madrid (Spain): UNWTO. – 2009. – October 2. – Режим доступу: http://www.unwto.org/media/news/en/press_det.php?id=4862&idioma=E
4. Travel & Tourism Economic Impact. Executive Summary [Електронний ресурс]: аналітичні матеріали WTTC. – London (UK): WTTC. – 2009. – Режим доступу: <http://www.wttc.org>
5. Международный туризм на пути к восстановлению после исключительно трудного 2009 года [Електронний ресурс]: аналітичні матеріали. – Madrid (Spain): UNWTO. – 2010. – Режим доступу: http://www.unwto.org/media/news/ru/press_det.php?id=5361&idioma=R
6. Резюме виступу Генерального секретаря UNWTO Ф. Франджиаллі на Саміті в рамках виставки World Travel Market [Електронний ресурс]: резюме виступу. – Лондон. – 2008. – Листопад. – 13. – Режим доступу: <http://www.otpusk.com/news/86845.html>
7. World Tourism Barometer [Електронний ресурс]: періодичне видання UNWTO. – Madrid (Spain): UNWTO. – 2009. – January 7. – Режим доступу: www.unwto.org/facts/eng/barometer.htm
8. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 9 місяців 2009 року: [Електронний ресурс]: за даними Адміністрації Державної прикордонної служби України / статистичні матеріали. – К.: Державна служба туризму і курортів України. – 2010. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=2025>
9. UNWTO's Roadmap for Recovery and National Stimulus Measures Report [Електронний ресурс]: звіт UNWTO. – Madrid (Spain): UNWTO. – 2010. – Режим доступу: www.unwto.org/trc

Надійшла до редколегії 10.02.10.

УДК 669+395.5

А. А. Ткач, Т. Гайдукова

*Мелітопольський інститут державного та муніципального управління
«Класичний приватний університет», м. Мелітополь*

МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянуто процеси інтеграції ГМК у світовий ринок. Проаналізовано та виявлено вплив зазначених процесів на розвиток ГМК України, у тому числі в умовах світової фінансової кризи. Запропоновано деякі напрями розвитку вітчизняного ГМК.

Ключові слова: гірничо-металургійний комплекс, світовий ринок, інтеграція.

Вступ. Світогосподарські зв'язки стають сьогодні одним із важливих факторів економічного зростання, структурних зрушень та підвищення ефективності національного виробництва. Активізація міжнародних економічних відносин відкриває можливості інтеграції національної економіки України у світове господарство через закріплення присутності окремих галузей і виробництв на світових ринках.

Однією з галузей, що може забезпечити Україні більш активне інтегрування до світового господарства, є металургія. Успішне функціонування металургійної галузі як однієї із провідних галузей міжнародної спеціалізації країни є індикатором якості міжнародних інтеграційних зусиль України, що загострює питання про найбільш повне використання конкурентних переваг металургійного комплексу України на світових ринках. При цьому все більш актуальною стає необхідність наукового обґрунтування напрямків підвищення конкурентоспроможності металургійного комплексу як засобу інтеграції України до світового господарства.

Проблеми розвитку ГМК України висвітлено в наукових працях С. Аптекаря, О. Амоші [1], Т. Загорської [2], Ю. Макогона [3], В. Чайки [4], У. Кумма, К. Мезенцева [5] та інших. Автори досліджують механізм підвищення ефективності інноваційної діяльності, проблеми технологічного розвитку підприємств та організаційних структур ГМК тощо. Однак поза увагою залишається взаємодія світових процесів глобалізації ринків металопродукції та ефективних механізмів підвищення конкурентоспроможності металургійних підприємств України в умовах світової фінансової кризи.

Незважаючи на існуючі дослідження різних аспектів створення в країні передумов для включення в процеси міжнародної економічної інтеграції, питання використання галузевих важелів інтеграційного процесу залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Мета роботи полягала в тому, щоб на основі аналізу зовнішньоекономічної діяльності металургійної галузі України виявити тенденції зміни частки металопродукції України на світових ринках та запропонувати шляхи покращення функціонування підприємств ГМК. Методологічну базу дослідження формують праці провідних вітчизняних вчених, інформаційні, статистичні матеріали World Steel Association та Держкомстату України, звіти металургійних підприємств. Для досягнення мети дослідження застосовувались методи порівняльного аналізу, синтезу, динамічних рядів.

Результати. Криза продемонструвала, що найбільш стійкими є ті підприємства, які інвестували в модернізацію основного капіталу. Наприклад, падіння вироб-

ництва значно менше торкнулося напівфабрикатів, розлитих за допомогою машин безперервного лиття заготівель, ніж традиційним способом.

Більшість країн світового ринку, найбільших за виплавою сталі, ще продовжують знижувати випуск металу. «Лідерами» з падіння виробництва нині є США, де завантаження виробничих потужностей у січні 2008 року опустилося до 40 %.

Проте в деяких країнах спостерігається впровадження у виробництво інноваційних технологій та будівництво нових заводів, які матимуть порівняно високі потужності. Уряд Республіки Татарстан та компанія «Максі-Інвест» підписали протокол про намір організації металургійного виробництва. Будівництво електросталеплавильного заводу «Татарсталь» здійснюватиметься в два етапи. Перший, проміжний, уводиться задля прискорення реалізації проекту будівництва заводу в цілому, прискореного освоєння та виходу на проектну потужність обладнання другого основного етапу будівництва. На першому етапі планується будівництво електросталеплавильного виробництва з об'єктами інфраструктури, а також допоміжних цехів обслуговуючого виробництва (залізничного, енергетичного, електричного та ін.). Після реалізації першого етапу завод вироблятиме безперервно вилиту квадратну заготівлю перетином 125*125 мм загальною кількістю до 980 тис. т на рік. На другому етапі передбачається будівництво мілкосортного прокатного стану. Після реалізації другого етапу завод буде робити арматури діаметром 8–40 мм і куточок № 20–63 обсягом до 950 тис. т продукції на рік. Строк уведення першого етапу заводу в експлуатацію – кінець 2010 року, другого – середина 2011 року [15].

Бразильська компанія Vale № 1 у світі з видобутку й виробництва залізорудної сировини, має намір у 2009 році інвестувати біля 2,9 млрд дол. у розширення й розвиток своїх добувних проектів. Усього ж обсяг запланованих інвестицій компанії у виробництво ЗРС становить 20,1 млрд дол. Повне їх освоєння дозволить бразильцям випускати понад 500 млн т на рік уже через 5–7 років. Основним у Vale вважають проект Carajas Serra Sul, потужність якого становитиме порядку 90 млн т на рік. Він обійдеться компанії в 11,3 млрд дол. і буде запущений, як очікується, у другій половині 2012 року. Цього року в проект буде вкладено 675 млн дол. Утім, крім інвестиційних питань, у рамках проекту компанії потрібно буде вирішити проблеми, пов'язані з екологією, і одержати дозвіл регулювальних органів. Серед інших інвестиційних проектів Vale – вкладення 84 млн дол. у додаткові 10 млн т потужностей заводу Carajas в 2009 році; 54 млн дол. – у початок видобутку й запуск виробництва відповідно до проекту Arolo (24 млн т); 163 млн дол. – у розширення логістичних потужностей (залізничні й порту Tubarao); 527 млн дол. – у зведення нового виробництва окатишів неподалік від порту й 107 млн дол. – у будівництво залізничні до порту Ubu [16].

Австрійська компанія Voestalpine AG відкладає ухвалення рішення про будівництво металургійного заводу в Бургасі, на березі Чорного моря (Болгарія), через світову кризу. Компанія планувала прийняти до 2011 року рішення про будівництво заводу й визначитися із країною його розміщення. Інвестиції в проект передбачалися на рівні біля 5 млрд євро. Потужність заводу – 5,5 млн т сталі на рік. Кількість робітників – близько 5 тис. чоловік. Була підписана угода з Болгарією про вивчення можливості будівництва, у якій планувалося задовольнити зростаючий попит у регіоні, у тому числі з боку канадського виробника автомобільних запасних частин Magna International Inc. У рамках угоди, підписаної сторонами, болгарський уряд повинен був забезпечити наявність землі й інфраструктури для заводу, у той час як Voestalpine – фінансування проекту й дотримання всіх європейських екологічних норм. Також як місце можливого розташування заводу розглядалися Румунія, Україна й Туреччина. Новий металургійний завод дозволив би компанії майже подвоїти

виробництво сталі. Пуск в експлуатацію може відбутися у 2012 році. Найбільший обсяг інвестицій у будівництво прийдеться на 2011-й і 2012 роки, для залучення цих засобів компанія може випустити акції або облігації. Японська компанія Kobe Steel на території США почала будівництво заводу з виробництва сталі з високою межею мінливості – у вигляді холоднокатаних рулонів – для потреб автомобільної промисловості. Початок зведення нової безперервної лінії підпалу потужністю 500 тис. т на рік пройшов у рамках PROTECH Coating, спільного підприємства японської компанії та найбільшого американського виробника US Steel. Офіційне оголошення про будівництво очікується від обох компаній протягом березня. Поки ж повідомляється, що загальний обсяг інвестицій у проект становить близько 40 млрд ієн (379,3 млн дол.). Пуск виробництва в експлуатацію намічений на 2011 рік. Постачальником устаткування виступає австрійська Voestalpine [16].

Державна металургійна компанія Pakistan Steel планує до 2012 року втричі збільшити свої потужності – до 3 млн т сталі на рік. На сьогоднішній день обсяги виробництва компанії становлять 1 млн т. Перша фаза модернізації буде закінчена в наступному році, коли потужності компанії становитимуть 1,3 млн т на рік. Друга фаза буде завершена у 2011 році [16].

Проведений аналіз тенденцій світових ринків металів свідчить, що інституційний склад промислового комплексу України не відповідає світовим тенденціям у промисловій структуризації. У ньому домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів, особливістю яких є те, що останні 20–30 років у них не відбувалася трансформація виробничих, інфраструктурних, відтворювальних та управлінських процесів.

Україна є одним із найбільших виробників сталі, її питома вага у світовому виробництві чорних металів становить близько 3 % (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги виробництва та частка країн у світовому виробництві чорних металів у 2007–2008 рр. [16]

Країна	2007		2008		Темп приросту, %
	млн т	%	млн т	%	
Китай	489,2	36,4	502,0	37,8	2,6
ЄС	209,6	15,6	198,6	14,9	-5,2
Японія	120,2	8,9	118,7	8,9	-1,2
США	98,2	7,3	91,5	6,9	-6,8
Росія	72,4	5,4	68,5	5,2	-5,4
Індія	53,1	3,9	55,1	4,1	3,8
Південна Корея	51,5	3,8	53,5	4	3,9
Німеччина	48,6	3,6	45,8	3,4	-5,8
Україна	42,8	3,2	37,1	2,8	-13,3
Бразилія	33,8	2,5	33,7	2,5	-0,3
Інші	126	9,4	125,2	9,4	-0,6
Всього	1 345,4	100	1 329,7	100	-1,2

Відомо, що в металургії найкращі результати демонструють підприємства, у яких могутня виробнича база підкріплюється міжнародним досвідом побудови оптимальної організаційної структури, зокрема використанням вертикальної інтеграції, під якою розуміється об'єднання компаній різних стадій технологічного циклу (рис. 1.).

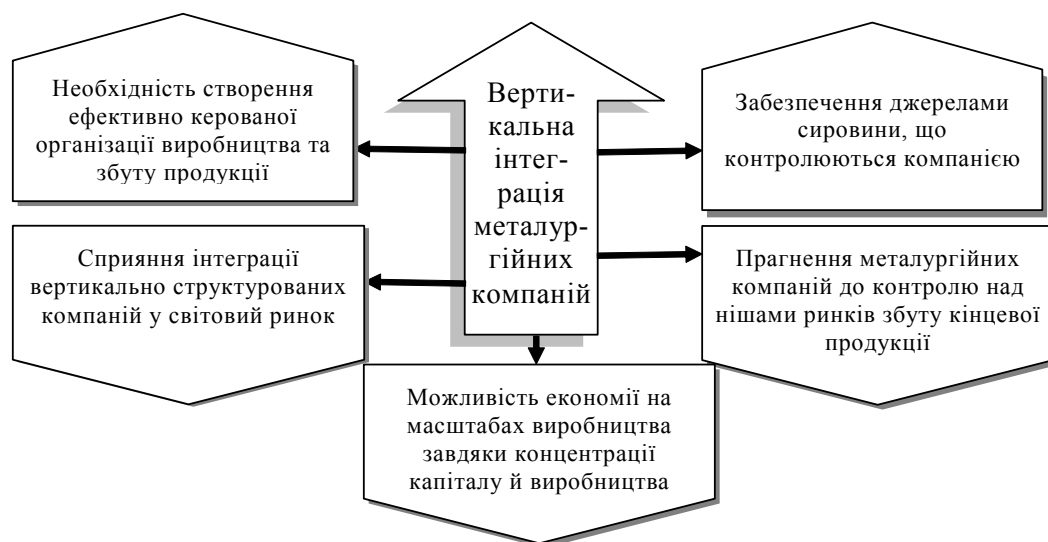

Рис. 1. Передумови вертикальної інтеграції металургійних компаній

Чорна металургія є базовою галуззю української економіки: протягом останніх років сталеливарні підприємства забезпечували більше 20 % вітчизняного промислового виробництва. Таким чином, саме від розвитку цієї галузі багато в чому залежить динаміка основних макро-мікроекономічних показників (рис. 2), а ризики, характерні для чорної металургії, характерні й для всієї економіки України.

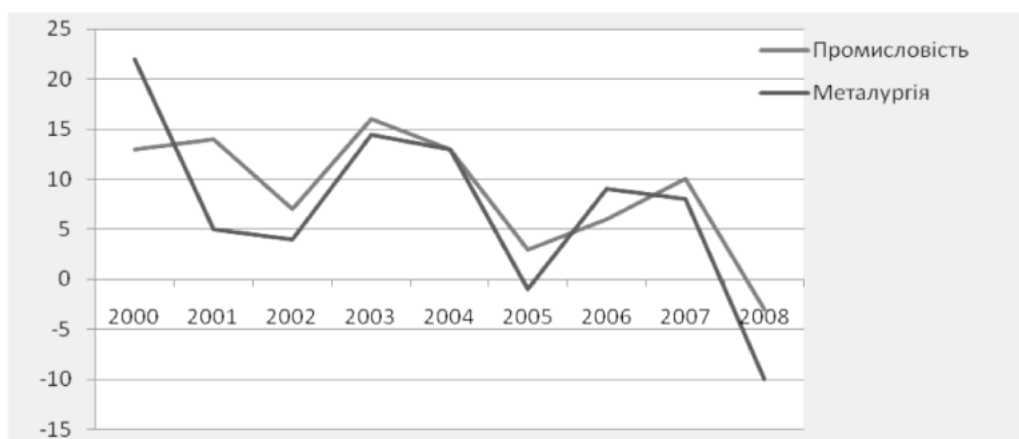

Рис. 2. Динаміка темпів приросту обсягів реалізації промислової продукції в металургії й у цілому по країні у 2000–2008 рр., % [4]

У цілому для виробництва сталі характерним є досить високий рівень галузевих ризиків, що обумовлено цілим рядом факторів. Ринок чорних металів, як і інші сировинні ринки, характеризується нестабільністю попиту і цін та високою чутливістю до загальноекономічних циклів.

Тиск на рівень рентабельності сталеливарних компаній також робить вартість основних сировинних ресурсів – руди і коксу, що, у свою чергу, теж має схильність до значних коливань. До того ж галузь характеризується значною капіталоємністю

й високим рівнем постійних витрат, що знижує фінансову гнучкість компаній і збільшує їх чутливість до кризових явищ.

Доцільно звернути увагу на те, що в Україні у структурі реальної економіки на споживчий сектор припадає 19,7 %, інвестиційно-інноваційний – 18,2 %, енергосировинний – 23,8 %, інфраструктурний – 19,7 %. Що стосується світової економіки, зокрема розвинених країн, то в них на споживчий сектор припадає до 50 % ВВП, інвестиційно-інноваційний сектор – до 20 % (передусім за рахунок удвічі більшої частки машинобудування), енергосировинний сектор – до 7 %, сектор інфраструктури – до 30 %.

Відставання України обумовлене надто низькими частками споживчого сектора та сектора інфраструктури, надто великою часткою енергосировинного сектора. Проте найбільші проблеми – в інвестиційно-інноваційному секторі. В Україні відсутній ефективний механізм конвертації заощаджень в інвестиції. Тому актуальним залишається перехід від факторної до інвестиційної моделі з наступним розширенням інноваційних факторів розвитку. У провідній галузі української економіки – чорній металургії – частка мартенівської сталі становить близько 45 проти 20 % – у Росії, 7 % – у КНР. У розвинених країнах мартенівські печі взагалі не використовуються.

Аналіз діяльності підприємств металургійної галузі показав, що виробництво чавуну у вересні 2008 року скоротилося на 24,4 % порівняно із серпнем 2008 року та на 26,4 % порівняно з вереснем минулого року. Виробництво сталі у вересні 2008 року скоротилося більше ніж на чверть, порівняно із серпнем 2008 року, та на 38,5 % порівняно із вереснем 2007 року (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка середньодобового виробництва сталі на найбільших металургійних комбінатах України у 2008 році, тис. т [16]

Металургійні комбінати	01.08	02.08	03.08	04.08	05.08	06.08	07.08	08.08	09.08	10.08
АрселорМітал-Кривий Ріг	20,7	21,4	22,5	21,7	22,0	20,7	19,5	17,1	13,9	8,6
«Азовсталь»	17,9	15,5	17,2	17,8	17,6	18,4	16,9	16,1	16,0	14,7
Алчевський МК	11,7	14,0	15,0	14,2	16,6	15,3	15,0	13,4	9,7	6,5
ДМК ім. Дзержинського	10,7	11,0	10,5	10,4	11,3	11,0	11,1	7,0	3,9	6,4
ММК ім. Ілліча	18,8	19,8	20,3	19,8	20,0	19,0	17,8	5,2	10,0	7,9

Окреслені проблеми вимагають рішучих та невідкладних антикризових заходів. До речі, деякі можна запозичити в наших головних конкурентів на світовому ринку металопродукції. Продукція російських металовиробників утрималась на зовнішніх ринках завдяки зниженню на 40 % вартості транспортування залізницею. Собівартість китайського металу зменшилась також унаслідок надання владою податкових пільг галузі. Тобто в цьому напрямку державою мають бути знижені податки та стабілізовані або знижені тарифи для підприємств ГМК України.

Висновки. Таким чином, зростання вітчизняного виробництва чорних металів багато в чому залежить від ситуації на світовому ринку, що на сьогоднішній день досить складно спрогнозувати. При цьому в короткостроковій перспективі навряд чи можна чекати відновлення попиту на докризовому рівні. Якнайшвидшому виходу із кризи вітчизняної металургії може сприяти розвиток внутрішнього ринку метало-

продукції, на якому поки теж спостерігаються негативні тенденції: падає попит із боку будівельної галузі, машинобудування, трубної промисловості та ін.

Світовий досвід переконує, що єдиний шлях, який веде до формування конкурентоспроможних промислових структур – концентрація капіталу і виробничих потужностей, їх інтеграція за вертикальним технологічним принципом. Така структурна перебудова металургійного сектора економіки України підвищить ефективність виробництва за рахунок зниження трансакційних витрат і зменшення непрямого оподаткування проміжних продуктів виробництва, підвищить конкурентоспроможність продукції і дозволить українським виробникам металопродукції мобільно адаптуватися до ринку, що глобалізується.

Для компенсації загублених ринків українські металурги розвивають нові напрямки або реанімують старі. Комплекс перерахованих причин значно ускладнює процес відновлення української металургії. У даному контексті оптимізм українських підприємств повинен оцінюватися дуже обережно, тому що фактор девальвації гривні є неоднозначним і вкрай ненадійним інструментом підвищення конкурентоспроможності. Тому підприємствам ГМК необхідні:

- інституційні перетворення у внутрішній та зовнішній структурі;
- реконструкція підприємств та впровадження ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій;
- розвиток мінерально-сировинної бази та забезпечення якості сировини;
- технічне переоснащення 1, 2 та 3-го металургійних переділів на базі ресурсозберігаючих екологічно чистих технологій;
- розроблення та впровадження нових більш ефективних схем розкриття запасів мінеральної сировини;
- забезпечення фінансування бюджетних програм, спрямованих на розроблення вторинних запасів сировини із застосуванням найкращих доступних зарубіжних та вітчизняних технологій вторинного використання сировини та рекультивації місць їх складування.

Бібліографічні посилання

1. Экономические проблемы черной металлургии Украины: [монографія] / под общ. ред. С. С. Аптекаря, А. И. Амоши. – Донецк : ДонГУЭТ, 2005. – 383 с.
2. **Загорська Т. П.** Ринок металопродукції і розвиток гірничо-металургійного комплексу України / Т. П. Загорська // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 4. – С. 9–106.
3. **Макогон Ю.** Горно-металлургический комплекс Украины: мифы и реальность / Ю. Макогон // Зеркало недели. – № 34. – 3–9 сентября 2005 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zn.kiev.ua/2000/2200/51100/>
4. **Бараш М. Я.** Напрями забезпечення стабільного розвитку конкуренції на ринку гірничо-металургійного комплексу / М. Я. Бараш, В. В. Венгер // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2007. – № 4. – С. 34–43.
5. **Чайка В. В.** Тенденции развития черной металлургии Украины как объекта инвестиций / В. В. Чайка // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 1. – С. 13–25.
6. **Кумм У.** Черная металлургия России, Украины и Казахстана: вызовы и перспективы / У. Кумм, К. Мезенцев, Р. Бергер // Национальная металлургия. – 2006. – № 1. – С. 20–27.
7. **Осипов В. Н.** Конкурентоспособность металлургического сектора Украины в условиях глобализации / В. Н. Осипов // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Випуск 231: в 9 т. – Т. V. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2007. – С. 958–968.
8. **Резник Г.** ИСД заговори по-русски / Г. Резник // Укррудпром. – 25 июля 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrruprom.com/analytics/reznik25072008.html>
9. **Распопова И.** Металлургия финансов / И. Распопова // Український діловий тижневик «Контракти». – 2006. – № 49. – 04 грудня // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kontrakty.com.ua/show/ukr/article/45/4920068239.html>

10. Кухта Г. Модифікації ГМК у 2007–2008 році. Лібрето / Г. Кухта // Економічна правда від 11 січня 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politexpert.in.ua/news.php?readmore=626>
11. Електронні ресурси м. Кривого Рогу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kryvyirih.dp.ua>
12. Офіційний сайт ВАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arcelormittal.com.ua>
13. Офіційний сайт АрселорМіттал Груп [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arcelormittal.com>
14. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>
15. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. World Steel Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldsteel.org>

Надійшла до редакції 17.02.10.

УДК 339.9

В. А. Федорова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ

Проаналізовано обсяги та структуру залучених прямих іноземних інвестицій в Україні. Запропоновано інструменти державної політики залучення прямих іноземних інвестицій та визначено перспективи знаходжень в економіку України.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції (ПІІ), Україна, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, географічна та галузева структура інвестицій.

Вступ. Кінець XX і початок XXI ст. відзначається кардинальними змінами в характері міжнародних економічних відносин. Починаючи із середини 1980-х рр. суттєво зросли обсяги іноземних інвестицій, досягнувши небачених раніше темпів.

Розуміючи, що економічна вигода як для країн-реципієнтів, так і для країн-інвесторів має перевагу над негативними ефектами, усе більше країн світу проводять лібералізацію умов трансферту капіталу, удосконалюють державну економічну політику з метою створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів.

Світовий досвід засвідчує, що багато країн неспроможні вийти з економічної кризи без залучення та ефективного використання іноземних інвестицій. Акумуляуючи підприємницький, державний та змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій та менеджменту, іноземні інвестиції сприяють формуванню національних інвестиційних ринків та динамізують ринки товарів і послуг. Іноземні інвестиції сприяють заходам із макроекономічної стабілізації, дозволяють вирішувати окремі соціально-економічні проблеми трансформаційного періоду. Іноземне інвестування посідає особливе місце і в структурі зовнішньоекономічних пріоритетів розвитку національної економіки. Залежно від рівня зрілості економіки, рівня її інтегрованості у світове господарство формуються мотивація й політика щодо експорту

та імпорту іноземного капіталу. Розуміючи, що при внутрішній кризі іноземний капітал може на певний час стати відчутним чинником стабілізації економіки, за умов ефективного проведення економічних реформ важливо передбачати наслідки такого залучення з точки зору перспектив розвитку країн у глобальному конкурентному середовищі. Усе це зумовлює актуальність та значущість обраної теми.

Слід зауважити, що, на думку фахівців, потреба України в іноземних інвестиціях зумовлена трьома важливими причинами:

- 1) надзвичайно низькою інвестиційною активністю власних товаровиробників;
- 2) гострою необхідністю технічної та технологічної модернізації виробництва, а також ринкової і соціальної інфраструктури;
- 3) потребою впровадження в усі сфери господарського життя нових методів менеджменту й маркетингу як іманентних атрибутів ринкової системи [5].

Актуальність даної теми обумовлена ще тим, що Україна в умовах розвитку процесів глобалізації та інтеграції повинна використовувати інвестиційні можливості країн-сусідів на користь своєї економіки та відпрацьовувати механізми, що приводять до покращення цих можливостей.

Значний внесок у дослідження проблеми міжнародного руху капіталу та прямих іноземних інвестицій внесли такі відомі зарубіжні вчені, як Дж. Ст. Міль, Дж. Кейнс, Е. Хекшер, Б. Олін, К. Іверсен, Р. Харрод, С. Домар, С. Хаймер та Дж. Даннінг. Ці проблеми розглядають також російські та українські вчені: Б. Губський, С. Деверчук, О. Данилов, А. Пересада, А. Румянцев, Ю. Щербанін, І. Ніколаєва, О. Косова та ін. Незважаючи на це, залишаються недостатньо дослідженими питання вибору інструментів економічної політики держави задля залучення та ефективного використання прямих іноземних інвестицій з урахуванням українських реалій.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження процесу іноземного інвестування та визначення перспектив знаходження прямих іноземних інвестицій в Україну. Для досягнення мети необхідно вирішити ряд завдань: з'ясувати особливості розвитку економіки України; проаналізувати динаміку іноземного інвестування та визначити роль іноземних інвестицій в економічному розвитку України; розглянути перспективи в надходженні іноземних інвестицій; розробити рекомендації щодо покращення інвестиційного клімату та стимулювання припливу іноземних інвестицій в Україну. Теоретичну та методологічну базу дослідження сформулювали праці зарубіжних та вітчизняних вчених, статистичні матеріали Державного комітету статистики України. Задля вирішення поставлених завдань використовувались методи аналізу та синтезу, динамічних рядів, наукового узагальнення.

Результати. Для України, що стала на шлях інтеграції у світове господарство і прагне створити відкриту економічну систему, участь у процесах руху капіталу і як імпортера, і як експортера є питанням стратегічно важливим. Зараз участь України в цих процесах важко назвати активною, а з позицій залучення закордонних капіталовкладень їй доведеться конкурувати з країнами, ринки яких є зараз більш привабливими для інвесторів.

Інвестиційний клімат є передумовою залучення іноземних інвестицій і являє собою сукупність політичних, юридично-правових, економічних, соціально-побутових факторів, які визначають ступінь ризику капіталовкладень та рівень ефективності їх використання. На думку експертів ООН, для того щоб залучити іноземні інвестиції, країнам перш за все потрібно створити про себе уявлення як про сприятливе місце для реалізації інвестиційних проектів. Зазвичай проведення експертно-аналітичного оцінювання інвестиційного клімату країни пов'язане з виведенням інтегрального по-

казника ризику та відповідним ранжуванням країн, визначенням їх інвестиційного рейтингу через аналіз факторів їх політичного, економічного, соціально-культурного, інституціонального середовища, ресурсів та інфраструктури.

Для багатьох іноземних компаній податкові стимули – важливий фактор вибору суб'єктів інвестування. Характеризуючи податкову систему України, слід визнати, що вона має ряд хиб, пов'язаних, перш за все, з недосконалістю управління податковими органами. Як складова частина апарату держави підприємства з іноземними інвестиціями сплачують податки відповідно до законодавства України на загальних підставах. Проте передбачено, що для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності.

Проте держава шукає нових ефективніших шляхів залучення іноземного інвестування за допомогою податкових важелів. Зокрема, в Україні функціонує кілька спеціальних (вільних) економічних зон, де запроваджено пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, наприклад, діють суттєві пільги у сфері оподаткування [6].

Сучасні економісти неоднозначно оцінюють вплив іноземних інвестицій на економічне становище країни, що приймає. Існує дві протилежні точки зору. Прибічники першої наголошують на виключно позитивних результатах впливу, другої – на негативних. Однак найважливішим чинником, що визначає позитивний вплив припливу ПІІ на конкурентоспроможність країни, є дії держави, що приймає, спрямовані на стимулювання конкуренції, підвищення прозорості економіки, лібералізацію фінансових інститутів, дебюрократизацію економіки. До того ж наявність створеної на державному рівні продуманої програми із залучення та використання ПІІ стимулює більш тісну співпрацю між національними виробниками та іноземними інвесторами, здатна збільшити вигоди від припливів ПІІ у країну. Слід також відзначити, що позитивний вплив на конкурентоспроможність і економічний розвиток країни дає лише довгостроковий іноземний капітал, короткостроковий же спекулятивний капітал навпаки породжує фінансову нестійкість і часто негативно впливає на економіку країни, що приймає [8].

На момент розпаду СРСР Україна мала достатньо оптимістичні прогнози відносно очікуваного припливу зарубіжного капіталу. На користь цього свідчили такі чинники, як: низький рівень заробітної плати; наявність джерел сировини для виробництва; наявність великого ринку в 51 млн чол.; високий рівень освіти працездатного населення; вигідне географічне положення; недостатньо розроблене законодавство у сфері охорони навколишнього середовища; наявність науково-технічних розробок світового рівня; наявність розвинутої інфраструктури. Проте вищевказані прогнози не справдилися.

Рівень іноземного інвестування, у першу чергу, залежить від інвестиційної привабливості країни.

Потенційно Україна є інвестиційно привабливою країною. До привабливих рис інвестиційного клімату відносять:

– вигідне географічне положення: Україна межує з одного боку з дійсними членами ЄС – Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, а з іншого – з Росією та Білоруссю. Таке розміщення відкриває для компаній, що працюють в Україні, доступ на ринки із загальним населенням близько 200 млн осіб. Через Україну проходить більшість наземних транспортних шляхів із Центральної та Східної Європи та Азії, країна має вихід до Чорного та Азовського морів [4];

- багаті природні ресурси, які підкріплюють великі потенційні можливості сільгоспвиробників;
- високий освітній та професійний рівень населення, сприятливу структуру робочої сили, відносно її дешевизну та високу кваліфікацію;
- велику ємність практично всіх сегментів ринку, яка може інтенсивно зростати з підвищенням життєвого рівня населення;
- ще не втрачений виробничий потенціал галузей та регіонів, розвинуту інфраструктуру (транспортні комунікації, зв'язок, телекомунікації тощо);
- несформований ринок товарів; це дає можливість іноземному інвесторові вкладати гроші у виробництво практично будь-якого товару без ризику зазнати збитків.

Найповніше використання цих національних особливостей є однією з вирішальних умов прориву України в міжнародне фінансово-економічне середовище, її конкурентоспроможності на ринку капіталів [7].

Аналіз розвитку іноземного інвестування в економіку України за останні роки показує її певну позитивну динаміку, розширення масштабів, видів і сфер вкладання капіталу [10]. За даними держкомстату України, у 2008 році в економіку України надійшло 5 112,1 млн дол. іноземних інвестицій, що становить 54,8 % обсягу приросту за 2007 рік.

Інвестиції надійшли зі 119 країн світу, при цьому на 10 з них припадає 84,1 % від загального обсягу інвестицій. При цьому ПШ із держав Європейського союзу дорівнюють 11,7 млрд дол., а рік потому становило 4,9 млрд дол. Лідерами з поставки ПШ є Німеччина – 5,5 млрд дол., Кіпр – 1,5 млрд дол., Австрія – 1,4 млрд дол., Велика Британія – 1,15 млрд дол. та Франція – 97,4 млн дол. Інвестиції із США становлять 1,37 млрд дол. Існують серйозні підстави вважати, що частина інвестицій, що відображаються в статистиці як іноземні, є насправді коштами місцевих бізнесменів, які вводять їх у країну з офшорів на Кіпрі, Віргінських островах тощо [6].

Відведення одного з чільних місць Кіпру можна пояснити тим фактом, що із цією країною укладено вигідну угоду щодо уникнення подвійного оподаткування, яка заохочує українських та західних інвесторів створювати на Кіпрі компанії, які згодом могли інвестувати в Україну [7].

Галузева структура ПШ майже не зазнала змін протягом останніх років. Формування галузевої структури іноземних інвестицій пов'язане з особливостями інвестиційного клімату України. Зацікавленість інвесторів викликають проекти, розраховані на короткострокову перспективу з «віддачею» найближчим часом [8]. При цьому західні компаніїкладають гроші в українську харчову промисловість, підприємства торгівлі, фінансовий сектор, фармацевтику, бо це дає швидкий оборот капіталу та мінімізує ризики. Привабливим є також інвестування в інфраструктуру бізнес-послуг для обслуговування, у першу чергу, підприємств з іноземними інвестиціями. Майже чверть внесеного з початку інвестування іноземного капіталу зосереджена в переробній промисловості і становить 24 % від загального обсягу інвестицій. Другим за обсягом інвестицій є розділ за операціями з нерухомим майном, орендою, інжиніринг та надання послуг підприємцям, що становить 19,2 %, діяльність транспорту та зв'язку – 16,2 %, на частку добувної промисловості припадає 6,9 %, будівництво – 5 %, на виробництво та розподіл електроенергії, газу та води – 4,9 %, фінансова діяльність у загальному обсязі отримує 1,9 % від загальної кількості інвестицій [8].

Для галузей оптової торгівлі та харчової промисловості характерними є швидка окупність інвестицій, порівняно мале державне втручання, орієнтація на кінцевого споживача та наявність ринків збуту. Значний обсяг ПШ у галузі машинобудуван-

ня, транспорту та зв'язку і фінансовій діяльності пояснюється бурхливим розвитком цих галузей. Ключові експортні галузі (металургія, хімічна промисловість та сільське господарство) є відносно менш привабливими для залучення інвестицій. Для сільського господарства причини низьких обсягів ПП є більш очевидними – у першу чергу, це значне державне втручання та заборона продажу землі, тому менш ризиковими є інвестиції вже в переробку сільськогосподарської продукції.

Що ж до металургії та хімічної промисловості, то тут перешкодою для ПП є, у першу чергу, довгостроковість та масштабність необхідних інвестиційних проєктів з модернізації технологій, а отже, надто високі ризики отримання прибутків від інвестицій. Порівняно низький рівень ПП в легку і деревообробну промисловість пояснюється широким застосуванням операцій із давальницькою сировиною в цих галузях, які виступають заміниками інвестицій [9].

Сума кредитів та позик, отриманих підприємствами України від прямих інвесторів, за перше півріччя 2009 року становила 21,96 млрд дол. Найбільше їх надійшло з Кіпру – 3 011,7 млн дол., Нідерландів – 1 493,0 млн дол. та Австрії – 1 600,8 млн дол. [10].

Аналізуючи статистичні дані, можна зробити висновки, що іноземні інвестори охоче вкладають кошти в некапіталомісткі галузі, що можуть забезпечити за певних обставин швидку окупність капіталу. Рівень інвестування в капіталомісткі галузі (машинобудування й металообробка, металургія, транспорт і зв'язок, наука та наукове обслуговування) щорічно знижується. Отже, роль вкладень іноземного походження у структурному оновленні українського виробництва ще недостатня. Відношення прямих іноземних інвестицій до ВВП коливається на рівні 1,12–1,69 % (у розвинутих країнах – 5–7 % і навіть більше) [5].

Це доводить, що «інвестиційна привабливість країни» – сукупність політичних, соціальних, інституціональних, економічних, макро-, мікроекономічних умов функціонування національної економіки, що забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів, – є недостатньою в Україні.

Висновки. Синтез вищенаведеного дозволяє зробити висновки, що нашій країні з метою активізації залучення іноземних інвестицій слід економічно обґрунтувати і визначити пріоритети в розвитку національної економіки на даному етапі, створити економічні та правові основи для збільшення необхідних обсягів іноземних інвестицій, зменшити податковий тягар як власних, так і іноземних інвесторів, активізувати кредитну політику, розвивати практичне надання гарантій та іноземних кредитів не лише урядом чи НБУ, а й комерційними банками, удосконалити митну політику в напрямку власних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, спростити процедуру участі іноземних інвесторів у процесі приватизації державного майна тощо.

Отже, реалізація запропонованих заходів щодо оптимізації управління інвестиційною діяльністю України та вміле використання іноземних інвестицій як одного з основних напрямів сприятиме формуванню національних інвестиційних ринків, дозволить активізувати ринки товарів і послуг, підтримає заходи макро-економічної стабілізації та надасть змогу розв'язати соціальні проблеми на даному етапі.

Успіхи країн, які залучають іноземні інвестиції, великою мірою залежать від політики, яку проводить країна. Перспективи подальших досліджень будуть виходити з того, що метою є не просто отримання інвестицій, а, насамперед, використання їх як оборотного капіталу для функціонування та стратегічного розвитку економіки.

Бібліографічні посилання

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про режим іноземного інвестування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Большой экономический словарь. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1373 с.
5. **Василенко М. Е.** Проблемы активизации инвестиционной деятельности в современных условиях / М. Е. Василенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2. – С. 50–57.
6. **Грамотнєв В. Е.** Формування позитивного інвестиційного іміджу: уроки зі світового досвіду / Грамотнєв В. Е. // Маркетинг в Україні. – 2008. – № 3. – С. 27–28.
7. **Журавель С. А.** Інвестиції та їх місце в економічній системі / С. А. Журавель // Економіка та держава. – 2008. – № 3. – С. 22–24.
8. **Федоренко В. Г.** Сучасні проблеми іноземного інвестування: висновки порівняльного аналізу / В. Г. Федоренко // Економіка та держава. – 2008. – № 4. – С. 2–12.
9. **Фролов А.** Привлечение иностранных инвестиций: реальные механизмы / А. Фролов // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 20. – С. 14–17.
10. **Харламова Г.** Нова економічна динаміка у трансформаційних економіках: інвестиції та економічне зростання / Г. Харламова // Економіст. – 2008. – № 11. – С. 49–51.

Надійшла до редколегії 02.02.10.

УДК 339.5

С. Ю. Хамініч

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто історичні аспекти, становлення та формування міжнародної організації праці як сучасної складової світової спільноти. Досліджено рівень споживання в Україні, індекси споживчих цін за регіонами. Запропоновано напрями вдосконалення соціальної політики держави на засадах інтеграції в міжнародне співтовариство.

Ключові слова: Міжнародна організація праці (МОП), зайнятість, безробіття, соціальний захист, глобалізація, фінансово-економічна криза.

Вступ. Міжнародне співробітництво є одним з головних та важливих принципів державної політики зайнятості та соціального захисту населення. У період світової фінансової кризи міжнародний обмін досвідом необхідний для подолання подальшого зростання безробіття в країнах, де ця проблема особливо актуальна в умовах глобалізації.

Процеси глобалізації не могли не вплинути на зайнятість в Україні, виявивши певні особливості, а саме: інтеграція наукового, освітнього потенціалів, впровадження новітніх технологій, інноваційних заходів на ринку праці з метою вдосконалення активної політики держав в аспекті праці.

Ринок праці як сфера зайнятості в Україні розвивався подібно до інших країн з ринковою економікою під поступово зростаючим впливом глобалізації.

© С. Ю. Хамініч, 2010

На фоні динамічного зростання інтернаціоналізації взаємовідносин, інноваційності технологій у державах, удосконалення зовнішньоекономічної політики, інтеграції держав у світову економіку очевидною стала роль праці як ефективного важеля людського розвитку. Даною проблематикою займалися українські та зарубіжні вчені: В. Антонюк, О. Артеменко, З. Варналій, В. Васильченко, А. Гальчинський, А. Гриненко, А. Грішнова, Б. Данилишин, М. Долішній, М. Павловський, М. Талан, А. Філіпенко [1–14] та інші, а також представники ділових кіл світової спільноти: генеральний директор МОП Хуан Сомавія, прем'єр-міністр Португалії Хосе Сократес, заступник голови Адміністративної ради міжнародної організації праці від роботодавців Даніель Фюнес де Ріойа [16].

Ураховуючи дослідження сучасних науковців та аналіз літературно-наукових джерел, виявлено, що сучасні підходи до даної проблематики не розглянуті в повному обсязі. Саме це зумовило вибір теми та актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є розгляд ефективної політики міжнародної організації праці в умовах світової фінансової кризи та виявлення особливостей, проблем та тенденцій зайнятості і безробіття. Теоретичну та методологічну базу дослідження сформували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, Конвенції та рекомендації МОП, офіційні матеріали Державної служби зайнятості України. Задля досягнення мети застосовувались методи аналізу та синтезу, порівняння, наукового узагальнення, експертних оцінок.

Результати. Одним із позитивних аспектів глобалізації є посилення міжнародного співробітництва в галузі розвитку людських ресурсів, праці, зайнятості, заробітної плати, умов праці, соціального захисту безробітних та інших прошарків населення тощо. Генератором усіх цих напрямів виступає Міжнародна організація праці (МОП).

Міжнародна організація праці не залишається осторонь процесів економічної глобалізації. Щоб визначити, яким чином МОП впливає на глобалізацію, слід нагадати про сутність та основні напрями діяльності цієї організації. Україна як рівноправний член міжнародного співтовариства бере активну участь у діяльності МОП, зокрема в роботі Міжнародної конференції праці з 1956 року.

Через те що соціальні конфлікти набули надзвичайної гостроти, першочерговим завданням МОП стало узагальнення трудових відносин, що склалися на національних ринках праці. Ці узагальнення, що приймалися консенсусом, отримали назву Конвенцій та Рекомендацій і в результаті стали міжнародними трудовими нормами. Дані документи є результатом обговорення відповідних питань на щорічних сесіях Міжнародних конференцій праці, на яких присутні по чотири делегати від кожної країни – два від уряду, один від підприємців та один від профспілок. Ці делегати мають однакові права, виступають і голосують окремо. Основним методом роботи МОП є трипартизм (рівноправна взаємодія). Отже, першим головним напрямом у діяльності МОП є прийняття міжнародних трудових норм [3].

Другим основним напрямом діяльності МОП є надання консультацій експертами та технічної допомоги в питаннях, пов'язаних із трудовою та соціальною політикою. Україна широко використовує цей напрямок у розробці законів відповідного спрямування та в інших випадках у діяльності МОП. Діяльність експертів дедалі більше стає складовою національних планів розвитку людських ресурсів, сприяння повній зайнятості, піднесення життєвого рівня, удосконалення законодавства з праці, розвитку трипартизму тощо [5].

Третім основним напрямом роботи МОП є періодичне планове обговорення питань на спеціальних конференціях і в Комітетах, які мають специфічне значення для окремих регіонів або галузей економіки. Україна як член МОП бере в цьому безпосередню участь.

Структура МОП також побудована на принципі трипартизму, усі її органи працюють на тристоронній основі – представники урядів, підприємців і найманих працівників.

Вищий орган МОП – Міжнародна конференція праці, яка щорічно відбувається в Женеві. Дана інституція визначає напрями в діяльності МОП, обговорює проблеми в галузі людського розвитку, розробляє та затверджує міжнародні трудові норми, програму й бюджет організації, вносить зміни до Статуту, заслуховує звіт про роботу виконавчих органів. Для обговорення питань, характерних для окремих важливих галузей, працюють галузеві комітети, що збираються один раз на 3–5 років [5].

Нещодавно, 20–21 жовтня 2009 року, пройшов Workshop у Женевському офісі Міжнародної організації праці, присвячений розвитку цивілізованого ринку праці шляхом ратифікації та впровадження 181-ї Конвенції МОП з метою створення нового посткризового ринку праці [18].

Кадрова індустрія, влада і профспілки п'ятидесяти двох країн обговорювали шляхи розвитку глобального ринку праці, на якому будуть збалансовані інтереси працівників, роботодавців та держав. Світовий економічний спад, що спричинив широкомасштабну кризу робочих місць, призвів до посилення соціальної рецесії. Без роботи залишилися мільйони людей, а кількість банкрутств компаній, зокрема невеликих підприємств, зростає в геометричній прогресії. Відтак збільшення чисельності безробітних триватиме до кінця 2010 року, і, можливо, у 2011 році, а зростання масштабів бідності та неформальної зайнятості зводитиме нанівець нещодавні досягнення в цій сфері, при одночасному послабленні становища середнього класу. До того ж уже цього року на ринок праці в пошуках першої роботи вийдуть 45 мільйонів людей, здебільшого молодих [19].

Саме людський капітал найбільш ефективно впливає на економічний розвиток будь-якої держави. Цю проблематику розглядали багато науковців [2; 4; 7; 8], що дало змогу провести систематизований та досконалий аналіз впливу людського капіталу на економічне зростання країн.

Канали впливу людського капіталу на економічне зростання включають виробничу сферу, ринкове середовище та соціально-гуманітарну сферу [2].

По-перше, виробнича сфера охоплює:

- можливості застосування нової техніки й технологій (інноваційний чинник);
- ефективне використання матеріальних чинників виробництва на мікро-, мезо- та макрорівнях;
- підвищення продуктивності праці;
- обґрунтування, розвиток та вдосконалення раціоналізаторства та винахідництва;
- прийняття грамотних ефективних управлінських рішень.

По-друге, ринкове середовище кожної країни розбудовується в різних напрямках, а саме:

- удосконалення соціального захисту населення та сукупного попиту;
- підвищення конкурентоспроможності робочої сили, розвиток ефективного ринку праці;
- зростання заощаджень населення та інвестиційних ресурсів;
- вплив бізнес-структур країни та «зелений коридор» малому та середньому бізнесу.

По-третє, соціально-гуманітарній сфері доцільно звернути увагу на:

- підвищення рівня соціального взаєморозуміння та взаємодії;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств на засадах освітнього потенціалу;

- зниження рівня конфліктності та злочинності;
- взаємодію держави (виконавців структури, верховної влади) з підприємствами, в аспекті впровадження ефективних (позитивно-результативних) напрямів соціальної політики;
- удосконалення нормативно-правової бази країни.

Автори акцентують, що найважливішою складовою людського капіталу, яка забезпечує економічний розвиток, є освіта та професійна підготовка. Рекомендація МОП № 195 від 17.06.04 р. щодо розвитку людських ресурсів у системі освіти підкреслює, що освіта, підготовка кадрів та безперервне навчання мають визначальний характер для сталого економічного розвитку, забезпечення зайнятості та соціального розвитку [20].

Серед суб'єктивних чинників найбільш впливовими є потреби самореалізації визнання, компетенції, які мотивують до здобуття вищої освіти, а також активний, ініціативний тип поведінки, імідж людини, виховання особистості [2].

Кількість людей, які живуть в умовах крайньої бідності, хоча і скорочується у відносному вираженні як частка загальносвітового населення, але дотепер залишається значним в абсолютному вираженні і не скорочується, наприклад, в Африці (рис.1) [16].

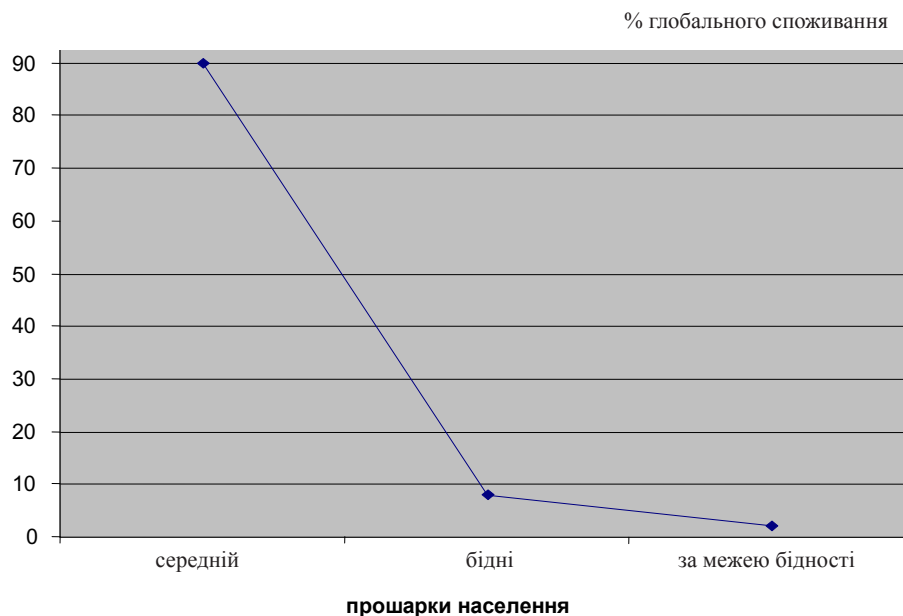

Рис. 1. Залежність глобального споживання від рівня достатку населення у 1993–2009 рр.

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що характерною рисою сучасності є частка населення за межею бідності, незважаючи на те що частина середнього класу населення зростає.

Досліджений рівень розподілу споживання в нашій країні дає змогу стверджувати про підвищення рівня безробіття та зниження зайнятості населення. У табл. 1 наведено індекси споживчих цін за регіонами України у 2009 році. Дані цієї таблиці указують на поступове гальмування індексу споживчих цін у нашій країні, що стало наслідком підвищення рівня безробіття та відповідно зниження зайнятості населення. Ця проблематика хвилює і розглядається структурними підрозділами МОП. За

даними Центру новин ООН в Україні, глави держав та урядів, а також міністри праці та керівники профспілок, об'єднань роботодавців із держав – членів міжнародної організації праці розробили напрями подолання наслідків фінансово-економічного спаду для зайнятості та соціальної політики [17].

Таблиця 1

Індекси споживчих цін за регіонами України у 2009 році (станом на 10.06.09 р.), % [16]

Регіон	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень
Україна	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5
АР Крим	102,6	102,1	101,8	101	101,1
Вінницька	102,3	101,7	101,4	101	99,8
Волинська	101,8	101,3	101,3	100,9	100,1
Дніпропетровська	103,2	101,4	101,1	100,5	100,5
Донецька	103,3	102,1	101,2	101	100,7
Житомирська	101,9	102,3	100,9	100,8	100,3
Закарпатська	102,7	101,6	101,1	100,5	100,7
Запорізька	102,9	100,9	101,8	101,3	100,8
Івано-Франківська	103,1	101,6	101	100,1	100,1
Київська	101,5	101	101,5	101,2	100,4
Кіровоградська	102,1	101,4	101,1	100,8	100,5
Луганська	103,1	101,4	101,4	101,1	100,8
Львівська	103,8	101,1	101,5	101	100,1
Миколаївська	102,7	101,9	101,4	101,3	100,4
Одеська	103	101,6	101,7	101	101,1
Полтавська	102,6	101,6	101,3	101,4	100,6
Рівненська	102,9	101,3	101,3	100,9	100,4
Сумська	102,4	101,2	101,8	100,5	100,2
Тернопільська	102,5	101,3	101,1	101,2	100,6
Харківська	102,7	101,3	102,4	101,2	100,4
Херсонська	103,2	101,9	101,5	101	100,2
Хмельницька	102,5	101,5	101,3	100,9	100,4
Черкаська	102,9	101,7	101,4	101	100,2
Чернівецька	102,7	101,9	100,6	100,7	100,5
Чернігівська	103,4	101,7	101	101,2	100,3
м. Київ	103,6	101,3	101,5	100,8	100,4
м. Севастополь	103,1	101,6	101,5	100,7	101,4

У рамках пленарного засідання МОП, яке проходило на початку 2009 року, були окреслені напрями, на яких повинні зосередити свою увагу уряди країн, роботодавці різних держав, працівники та МОП, а саме:

- провести забезпечення кредитних потоків та стимулювання попиту;
- поширити соціальний захист та політику зайнятості, особливо стосовно найбільш уразливих груп;
- надати підтримку продуктивним підприємствам, особливо малим;
- забезпечити дотримання та просування основоположних принципів і прав у сфері праці;
- посилити соціальний діалог та трипартизм;
- надати підтримку й збільшити допомогу для розвитку країн та інвестиційних потоків на світовому ринку праці [17].

За прогнозом міжнародної організації праці кількість безробітних у 2009 році через економічні потрясіння та фінансову кризу зросте від 39 до 59 млн осіб. У країнах СНД і Південно-Східної Європи рівень безробіття підвищиться на 35 %. За прогнозами спеціалістів, у нинішньому році загальна кількість людей, які залишилися без роботи, буде становити приблизно 210–239 млн [19].

Дана ситуація дала змогу МОП виступити з ініціативою прийняття «глобального пакту зайнятості», спрямованого на подолання спаду у сфері праці. Було запропоновано провести самміт із глобальної кризи у сфері зайнятості в рамках конференції. Про готовність узяти участь повідомили вже 12 глав держав та урядів [19]. Це позитивний крок у удосконаленні соціальної політики різних держав на засадах інтеграції економічних взаємовідносин на світовому ринку праці.

Світовій спільноті не слід допускати випадків, коли люди виявляються затиснутими в лещата бідності, і при цьому вона повинна надавати підтримку тим, хто має труднощі в пошуках роботи. У більшості промислово розвинутих країнах у середньому кожна шоста людина щорічно змінює місце роботи. Більшість з них залишають місце роботи добровільно, а деякі – у результаті звільнення. Для багатьох країн, що розвиваються, характерні аналогічні рівні мобільності, тому життєво важливо навчити людину опановувати ситуацію при переході з одного місця роботи на інше, а суспільству надавати їм матеріальну підтримку, щоб ці зміни сприймалися як звичайне явище трудового життя.

Розглядаючи стан зайнятості й безробіття в Україні, з метою виявлення особливостей, проблем і тенденцій, слід визначити головні напрями соціальної політики держави:

- умови, у яких формується національний ринок праці, особливості його будови й розвитку;
- роль і місце різних соціально-демографічних груп населення у сфері зайнятості, що зумовлено надзвичайно складною демографічною ситуацією;
- аналіз тенденцій у зміні структури зайнятості в останнє десятиліття.

Важливу роль відіграють також проблеми якості робочої сили як основного чинника її конкурентоспроможності та бази конкурентоспроможності національної економіки [14].

Особливістю українських реалій є те, що ринок праці – це структурний елемент держави, що перебуває на етапі свого формування.

Висновки. Посилення міждержавного співробітництва, що об'єднує світову спільноту для вирішення проблем безробіття, підвищення рівня зайнятості та вдосконалення соціальної сфери, досягає свого найвищого рівня в умовах фінансово-економічного спаду.

Міжнародна організація праці виступає координатором міждержавного співробітництва за такими напрямками: вирішує питання становлення та розвитку ринку праці держав, повної зайнятості, гідних умов праці, достатньої заробітної плати, соціального захисту безробітних тощо.

Запропонована МОП політика боротьби з безробіттям в усьому світі дає можливість виявити особливості, проблеми й тенденції зайнятості та безробіття, як в усьому світі, так і в Україні, результатом чого стало практичне застосування напрямів удосконалення антикризової соціальної політики держав, і, як наслідок – зниження масштабів бідності, покращення становища середнього класу населення, зменшення кількості збанкрутілих фірм і компаній, прогнозування позитивної тенденції відкриття нових робочих місць, тобто активної політики держав у сфері зайнятості.

Таким чином, спостереження та дослідження у сфері соціально-економічного життя країн довели, що зміни, які відбуваються в цих країнах, позитивно впливають

на всі галузі суспільного життя. Глобалізація в сучасному вимірі є, безумовно, логічним продовженням прогресу цивілізації та інтеграції у всі сфери життя людини, що є послідовним розвитком міжнародних відносин держав світу.

Бібліографічні посилання

1. **Андрущенко Т.** Європейський вибір України: стан, проблеми, перспективи реалізації / Т. Андрущенко // Трибуна. – 2002. – № 7–8. – С. 22–23.
2. **Антонюк В.** Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: [монографія] / В. Антонюк / НАН України. Інститут економіки промисловості – Донецьк, 2007. – 348 с.
3. **Артеменко О.** Праця в пошані, якщо вона гідна / О. Артеменко // Дзеркало тижня. – 2007. – № 12 (641). – 31 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>.
4. **Варналій З.** Вступ України до Світової організації торгівлі: проблеми та перспективи / З. Варналій // Банківська справа. – 2000. – № 1 – С. 41–43.
5. **Васильченко В.** Управління трудовим потенціалом / В. Васильченко, А. Гриненко, О. Грішнова та ін. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.
6. Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: [монографія] / О. Власник, Т. Дерюгіна, І. Запатріна. – К. : ВІП, 2006. – 624 с.
7. **Данілішин Б.** Україна і СОТ: аспекти зближення / Б. Данілішин // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 46. – С. 13.
8. **Долішній М.** Національна економіка в умовах глобалізації / М. Долішній, М. Козоріз // Вісник НАН України. – 2002. – № 3. – С. 26–36.
9. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 09.12.06 р. № 959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
10. **Косянчук І.** Професіонали нині в дефіциті / І. Косянчук // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 86. – 22 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
11. **Кокіна В.** На протидію торгівлі людьми / В. Кокіна // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 68. – 17 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. **Павловський М.** Глобалізація і національна стратегія України у XXI столітті / М. Павловський, Б. Головенко // Універсам. – 2002. – № 9–10. – С. 35–40.
13. **Талан М.** МОП обговорить шляхи подолання світового безробіття / М. Талан // Соціальний захист. – 2009. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
14. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А. Філіпенко, В. Будкін, А. Гальчинський та ін. – К. : Либідь, 2002. – 470 с.
15. Роль і місце служб зайнятості в забезпеченні гідної праці. Перспективи розвитку. Шляхи співпраці в умовах глобалізації. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
16. Індеси споживчих цін за регіонами у 2009 році // Урядовий кур'єр. – 2009. – 10 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
17. Міжнародна організація праці закликає до боротьби з безробіттям. Офіційний сайт Організації об'єднаних націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua>
18. Міжнародна організація праці закликає міжнародну спільноту до консолідації зусиль у подоланні наслідків глобальної кризи. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
19. МОП пропонує всім країнам створювати новий посткризовий ринок праці разом. Офіційний сайт Державної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
20. О развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение. Рекомендация МОТ № 195 // Труд за рубежом. – 2005. – № 1. – С. 13–147.

Надійшла до редколегії 12.01.10.

АННОТАЦИИ

- Н. И. Верхоглядова,
Ю. В. Орловская,
А. В. Дугинец** ОПРЕДЕЛЕНИЕ НАПРАВЛЕНИЙ СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДНЕПРОПЕТРОВСКОГО РЕГИОНА (НА ОСНОВЕ АНКЕТИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНА)
- На основе анкетирования предприятий предложены направления стимулирования экспортного потенциала Днепропетровского региона как основного фактора выхода из мирового финансово-экономического кризиса в стране.
- Н. И. Галан,
Т. Ю. Толочная** СОЦИАЛЬНО-ОТВЕТСТВЕННОЕ ПОВЕДЕНИЕ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ
- Исследованы основные концепции, элементы, формы, инструменты реализации корпоративной социальной ответственности (КСО). Установлена зависимость использования набора инициатив КСО украинскими компаниями от их размеров. Предложен механизм стимулирования отечественного бизнеса к социально-ответственному поведению.
- К. Н. Гудым** ВЕДУЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ ВНЕШНЕЙ ТОРГОВЛИ И ВНЕШНЕТОРГОВАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ
- Проанализированы внешнеторговые потоки и систематизированы ведущие тенденции внешней торговли Украины. Выделены основные инструменты стимулирования экспортной операций в Украине. Установлены ограничения на пути интеграции украинской экономики в международное экономическое пространство и приоритетные задачи внешнеторговой политики.
- А. И. Даций** ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ИНТЕГРАЦИОННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ МИРА
- Установлены направления сотрудничества Украины с интеграционными объединениями. Обоснованы перспективные направления международного интеграционного сотрудничества Украины с разными странами мира.
- В. И. Дубницкий** ГРАНИЦЫ ДОГОНЯЮЩЕЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В ПОСТИНДУСТРИАЛЬНУЮ ЭПОХУ В КОНТЕКСТЕ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛИЗАЦИИ
- Рассмотрена проблема влияния процесса глобализации на условия развития стран «периферийного» сегмента мировой экономики. Исследованы границы догоняющей модернизации в рамках постмодернизма в контексте уроков и задач национальной экономики.
- М. Х. Корецкий** ОСНОВНЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ И ЭТАПЫ УПРАВЛЕНИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В УКРАИНЕ
- Проанализированы основные предпосылки и этапы управления интеграционными процессами. Обоснован механизм реализации модели интеграционного сотрудничества Украины с зарубежными странами.
- О. М. Костюк,
О. В. Костюк,** МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В БАНКАХ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ
- Рассмотрены основные составляющие национальных систем корпоративного управления в банках США, Германии, Японии, изучены основные механизмы реализации стейкхолдерами права на участие в управлении банковскими учреждениями. Установлено, к какой системе корпоративного управления относится украинская.

- М. И. Макаренко** **МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ВОЛАТИЛЬНОСТЬ В СТРАНАХ ОЧЭС**
Показаны уровни и факторы неодинаковой макроэкономической волатильности в странах Черноморского экономического сотрудничества в условиях современного финансово-экономического кризиса. Предложен авторский подход к оценке волатильности динамики реального ВВП.
- А. А. Мещеряков,
В. О. Гордиенко** **КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**
На основе анализа структуры экономики Украины и с использованием корреляционно-регрессионной модели установлено влияние структуры экономики Украины на показатели ВВП на душу населения. Обоснована необходимость обеспечить ведущую роль инновационного (прежде всего машиностроения) и социального (группа «Б») секторов в структуре экономики.
- О. В. Пирог** **ТЕНДЕНЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАН ЕС И УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**
Проведен сравнительный анализ современных тенденций экономического развития стран Европейского Союза и Украины. Определены перспективные направления сокращения разрыва в экономическом развитии между странами.
- И. Л. Сазонец** **ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ И АЗЕРБАЙДЖАНА В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**
Проанализированы двухсторонние экономические отношения Украины и Азербайджана, подходы к организации их совместной деятельности в международных организациях, таких как ОЧЭС, ГУАМ, СНГ. Проанализированы экономические показатели Азербайджана, развитие совместной экономической деятельности предприятий Украины и Азербайджана, его финансовой сферы, развитие энергетической отрасли и транзитные возможности двух стран.
- О. Н. Сазонец,
Е. В. Найдено** **МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА ИНФОРМАТИЗАЦИИ ГЛОБАЛЬНОГО МИРА**
Исследованы и сформулированы экономические основы информатизации, которая в современном мире выступает основой для перехода к инновационному типу развития общества во всем мире. Рассмотрена взаимосвязь процессов глобализации и информатизации, исследована значимость информатизации и место на международной арене. Раскрыта экономическая сущность категории «информация», которая является основой качественных изменений на всех этапах человеческого развития.
- Н. В. Стукало** **ГЛОБАЛЬНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС: ВОЗМОЖНОСТИ И УГРОЗЫ ДЛЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА**
Проанализированы последние тенденции функционирования международного туристического бизнеса в условиях глобального финансового кризиса. Проведена оценка современного состояния выездного и въездного туризма в Украине. В результате SWOT-анализа выявлены потенциальные возможности и вероятные угрозы развития международного туризма, обоснованы его перспективы в ближайшем будущем. Определены основные принципы формирования национальных и глобальных стратегий развития международного туризма в условиях перманентных финансовых кризисов.

**А. А. Ткач,
Т. Гайдукова**

МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС УКРАИНЫ В СИСТЕМЕ МИРОВОГО ХОЗЯЙСТВА

Рассмотрены процессы интеграции ГМК в мировой рынок. Проанализировано и выявлено влияние мирового рынка на развитие ГМК Украины, в том числе в условиях мирового финансового кризиса. Предложены некоторые направления развития ГМК Украины.

В. А. Федорова

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В УКРАИНУ

Проанализированы объемы и структура привлеченных прямых иностранных инвестиций в Украину. Предложены инструменты государственной политики привлечения прямых иностранных инвестиций, определены перспективы притока капитала в экономику Украины.

С. Ю. Хаминич

МЕЖДУНАРОДНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТРУДА В УСЛОВИЯХ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА: ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ

Рассмотрены исторические аспекты, становление и формирование Международной организации труда как современной составляющей мирового сообщества. Исследован уровень потребления, индексы потребительских цен по регионам Украины. Предложены направления совершенствования социальной политики страны на основе положений интеграции в международное сообщество.

ANNOTATIONS

- N. Verhoglyadova,
U. Orlovskaya,
G. Duginets** THE DETERMINATION OF THE DIRECTIONS OF EXPORT ENCOURAGEMENT POTENTIAL OF DNIPROPETROVSK REGION (BASED ON A QUESTIONING OF REGION'S COMPANIES)
- The export encouragement potential directions of Dnipropetrovsk region as the main factor of overcoming the financial and economical crisis were based on the questioning of region's companies.
- N. Galan,
T. Tolochna** COMPANIES' SOCIALLY-RESPONSIBLE BEHAVIOR UNDER GLOBALIZATION
- The article reviews key concepts, elements, forms and instruments of corporate social responsibility (CSR). The dependence between the set of CSR instruments used by Ukrainian companies and their size is revealed. A mechanism for stimulating domestic businesses to socially-responsible behavior is suggested.
- K. Goodym** THE LEADING TENDENCIES OF FOREIGN TRADE AND FOREIGN TRADE POLICY IN UKRAINE
- There were analyzed trade flows and systematized the leading tendencies of foreign trade of Ukraine. The main implements of stimulation of export operations in Ukraine were singled out. The restrictions for integration of Ukrainian economy into the international economic area and top targets of Ukrainian foreign trade policy were specified.
- A. Datsiy** THE PERSPECTIVE DIRECTIONS OF INTERNATIONAL INTEGRATIONAL COOPERATION OF UKRAINE WITH DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD
- The co-operational directions of Ukraine with integration associations are established. The perspective directions of International Integrational co-operation of Ukraine with different countries of the world are well-grounded.
- V. Dubnitskiy** THE BORDERS OF OVERTAKING MODERNIZATION AT THE POST-INDUSTRIAL EPOCH IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION PROCESS
- In the article the problem of influencing the process of globalization is considered on the terms of countries development of «peripheral» segment of the world economy. The limits of going after modernization are explored within the framework of postmodernizm in the context of experience and tasks of national economy.
- M. Koretskiy** THE BASIC PREMISES AND PHASES OF INTEGRATION PROCESS MANAGEMENT IN UKRAINE
- The basic premises and phases of integration process management was analyzed. The model implementation mechanism of Ukrainian integration cooperation with foreign countries was substantiated.
- O. M. Kostyuk,
O. V. Kostyuk** METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FORMATION OF CORPORATE MANAGEMENT MECHANISM IN BANKS: INTERNATIONAL EXPERIENCE
- There were considered principal components of the national corporate management system of the USA, Germany, Japan. There were examined basic mechanisms of realization of stakeholders' rights to participate in bank management. There were ascertained which system of corporate management Ukrainian one refers to.

- M. Makarenko** **MACROECONOMIC VOLATILITY IN THE COUNTRIES OF THE BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION**
- The article researches levels and various macroeconomic volatility's factors in the countries of the Black Sea economic cooperation in the conditions of modern financial and economic crisis. The author offers the approach to a quantitative estimation of real GDP volatility.
- A. Mescheryakov, V. Gordienko** **COMPETITIVENESS OF UKRAINIAN ECONOMICS IN TERMS OF GLOBALISATION**
- Basing on structure analysis of Ukrainian economics with usage of correlative-regressive model, Ukrainian economics structure influence on GDP indexes per capita was established. The necessity to provide leading role of innovative (above all, engineering manufacture) and social (group «B») sectors in economics structure was grounded.
- O. Pirog** **TENDENCIES OF ECONOMIC GROWTH OF THE EU COUNTRIES AND UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS**
- Comparative analysis of modern tendencies of economic development of EU countries and Ukraine was conducted. Perspective tendencies of break shortening in economic development between countries were defined.
- I. Sazonets** **ECONOMIC POTENTIAL OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AND AZERBAIJANIAN COOPERATION AS A PART OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS**
- Bilateral economic relations of Ukraine and Azerbaijan, the approaches to their joint economic working arrangement as a part of international organisations such as BSEC, GUAM and CIS have been analysed. Economic indicators of Azerbaijan, development of joint economic activities of Ukrainian and Azerbaijanian enterprises, financial field of Azerbaijan, development of its energy industry and transit possibilities of the two countries have been analysed.
- O. Sazonets, E. Naydenko** **METHODOLOGICAL BASES FOR INFORMATIZATION PROCESS IN THE GLOBAL WORLD**
- The economic basis of the information, which provides the foundation for the transition to the innovative type of social development all over the world, has been studied and formulated. The interaction between the globalization process and the information as well as the significance of the information on an international scale have been examined. The economic nature of the information, which has been the basis for all qualitative changes throughout the history of the development of the humanity, has been shown.
- N. Stukalo** **GLOBAL FINANCIAL CRISIS: POSSIBILITIES AND RISKS FOR INTERNATIONAL TOURISM BUSINESS**
- The latest tendencies of international tourism business functioning in conditions of global financial crisis are analyzed in this article. The estimation of modern situation with incoming and outgoing tourism in Ukraine was done. As a result of SWOT-analyzes the potential possibilities and possible risks of international tourism development as well as its perspectives for the nearest future were revealed. The main principals of national and global strategies of international tourism development in conditions of permanent global financial crisis's were determined.

- A. Tkach,
T. Gaidukova** THE METALLURGICAL COMPLEX OF UKRAINE IN THE WORLD ECONOMICAL SYSTEM
- The processes of integration of MMC in the world market are considered. The influence of the world market on the development of MMC of Ukraine, including the conditions of the world financial crisis is analysed and revealed. Some directions of the development of MMC of Ukraine are offered.
- V. Fedorova** MAIN TRENDS AND PROSPECTS OF ATTRACTION OF DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE
- Level and structure of attracted foreign investment in Ukraine were analyzed. Foreign policy instruments of attraction of direct foreign investment were proposed, prospects of inflow of capital in the Ukrainian economy were determined.
- S. Haminich** INTERNATIONAL LABOUR MANAGEMENT IN THE SITUATION OF THE WORLD FINANCIAL CRISIS: GLOBALISATION ASPECT
- There were considered historical aspects and formation of international labour management as a modern component of the world community. There was analyzed consumption standard, Consumer Price Index in Ukrainian regions. There were proposed ways for improvement of the country social policies on the basis of integration to the international community.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Верхоглядова Н. І.	д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Придніпровська академія будівництва та архітектури», м. Дніпропетровськ
Гайдукова Т.	ст. викл. Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «Класичний приватний університет», м. Мелітополь
Галан Н. І.	канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Гордієнко В. О.	канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри бюджету та казначейської справи Дніпропетровської державної фінансової академії, м. Дніпропетровськ
Гудим К. М.	канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Дацій О. І.	д-р екон. наук, професор Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, м. Київ
Дубницький В. І.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри міжнародної економіки Донецького економіко-гуманітарного інституту
Дугінець Г. В.	канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська академія будівництва та архітектури», м. Дніпропетровськ
Корецький М. Х.	д-р. держ. упр., професор Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, м. Київ
Костюк О. М.	д-р екон. наук, доцент, доцент ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми
Костюк О. В.	канд. екон. наук, доцент, доцент ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми
Макаренко М. І.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми
Мещеряков А. А.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри фінансів і кредиту Академії митної служби України, м. Дніпропетровськ
Найденко Є. В.	аспірантка кафедри міжнародних фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Орловська Ю. В.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська академія будівництва та архітектури», м. Дніпропетровськ
Пирог О. В.	канд. екон. наук, доцент, докторант Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Сазонець І. Л.	д-р екон. наук, професор, декан факультету міжнародної економіки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Сазонець О. М.	д-р екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародних фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Стукало Н. В.	д-р екон. наук, доцент, професор кафедри міжнародних фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Ткач А. А.	д-р екон. наук, професор, директор Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «Класичний приватний університет», м. Мелітополь
Толочна Т. Ю.	здобувач кафедри менеджменту Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Федорова В. А.	канд. екон. наук, доцент, зав. кафедри міжнародних фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
Хамініч С. Ю.	д-р екон. наук, професор, зав. кафедри маркетингу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

ЗМІСТ

Верхоглядова Н. І., Орловська Ю. В., Дугінець Г. В. ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ (НА ОСНОВІ АНКЕТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНУ).....	3
Галан Н. І., Толочна Т. Ю. СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА БІЗНЕСУВ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	8
Гудим К. М. ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТА ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ	19
Дацій О. І. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОГО ІНТЕГРАЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ СВІТУ	26
Дубницький В. І. МЕЖИ НАЗДОГАНЯЮЧОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНУ ЕПОХУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	32
Корецький М. Х. ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УКРАЇНІ	39
Костюк О. М., Костюк О. В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В БАНКАХ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	46
Макаренко М. І. МАКРОЕКОНОМІЧНА ВОЛАТИЛЬНІСТЬ У КРАЇНАХ ОЧЕС	53
Мещеряков А. А., Гордієнко В. О. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	58
Пирог О. В. ТЕНДЕНЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ	64
Сазонець І. Л. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА АЗЕРБАЙДЖАНУ В РАМКАХ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	74
Сазонець О. М., Найденко Є. В. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЦЕСУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ	84
Стукало Н. В. ГЛОБАЛЬНА ФІНАНСОВА КРИЗА: МОЖЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	89
Ткач А. А., Гайдукіна Т. МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА	97
Федорова В. А. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНУ	103
Хамініч С. Ю. МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ	108
АННОТАЦІИ	115
ANNOTATIONS.....	118
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ	121

Наукове видання

ВІСНИК
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**Серія: СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ
ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Випуск 2

Заснований у 1993 р.

Українською мовою

Редактор Г. В. Галушкіна
Технічний редактор В. А. Усенко
Коректор Г. В. Галушкіна
Оригінал-макет Л. Ф. Горобець

Підписано до друку 10.06.2010. Формат 70×108 ¹/₁₆. Папір друкарський. Друк плоский.
Ум. друк. арк. 10,85. Ум. фарбовідб. 11,31. Обл.-вид. арк. 12,0. Тираж 100 прим. Вид. № 1454. Зам. №

Свідоцтво держреєстрації ДК № 289 від 21.12.2000

Видавництво Дніпропетровського національного університету,
пр. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010

Друкарня ДНУ, вул. Наукова, 5, м. Дніпропетровськ, 49050